

**LAPSEN EDUN KÄSITE HUOSTAANOTOSSA
- näkökulmia ja tulkintoja**

MARJA-LIISA NYHOLM
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön laudatur-tutkielma
Toukokuu 2006

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

NYHOLM, MARJA-LIISA: Lapsen edun käsite huostaanotossa - näkökulmia ja tulkintoja

Laudatur-tutkielma, 82 s.

Sosiaalityö

Toukokuu 2006

Lapsen etu ilmaistaan tärkeimmäksi kriteeriksi ja tavoitteeksi kaikissa lasta koskevissa päätöksissä, lapsen arkeen puututtaessa, kuten huostaanotossa ja lapseen liittyviä toimenpiteitä arvioitaessa. Tutkin lapsen edun käsitteen sisältöä ja tulkintoja lastensuojelua, ja erityisesti huostaanottoa, koskevissa tutkimusteksteissä kymmenen viime vuoden ajalta.

Koska lapsen etu on moraalinen, arvoja sisältävä ja myös normittava käsite, olen ottanut teoreettiseksi viitekehykseksi erilaiset moraaliteoriat ja uuden retoriikan lähestymistavan, ja sovittanut niitä lapsen edun käsitteen käyttöyhteyksiin ja ilmaisuihin. Ensimmäinen tutkimustehtäväni oli lapsen etu -käsitteen substanssin selvittäminen eli analysoin tutkimustekstejä etsien vastausta kysymykseen: mitä lapsen edulla tarkoitetaan tai mistä näkökulmista lapsen etua teksteissä tulkitaan. Lisäksi etsin aineistosta lapsen edun yleisiä perusteluja ja niihin liittyviä arvolähtökohtia. Arvojen, arvostusten ja taustaoletusten tutkimukseen löysin soveltuvimmaksi uuden retoriikan teoriat ja arvojen paikallistamisen menetelmäksi samasta teoreettisesta viitekehyksestä ns. retoriikka-analyysin.

Tarkastelen lapsen edun käsitettä ensin näkökulma-analyttisesti lastensuojelun vakiintuneiden käyttöyhteyksien pohjalta. Tällöin lapsen edun tulkintakehyksinä toimivat tarkastelunäkökulmat eli käsitykset vanhemmuudesta, lastensuojelulain tarkoituksesta, sosiaalityöntekijän toimintatavat sekä lapsen arvioima käsitys huostaanotosta ja parhaastaan.

Retoriikka-analyttisistä teorioista ja keinovalikoimasta löysin aineistoni teksteihin toimivimmiksi: itseäänselvyyksien kyseenalaistamiset, dikotomisat kategorisoinnit, retoriset kysymykset ja päätelmien ohjeelliset ja ohjelmalliset vaatimukset. Nämä retoriseen analyysiin soveltuvat lapsen etua käsittelevät osiot tai ilmaisutavat erottuivat tieteellisen kirjoittamisen omintakeisina poikkeuksina. Ne ilmensivät ytimeltään lastensuojelun ja lapsen edun eettistä arvopohjaa, kuten myös lapsen edun tulkinnan vaikeutta. Lapsen etu on käytännön käsitteenä avoin ja määrittelemätön ja sille annetaan sisältö konkreettisissa tiettyä lasta koskevissa tilanteissa ja huostaanoton perusteissa.

Kymmenen viime vuoden aikana on lapsen asema suojelun kohteena muuttunut samaan aikaan yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin ja lasten oikeuksien soveltaminen myötä, ja muutos on vaikuttanut myös lapsikäsitteeseen. Tuloksena lapsen edun käsitteen tulkinnoista voi päätellä, että lapsen edun käsitettä ei aineistossani eksplikoita, vaan se jää tulkintojen ja näkökulmien taakse. Lapsen edun käsitteen moraalisen painoarvon ymmärtäminen vaatisi lapsen edun kriteereiden pohdintaa. Samalla voisi kirkastua lastensuojelun käsitys suojelua tarvitsevasta lapsesta. Koska lastensuojelu on ongelmakeskeistä, tarvittaisiin ymmärrystä myös niistä tekijöistä, jotka suojaavat lasta haavoittavissa olosuhteissa.

LAPSEN EDUN KÄSITE HUOSTAANOTOSSA

– näkökulmia ja tulkintoja

1 JOHDANTOA LAPSEN ETUUN	1
2 LAPSEN EDUN KÄSITE HUOSTAANOTOSSA.....	3
2.1 Lapsen etu lastensuojelun tärkein käsite	3
2.2 Lapsuuden ja lapsikäsitteen muutos	5
2.3 Lastensuojelun asiakasperheet	8
2.4 Tutkimuskysymykset ja -aineisto.....	11
2.4.1 Tutkimuskysymykset	11
2.4.2 Tutkimusaineisto	12
2.4.3 Aineiston ja analyysin ongelmia	15
3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	16
3.1 Arvotutkimuksen teoriapohja.....	16
3.1.1 Perinteiset moraaliteoriat	16
3.1.2 Välittämisen ja oikeudenmukaisuuden moraalit	18
3.2 Retoriikka-analyysi	19
3.2.1 Retoriikka-analyysin lähtökohdat	19
3.2.2 Arvojen argumentoinnista.....	25
4 LAPSEN EDUN NÄKÖKULMA-ANALYYSI.....	26
4.1 Lapsen edun näkökulmat.....	26
4.2 Lapsen oikeus kasvuun	28
4.2.1 Lapsen oikeus kehitykseen.....	28
4.2.2 Lapsen oikeus huolenpitoon.....	30
4.2.3 Lapsen oikeus kasvatukseen	31
4.3 Vanhemmat lapsen edun takaajina.....	33
4.3.1 Kiintymyssuhteen merkittävyys.....	33
4.3.2 Riittävän hyvä vanhemmuus	35
4.3.4 Psykologinen vanhemmuus.....	36
4.4 Laki lapsen edun turvaajana.....	37
4.4.1 Lapsen oikeudet	39
4.4.2 Juridisoituminen uhkana lapsen edulle	41
4.5 Sosiaalityöntekijä lapsen edun tulkitsijana	44
4.6 Lapsen kokemus omasta edustaan	47
4.7 Moraali lapsen edun näkökulmissa	50
5 RETORIikka-ANALYYSI.....	53
5.1 Lapsen edun arvottamisesta	53
5.2 Kyseenalaistamista lastensuojelussa	59
5.3 Retoriset kysymykset kannanottoina.....	61
5.4 Kategorisoinnit ja dikotomiat.....	63
5.5 Lastensuojelun velvoiteretoriikkaa	66
5.6 Päätelmiä tekstiretoriikasta	71
6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA POHDINTAA.....	73
KIRJALLISUUS	77
Liite 1	82

1 JOHDANTOA LAPSEN ETUUN

Tutkin lapsen edun käsitteen tulkintoja huostaanottoa ja lastensuojelua käsittelevissä tieteellisissä kirjoituksissa kymmenen viime vuoden ajalta sekä lapsen etu -käsitteen käytön näkökulmasta että etsien käsitteen arvolähtökohtia uuden retoriikka-analyysin avulla.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän on ymmärrettävä lapsen etu laajasti monesta näkökulmasta, sillä hän määrittelee huostaanotetun lapsen kasvuoloja, tarpeita, kehitysmahdollisuuksia ja tulevaisuutta ja ottaa huomioon tärkeimpänä lähtökohtanaan lapsen edun. Sosiaalityöntekijä joutuu lapsen edun ajajana myös puolustamaan lapsen etua ja käsityksiään lapsen parhaasta moniammatillisella ja juridisoituneella kentällä.

Lapsen etu -käsitteen tarkastelu käsitteen käytön näkökulmasta vastaa kysymykseen: mitä lapsen parhaalla tarkoitetaan huostaanotossa tai huostaanottoa käsittelevissä tutkimusteksteissä. Yritän saada näkyviin *lapsen etu -käsitteen¹ periaatteellista merkitystä* ja määrittystä tekstiaineistostani nousevista erilaisista, ja myös eri tieteenalan näkökulmista. Lapsen etu -käsitteen substanssia selvittäessäni tulevat arvot ilmi *käytännön lastensuojelussa*, kun lapsen etua perustellaan *eri näkökulmista*.

Lapsen etu ja sen tulkinnat tai tulkintakehykset ovat tärkeitä sosiaalityöntekijän päättäessä yksittäisen lapsen huostaanotosta. Huostaanotto on vakava ja vaikuttava interventio puuttuessaan lapsen ja vanhempien väliseen suhteeseen. Sillä on vaikutusta ja merkitystä sekä lapsen, perheen että yhteiskunnankin kannalta, kun lapsen pahoinvointi ja huostaanotot ovat lisääntyneet. Huostaanottoa on siis perusteltava lapsen edun näkökulmasta, uskottavasti, ymmärrettävästi ja hyväksyttävästi kaikille niille, joita se koskettaa.

¹ Mielenkiintoni tutkielman aiheeseen pohjautuu kiinnostukseeni käsitteisiin ja niiden sisältämiin konnotaatioihin. Lapsen etu -käsitteen ymmärtämisen vaikeus heräsi yleisestä toteamuksesta, että huostaanottoja tehdään liian vähän ja liian myöhään ja hyvin erilaisin perustein.

Lapsen etu on kannanottoa vaativa, normatiivinen käsite ja se joutuu huostaanotossa kyseenalaistetuksi totuudeksi. Lapsen etu -käsitteen sisältämän arvoulottuvuuden vuoksi otin tutkielman teoreettiseen viitekehykseen mukaan sosiaalityöhön soveltuvat moraaliteoriat ja arvosidonnaiset uuden retoriikan teoriat.

Käytän tutkielmassani sekä moraaliteorioita että uutta retoriikkaa tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä. Menetelminä käytän sisällönanalyysiä ja retoriikka-analyysiä aineistoni käsittelyssä. Sisällönanalyysi on näkökulma-analyysiä ja uuden retoriikan menetelmistä valitsin joitakin aineistooni soveltuvia välineitä tarkastellessani lapsen etu -käsitteen *arvosidonnaisuutta*.

Lapsen edusta puhuttiin jo 1900-luvun alussa, kun julkinen lastensuojelu otti ensi askeleitaan. Lapsen etu on aina sisältänyt lapsen parhaan tai hyvän ymmärtämisen lapsen erityisen suojelun perspektiivistä. Arvot vaikuttavat sosiaalityöntekijän päätöksen taustalla olevina käsityksinä hyvästä ja pahasta, normaalista ja patologisesta sekä lapsen edusta ja kotioloista. Huostaanoton perustelu sisältää yleensä jonkinlaisen selityksen, jossa käytetään soveltuvia, hyväksyttäviä perusteluja ja yhteisesti ymmärrettyjä oletuksia lapsen perheen tilanteesta, joihin heijastetaan käsitystä lapsen edusta.

Aineistotekstien retorisisessa analyysissä käytän tekstiotteita enemmänkin kuvaamaan kuin perustelemaan lapsen edun näkökulmia ja taustaoletuksia. Nämä arvostukset löytyvät selvemmin aineistoni teksteissä lastensuojelun yleisten periaatteiden kyseenalaistuksista, tekstinkirjoittajien retorisisista kysymyksistä, lastensuojelun käsitekategorioista ja dikotomioista sekä teksteissä esiintyvistä lastensuojelun muutos- ja parannusehdotuksista.

Tarkastelen lapsen etu -käsitteen sisältöä ja merkitystä erityisesti huostaanotossa, mutta yleisemminkin lastensuojelun viitekehyksessä. Lapsen edun vaarantumiseen ja käsitteen tulkintakehykseen liittyy lapsuuden muutos, lapsikäsitteiden muuttuminen, perheiden pirstoutuminen sekä kulutus- ja suorituskeskeinen yhteiskunnallinen ilmapiiri. Samaan aikaan on tapahtunut yhteiskunnan läpäisevä muutos perherooleissa ja lapsen oikeuksien toteuttamisen myötä lapsen asemassa.

Lapsi persoonallisena yksilönä, pienenä, tuntevana, tahtovana perheen ja sukunsa jäsenenä on usein tuntematon, ammatillisin käsittein, kirjallisesti muiden kuvaama, lastensuojelun etsimä ydinasiakas. Subjektina lapsi on lastensuojelun dokumenttien tutkijoiden mukaan näkymätön ja ulkopuolelta kuvattu (esim. Mäenpää & Törrönen 1996, 57-58). Tätä lasta on lastensuojelussa kuultava ja kohdeltava sekä oikeusturvaa nauttivana asiakkaana että myös aikuisen huolenpitoa ja suojelua tarvitsevana ei-autonomisena ihmisenä.

2 LAPSEN EDUN KÄSITE HUOSTAANOTOSSA

2.1 Lapsen etu lastensuojelun tärkein käsite

Lapsen etu -käsite perustuu Lastensuojelulakiin ja tarkoittaa lapsen parasta tai *lapselle edunmukaisinta*. Käsite lapsen etu todetaan lähes jokaisessa aineistoni kirjoituksessa monimerkityksiseksi ja vaikeasti määriteltäväksi. (Nätkin 2003, Sandin & Halldén 2003.) Se on syntynyt suojelemaan ja puolustamaan lapsen *erityisyyttä*, haavoittuvuutta ja avuttomuutta (Kajava 1997, Sandin 2003, Lahikainen 2001, Hurtig 2003). Se, mistä asioista lasta pitää suojella, on vaihdellut historian aikana, vaikka sosiaalityössä lapsen suojelun tavoite on säilynyt samana. Lasta pitää siis suojella hänen kehitystään haavoittavilta kokemuksilta tai vahingolliselta kasvuympäristöltä ja lapselle pitää taata välittävä huolenpito, mahdollisuus kehitykseen ja terveyteen (Lahikainen 2001). Lapsen etu sisältää käsityksen myös lapsen tarpeista, arvokkaasta kohtelusta ja läheisistä ihmissuhteista (Sinko 2004, 67).

Ruotsissa lapsen edun käsite on 'barnets bästa' ja se sisältää näkökulman eli lapsiperspektiivin. Lapsiperspektiivi tarkoittaa *näkemistä lapsen silmin*, mutta myös sitä, että *aikuinen näkee lapsen* eli että lapsi on aikuisen näkökulmassa. Lapsi ei siis ole eristettynä vanhemmistaan eikä vanhempia nähdä erillään lapsestaan, joten sosiaalityön antama tuki vanhemmille on myös lapsen etu. (Petersson 2003, 139.)

Lapsen hyvä liittyy Nätkinin (2003, 37) mukaan *jatkuvuuteen, pysyvyyteen, turvallisuuteen ja osallisuuteen* sekä vanhempien tai muiden aikuisten tarjoamaan rakkauteen, hoivaan, hoitoon, suojeluun, auktoriteettiin ja esimerkkiin. Litmala

(2003, 46) toteaa, että lapsen hyvinvointiin kuuluu luonnollisesti ravinnon, terveyden ja hyvien tapojen lisäksi ihmissuhteiden laatu eli *kiintymyssuhde, tasapainoinen kehitys ja normaali elämäntapa* sekä lapsen omatoimisuus ja hänen mielipiteensä huomioon ottaminen. Lapsen etu, lapsen hyvä, lapsen hyvinvointi ovat laaja-alaisia käsitteitä, joille on vaikea löytää selvää sisältöä tai samansisältöisiä kriteereitä.

Tärkeintä lapsen näkökulmasta on *aikuisen huolenpito* lapsesta. Vanhemmalla on velvollisuus tähän huolenpitoon eli arkivanhemmuuteen, joka tarkoittaa lapselle välittämistä ilmaisevia tekoja, sillä lapsi on riippuvainen vanhemman huolenpidosta voidakseen hyvin ja kehittyäkseen terveesti. Nätkin (2003, 37) toteaa, että nykyisin lapsen hyvä on entistä enemmän muuttumassa lapsen oikeuksiksi kiintymyssuhteeseen, kehitykseen ja normaaliuteen sekä yksilölliseen kansalaisuuteen.

Lastensuojelu on tavoitteeltaan arvokasta, arvoja sisältävää, lapsen ja perheen elämään vaikuttavaa, hyväksyttävää toimintaa. Kun yksittäisen lapsen hyvinvointi on muuttumassa pahoinvoinniksi, ei lapsen etu toteudu, vaan se on joutunut kyseenalaiseksi. Sosiaalityöntekijän tehdessä päätöksen huostaanotosta, määrittelee hän lapsen etua siten, että päätöksellä taataan kyseisen lapsen edun ja hyvinvoinnin toteutuminen.

Vaikka lastensuojelun tavoite on lapsuuden suojeleminen, ei lapsen etua ole abstraktina olemassa. Lastensuojelussa etsitään kunkin lapsen yksittäistä ja konkreettista etua silloin, kun lapsen paras on joutunut kyseenalaiseksi. Lapsen etu - käsite sisältää myös lapsen oikeudet, tai tarkoittaakin useimmiten lapsen oikeuksia. Tämän lapsen edun kokonaisvaltainen määrittäminen ja käytäntöönpano on delegoitu sosiaalityöntekijälle. Laki takaa sosiaalityön avulla lain määrittelemän lapsen aseman, joka käsittää myös lapsen osallisuuden häntä koskeviin päätöksiin ja hänen mielipiteensä huomioimisen.

Otettaessa lapsi huostaan (Lastensuojelulain 638/1983 mukaan) täytyy kolmen edellytyksen täytyttyä samanaikaisesti, sillä lapsen ottaminen pois vanhempiensa hoidosta on vakavin ja viimesijaisin lastensuojelun toimenpiteistä. Kun *lapsen kehitys tai terveys uhkaa vaarantua* kodin puutteellisen huolenpidon tai kodin

muiden olosuhteiden vuoksi² perustelee sosiaalityöntekijä kunkin lapsen etua erikseen päättäessään lapseen ja perheeseen kohdistuvista toimista. Kun lasta ja lapsen vanhempia on tuettu mahdollisilla ja tarkoituksenmukaisilla **avohuollon tukitoimilla**, mutta tilanne perheessä ei ole lapsen kannalta parantunut.

Lastensuojelulaissa viimeisenä esitetty edellytys huostaanotolle on arvio **sijaishuollon lapsen edunmukaisuudesta** eli sijaishuollon paremmuudesta vanhempien hoitoon nähden. Huostaanotto katsotaan siis lapsen edunmukaiseksi, **kun** lapsen kehitys tai terveys uhkaa vaarantua, ja **kun** perheelle on tarjottu tarkoituksenmukaisia avohuollon tukitoimia, ja **kun** sosiaalityöntekijä arvioi sijaishuollon lapsen edunmukaiseksi. (Lastensuojelulaki 683/1983 16 §, liite 1.)

2.2 Lapsuuden ja lapsikäsitteen muutos

Selvitän lapsen etua ja lapsen edun käsitettä ensin tarkastelemalla lapsuuden muutosta ja sen vaikutusta lapseen yleisesti. Ruotsalaiset lapsuudentutkijat Gunilla Petersson, Bengt Sandin ja Gunilla Halldén (2003) korostavat **lapsuuden muuttumista** ja samalla lapsikäsitteen muuttumista. Lapsi ei vain ole enää olemassa ollakseen, vaan lapsesta on tullut elämänprojekti. Tätä lapsuutta toteuttaa tieteellisesti määritelty, skemaattinen lapsuuskäsitys, ammateissa toimivat vanhemmat ja joukko lastenhoitajia ja lapsiexpertejä. Lapsi oppii nopeasti aikuisen käyttäytymisen ja tavat ja jakaa median kautta aikuismaailman kokemuksia. Lapsuus on entistä enemmän täynnä suoriutumista vaatimuksia ja odotuksia. (Sandin 2003, 235.)

Lahikainen (2001, 35) kuvaa lapsuuden muutosta viimeisen vuosikymmenen ajalta: *”Muutos ei ole tapahtunut pelkästään kännykän, netin tai median vaikutuksesta tai markkinoiden ja **kulutuskäsköisyyden** lisääntyessä, vaan myös käsitys lapsesta ja lapsuudesta on yleisesti ja kulttuurisesti muuttunut”.*

Lahikainen (2001, 35) arvioi myös yhteiskunnallista muutosta 1990-luvulla.

Suomessa vahvistettiin 1990-luvulla sosiaaliturvaa ja otettiin huomioon lasten oikeudet, sovittiin lapsipolitiikasta ja perheille annettavasta tuesta. Samaan aikaan

² Lastensuojelulain 16 §:ssä mainitaan huostaanoton edellytyksenä myös lapsen itse aiheuttama terveytensä tai kehityksensä vaarantaminen, mikä ei sisälly tutkielmani käsittelyyn.

lapsen hoito institutionalisoitui ja ammatillistui entisestään. Lapsuuden hallinnointi alkoi määritellä lasta ja lapsuutta hoidon, kulutuksen ja opetuksen kohteina ja tämän myötä puhe lapsista objektivoidui.

Bardy et al. (2001, 15) toteavat:

*että ennen 1990-lukua puhuttiin riskioloissa ja haavoittavissa oloissa elävistä lapsista tai häiriintyneistä lapsista, 1990-luvulla alkoi keskustelu myös **lasten syrjäytymisestä**, vaikka syrjäytymis-käsitettä pidetään varsinkin lasten kohdalla erittäin epäselvänä.*

Heino (1999) toteaa 1990-luvusta:

mm. 1990-luvun alkuvuosien lama ja lastensuojelun asiakasmäärien lisääntyminen, sekä asiakkaiden ongelmien vaikeutuminen samaan aikaan, kun työn tekemisen resurssit vähenivät, vaikuttivat siihen, että 1990-luvulla alkoi näkyä lastensuojelussa lapsikeskeisyyden sijasta aikuis- tai oikeammin vanhempikeskeisyyttä. Näin lapsen asema tosiasiallisesti heikkeni.

Modernismin eetokseen kuuluu ajatus vapautumisesta institutionaalisista pakoista eli **yksilöllistyminen**. Se on läpäissyt yhteiskunnallisen ajattelun niin, että yhteisöllisyyttä pidetään epätavanomaisena ja erikseen luotavana ja Sandinin (2003, 235) mukaan lapsikin saatetaan nähdä huostaanotossa perheestään irrallisena, omat intressit omaavana autonomisena toimijana. Lapsella ei nähdä olevan perheensä kanssa yhteisiä arvoja tai toimintatapoja. Yksilöllistyminen on muuttanut myös subjektuuden abstraktiksi, vaikka tavoitteena onkin itseohjautuva, itsenäinen, itsetietoinen subjekti.

Lastensuojelussa vaikeutena on **normaaliuden rajan epäselvyys**, vaikka ruotsalaiset tutkijat pitävätkin lapsen etua normatiivisuuden, normaalin ja samalla normien määrittelynä. Nykyisin käyttäytymisen normit määrittelee jokin asiantunteva instituutio ja moraaliarvot ovat korvautuneet psykososiaalisilla käsitteillä. Käsitteet oikeasta ja väärästä ovat vaikeasti perusteltavia, sillä niitä ylläpitävät yhteisöt ovat hajonneet. Petersson (2003, 165) toteaa, että sosiaalityö ei voi enää kuitenkaan ottaa moraalista kantaa lapsen käyttäytymiseen kuten 1900-luvun alussa.

Hyvinvointivaltion sosiaaliturvan, tukimuotojen ja samalla kontrollin lisääntyessä on vahvistunut erityisesti **lasten oikeuksien** huomioiminen. Lapsi määritellään erityisten, aikuisesta poikkeavien oikeuksien omistajana. Valtio takaa sosiaalitoimen kautta lapselle oikeudet, jopa irrallaan vanhempien velvollisuuksista, lapsen oikeuksien nimetystä, henkilökohtaisesta takaajasta (Sandin 2003, 232).

Lastensuojelussa lapsi kuitenkin kohdataan suojelua tarvitsevana lapsena, ja lasta kuullaan ja hänen näkemyksilleen annetaan painoarvo.

Lapsuus on lyhentynyt. Lapsuus on entistä enemmän eriytynyt aikuisten maailmasta irralliseksi pidentyneen koulunkäynnin vuoksi. Lapsuuteen kuuluu erilaisia lapsuusmaailmoja ja -kulttuureja. (Sandin 2003, 233-234.) Normit, arvot ja asenteet, jotka luovat yksilön identiteetin, muodostuvat instituutioissa entistä varhaisemmalla iällä. (Sandin & Halldén 2003, 15.) Todellisesta lapsuuden muutoksesta huolimatta, peräänkuuluttaa Petersson (2003, 158-159) vanhempien aikuisuutta, että lapsi voisi ja saisi kehittyä lapsena sekä suhteessa aikuisiin että toisiin lapsiin.

Lastensuojelun asiakkaana tai kohteena oleva, perheestä pois annettu tai otettu lapsi on lastensuojelun varsinainen asiakas. Tämä lapsi ei näy lapsuuskäsityksen muutoksesta huolimatta lastensuojelun asiakkaana persoonallisena yksilönä, subjektina, vaan lapsi esiintyy kirjoitettuna³, abstraktina, lapsuuden ja ikäryhmänsä edustajana ajanmukaisine tarpeineen, tiettyine sosiaalisine valmiuksineen sekä asiantuntijoiden (usein psykologian, kasvatustieteen ja lääketieteen, erityisesti lastenpsykiatrian) usein **ongelmalliseksi määrittelemine** ominaisuuksineen ja piirteineen.

Lapsen edun sisältöä tai sen tulkintoja ei voi irrottaa kontekstistaan eli yleisestä yhteiskunnallista viitekehyksestä. Lapsen etu saa määrittämisensä kunkin historiallisen ajankohdan ilmapiiristä ja arvostuksista. Tarkasteluani lapsen edun käsitteestä läpäisee kymmenen viime vuoden aikana tapahtunut yhteiskunnallinen muutos, joka vaikuttaa lapsen edun näkökulmien painotuksiin ja erityisesti juridisoitumisen tuomaan haasteeseen lastensuojelun työhön.

Kuluttaja- ja suorituskeskeinen, valmentava ja urasuuntautunut elämäntapa vaikuttavat myös lapsuuteen ja lapsikäsitteeseen. Varsinkin tultaessa 2000-luvulla nähdään yhteiskunnallisen muutoksen vaikutukset lastensuojeluun toisestakin

³ Tarja Heino (1997, 92) koostaa yhteisenä havaintona Kähkösen (1993), Forsstenin (1993), Törrösen (1994), Pohjolan (1994) ja Mäenpään & Törrösen (1996) asiakirjoja koskevista tutkimuksista, että lapsi ei niissä erityisesti näy, ja ne tuottavat katkonaisen, aukollisen, epätäydellisen, asiakasnäkökulmaa painottamattoman ja ongelmia korostavan konstruktion kohteestaan.

näkökulmasta. Valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle (2002) lasten ja nuorten hyvinvoinnista todetaan:

Vanhempien voimia saattavat verottaa niukka toimeentulo, liian kiireiset tai pitkät työpäivät, työttömyys, uupumus ja mielenterveyden häiriöt, erityisesti masennus. Tällä hetkellä yksi suurimpia ongelmia on vanhempien työelämän kuormittavuus. Vanhempien omaan jaksamiseen vaikuttavat tekijät välittyvät myös perheen lasten ja nuorten hyvinvointiin.

Lisäksi lasten oikeuksien toteuttaminen korostaa lapsen oikeusturvaa, lapsen itsenäisyyttä ja subjektiivutta. Yhteenvetona voisi todeta, että **lapsen edun tulkintakonteksti** on muuttunut kymmenen viime vuoden aikana ja tulkitsijoita on entistä enemmän.

2.3 Lastensuojelun asiakasperheet

Vaikka valtaosa lapsista voi hyvin ja monella tavoin paremmin kuin ennen, silti neljäsosa tai peräti kolmasosa lapsista voi huonosti (lapsen subjektiivisesta huonovointisuudesta tarkemmin Irmeli Järventien tutkimus 2001). Julkisuudessaakin on keskusteltu huolestuneesti lapsuudesta ja vanhemmuudesta, erityisesti huomion kohteina ovat olleet lasten syrjäytyminen, pahoinvointi, päihteiden käyttö, sosiaalisten taitojen puute, kouluviihymättömyys ja masentuneisuus sekä lasten mielenterveyspalvelujen lisääntyvä tarve. (Bardy et al. 2001.)

Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrä kaksinkertaistui vuodesta 1992 vuoteen 2001 eli 10 vuodessa. Kun lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli v. 2001 lopussa 49 510 alle 18-vuotiasta asiakasta, oli vuonna 2004 asiakkaita jo 59 912. Kodin ulkopuolelle⁴ oli sijoitettu vuonna 2004 kaikkiaan 14 704 lasta ja nuorta ja sijoitettujen määrä kasvoi 2339:llä vuodesta 2001 vuoteen 2004. Sijoitettujen kokonaismäärä on lisääntynyt tänä ajanjaksona 2-5 %:n vuosivauhtia. Kaikista alle 18-vuotiaista on yksi prosentti sijoitettu kodin ulkopuolelle. **Huostaanotettuja** on kaikkiaan **8673 lasta** ja nuorta. Sijoitetuista 62 % (9151) on laitoksissa tai vastaavissa ja 38 % (5553) perhehoidossa. Vuonna 2004 on otettu huostaan 0-6 -

⁴ Luku kodin ulkopuolelle sijoitetuista sisältää myös avohuollon sijoitukset.

vuotiaita enemmän kuin aikaisemmin eli **554 alle kouluikäistä**. (Stakes tilastotiedote 2005.)

Eri tutkimuksissa (Kivinen 1992; 1994; Kivinen & Heinonen 1990) on todettu lastensuojelulasten perhetaustan eroavan valtaväestön lasten perhetaustasta. Lastensuojelulasten perheistä 62 % oli yhden vanhemman (koko väestöstä 15 % oli yhden vanhemman perheitä) ja 44 % kahden vanhemman perheitä v. 1990. Joka kolmannessa yhden vanhemman perheessä oli vähintään kolme lasta (Bardy et al. 2001). Kun 87 %:lla koko väestön lapsista vanhemmat olivat keskenään avio- tai avoliitossa, lastensuojelulapsilla vastaava osuus oli vain 37 %.

Päivi Kähkösen (1994, 38) tutkimuksessa lastensuojelun asiakasperheiden⁵ aikuisista noin 80 % eli parisuhteessa, mutta heidän kohdallaan ei parisuhde toiminut vanhemmuutta tukevana vaan pikemminkin voimavaroja kahlitsevana tekijänä, joten vanhemmuuden ongelmissa heikkoa parisuhdetta voi pitää yksinhuoltajuutta suurempana riskinä. Samoihin päätelmiin ovat päätyneet muutkin tutkijat (Hessle 1988, 90-100; Kajava 1977, 105; Vinterhed et al. 1981, 162) lasta hoitavan vanhemman parisuhdekokeilujen seurauksista lapseen. Vanhemman uusi parisuhde ei siis useinkaan tarjoa turvallista ja vakaata perhe-elämää lapselle.

Mirja Kajavan (1997) tahdonvastaisia huostaanottoja koskevassa tutkimuksessa äitien alkoholismi tai päihteiden hallitsematon käyttö oli merkittävin syy lapsen huostaanottoon (162 eri huostaanottopäätöstä, jotka koskivat 267 lasta). Tyypillistä huostaanottotilanteissa oli perheen ongelmien kasautuminen, sillä päihteiden käyttö oli johtanut vääjäämättä työkyvyttömyyteen sekä asumisen, kodinhoidon ja lastenhoidon ongelmiin. (Kajava 1997, 87-91, 98, 124-125, 138.) Suurin riski myös tahdonvastaiselle huostaanotolle on äidin päihteiden käyttö. Huostaanotoista 62 % liittyi äidin ja 52 % isän päihteiden käyttöön. (Taskinen 2001b, 53.)

Virtasen (1995) tutkimus käsitteli lastensuojelun palvelujen kohteita ja asiakkuutta. Aineistossa oli mukana yhden kaupungin 113 lastenkotilasta ja v. 1994 tehdyt 75 huostaanottopäätöstä. Näidenkin vanhempien koulutus ja työelämäkokemus olivat

⁵ Lastensuojelun avohuollon toimenpiteiden kohdalla lastensuojelun asiakas on yleensä äiti, vaikka tilastoissa asiakkaana on lapsi. Vasta lapsen huostaanoton yhteydessä lapsesta tulee selvästi lastensuojelun asiakas. (Asiakkuutta tutkineet Heino 1997 ja Kivinen 1994.)

vaatimattomia. Yleisimmät huostaanottopäätöksen syyt liittyivät vanhempien päihteiden käyttöön, psyykkisiin vaikeuksiin ja perheristiriitoihin. Haapasalo & Repo (1998) havaitsivat tutkimuksessaan lastensuojelun asiakkuuden muodostuvan tuloksena monesta riskitekijästä. Yhteisiä lastensuojelun asiakkuuteen myötävaikuttavia ongelmia olivat vanhempien päihteidenkäyttö, alhainen koulutustaso, työttömyys ja perheristiriidat.

Lastensuojelussa kasvavan asiakasryhmän muodostavat etnisiin ryhmiin kuuluvat lapset, ja erityisen haasteen lastensuojelulle antaa sukupolvesta toiseen siirtyvä lapsen kaltoinkohtelu. Yli puolet lastenkoteihin sijoitetuista lapsista on psykiatrisen avun tarpeessa ja lasten tarpeisiin nähden vastaavia sijaishuoltopaikkoja ei ole oikea-aikaisesti saatavilla tai resurssit ovat muuten riittämättömät. Lisäksi vakava ongelma on huostaanotettujen lasten sijaishuoltopaikkojen vaihtuminen, sillä toistuvasti katkeavat ihmissuhteet traumatisoivat lapsia entisestään. (Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti 2003.)⁶

Katja Forssen (1993) havaitsi tutkimiansa 142 lastensuojeluperheen koulutustason olevan heikko ja ammatillisen historian niukka. Perheiden lapsista 58 %:lla vanhemmat olivat eronneet. Yleisimmät lastensuojelun tarvetta aiheuttaneet syyt olivat vanhempien kasvatuskyvyttömyys ja alkoholinkäyttö.

Kodin ulkopuolelle sijoittamisen yleisimpinä taustatekijöinä olivat vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat ja perheväkivalta, jotka johtivat lapsen hoidon laiminlyönteihin⁷ (Litmala 2003, 61-73). Yhteenvetona voisi päätellä, että lapsi tulee huostaanotetuksi tavanomaisimmin perheestä, jonka yksinhuoltajavanhempi käyttää hallitsemattomasti päihteitä ja ajautuu työttömyyden, parisuhdekokeilujen, mielenterveysongelmien, taloudellisten vaikeuksien ym. vuoksi ajan myötä lapsen hoidon ja huolenpidon laiminlyönteihin.

⁶ Näitä kehittämisprojektin (2003) ilmaisemia lastensuojelun tulevaisuuden haasteita ei tämän tutkielman aineistossa tullut näkyviin.

⁷ Isompien lasten huostaanottojen lisääntymisen taustalla on kouluvaikeuksia, rikollisuutta ja päihteidenkäyttöä (Litmala 2003, 84).

2.4 Tutkimuskysymykset ja -aineisto

2.4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoite on selvittää lapsen edun käsitteen näkökulmia ja tulkintoja erityisesti huostaanotossa ja arvotaustaltaan yleisestikin lastensuojelussa.

Ensimmäinen tutkimustehtävä on etsiä vastausta kysymykseen, mitä lapsen edulla tarkoitetaan. Sisällönanalyysi jakaa tarkastelun eri näkökulmiin, jotka yhdessä vastaavat kysymykseen, *miten lapsen etu määrittyy käytännössä* yleisellä tasolla tarkoituksensa eli lapsen huolenpidon, kehityksen ja kasvun mahdollistamisena.

Analyysin kohteina ovat siis lapsen tarpeet eli huolenpito, kehitys ja kasvatusta sekä tästä lähtökohdasta avautuvat myös lastensuojelun käytännön näkökulmat. Koska vanhemmat ovat lähtökohtaisesti lapsen edun turvaajia, tarkastelen vanhemmuutta ja vanhempien roolia lapsen edun näkökulmasta ja myös vanhemmuuden kyseenalaistamista. Lainsäädännön ja lapsen oikeuksien toteuttamisella on entistä suurempi merkitys lapsen edun käsitteeseen kuten myös juridisoituvilla hallintomenettelyillä. Lapsen edunajaja virallisesti on sosiaalityöntekijä, joten otan esiin aineistostani oleellisimpia näkemyksiä tästä tehtävästä. Viimeisenä käytännön näkökulmana tarkastelen aineistostani sitä, miten lapsi itse arvioi oman etunsa toteutumista.

Lapsen edun toteutuminen on ensisijaisesti vanhempien velvollisuus ja sitä toteuttaa parhaiten riittävän hyvä vanhemmuus, jolloin lapsen ja vanhemman välille kehittyy positiivisen kiintymyssuhde. Lastensuojelussa lapsen etu määrittyy kuitenkin siitä tilanteesta, jossa tämä vanhemmuuden takaama lapsen etu ei toteudu. Huostaanotossa lapsen etua tarkastelee ja määrittelee sosiaalityöntekijä, joka toimii sananmukaisesti lapsen edun ajajana. Huostaanoton lähtökohtana on, että se edistää toimenpiteenä lapsen etua antaen lapselle oikeuden huolenpitoon, kehitykseen ja kasvatukseen.

Kun olen ensin selvittänyt sisällönanalyysillä näkökulmakohtaisesti lapsen etua normatiivisena ja käytännön näkökulmista, etsin toisena tutkimustehtävänä vastausta kysymykseen, *miten lapsen etua perustellaan*. Tähän lapsen edun perustelujen tarkasteluun käytän retoriikka-analyysia ja samaa tekstiaineistoa. Retoriikka-

analyysillä voidaan kyseenalaistaa jonkin kannanoton tai väitteen perusteita, tai osoittaa sen lähtökohtia. Tässä tutkielmassani tavoitteeni on löytää arvoväritteisyyttä joko perusteluista tai niiden taustaoletuksista lastensuojelun tutkimusteksteistä.

2.4.2 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoksi valitsin aluksi kaikki löytämäni lapsen etua käsittelevät, Suomessa julkaistut tutkimustekstit. Ajallinen raja-
aus noin kymmenen viime vuoden jaksoon löytyi aineistosta luontevasti, sillä 1990-luvun lama ja sen aiheuttama yhteiskunnallinen muutos alkaa näkyä lastensuojelun kirjoituksissa vasta 1994 ja sen jälkeen. Tähän aikarajaukseen vaikutti myös lapsen etua käsittelevissä kirjoituksissa korostunut näkemys lapsen oikeuksien toteuttamisesta. Suomi oli ratifioinut vuonna 1991 Lasten oikeudet ja ne alkoivat vaikuttaa ensin lainsäädännössä ja vähitellen lastensuojelun käytännössä vasta 1990-luvun puolivälissä.

Rajasin aineistosta pois avioeroa koskevat lapsen edun kirjoitukset ja myös lapsen sijoituspaikkaan liittyvät lapsen edun pohdinnat ja keskityin teksteihin, jotka käsittelevät huostaanottoa. Jouduin myös rajaamaan sellaiset huostaanottoa koskevat tekstit, jotka käsittelevä varttuneempien (12-15 -vuotiaiden) lasten huostaanottoja, koska nämä huostaanotot syyt usein liittyvät jo lapsen (tai nuoren) omaan käyttäytymiseen. Tällöin lapsen edun tulkinta tarvitsisi erilaista näkökulmaa kuin pienempien lasten kohdalla.

Lapsen etua käsitteleviä tekstejä löytyi neljästä väitöskirjasta:

- Heino, Tarja (1977) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittely lastensuojelun asiakkaaksi. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö.. Tutkimuksia 77. Helsinki: Helsingin yliopisto, Stakes.
- Hurtig, Johanna (2003) *Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kajava, Mirja (1997) *Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista*. Käyttäytymistieteiden laitos. Acta Universitatis Ouluensis. Scientiae rerum socialium. E 26. Oulu: Oulun yliopisto.

- Kääriäinen, Aino (2003) *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka.* Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.

kahdesta liseniaatintyöstä:

- Korhonen, Auli (1997) *Lapsen huostaanotto. Lainopillisia ja oikeusteoreettisia näkökulmia lastensuojelulain (683/93) 16 §:n tulkintaan ja soveltamiseen.* Julkisoikeuden laitos. Liseniaatintutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu - juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä.* Liseniaatintutkimus. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

ja muista tutkimuksista ja artikkeleista:⁸

- Aho, Soile & Kulmala, Ulla & Räihä, Hannele & Porkka, Sirpa & Temlin, Taru (toim.) (1995) *Lapsen etu.* Täydennyskoulutuskeskus, Sarja B: raportit ja selvitykset. Turku: Turun yliopisto.
- Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun.* Raportteja 263. Helsinki: Stakes.
- Forsberg, Hannele & Nätkin Ritva (toim.) (2003) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä.* Helsinki: Gaudeamus.
- Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) *Eriarvoinen lapsuus.* Helsinki: WSOY.
- Kivinen, Tarja (1994) *Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen.* Tutkimuksia 45. Helsinki: Stakes.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996) *Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa?* Aiheita 4/1996. Helsinki: Stakes.
- Saurama, Erja (2002) *Vastoin vanhempien tahtoa.* Tilastokeskuksen tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Törrönen, Maritta (toim.) (1994) *Lapsen etu - viidakon laki.* Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

⁸ Luettelo sisältää vain artikkelikirjat, ei erikseen yksittäisiä artikkeleita. Olen käyttänyt samojen kirjoittajien tekstejä sekä sisällönanalyysissä että retorisisessa analyysissä.

- Törrönen, Maritta (toim.) (2001) *Lapsuuden hyvinvointi*. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa lapset ry.
- Valkonen, Leena (1995) *Kuka on minun vanhempani?* Perhenuorten vanhempi-suhteet. Tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes.

Näiden tekstien kirjoittajina ovat sekä sosiaalityön tutkijat, mutta myös muiden tieteenalojen tutkijat, joiden tutkimuksien aiheena on ollut lapsen etu, tai se on sivunnut lapsen etua eri näkökulmista katsottuna. Kirjoittajat tarkastelevat lastensuojelun ja lapsen tilannetta asiantuntijoina sekä lapsen edun ymmärtäjinä että edunajajina, ja lisäksi erilaisista tutkimuksen asetelmista tai omista intresseistään käsin.⁹ Erilaisia näkökulmia lapsen etuun tulee erityisesti sosiaalityön sisältä, mutta myös muista yhteiskuntatieteistä erimerkiksi suhteutettaessa lapsen etua perheiden yhteiskunnallisesti muuttuneisiin oloihin.

Laadin ensin referaatit lapsen huostaanottoa ja lapsen etua käsittelevistä kirjoituksista ja tieteellisistä tutkimuksista kontekstikuvauksineen.¹⁰ Eri tieteiden näkökulmista lapsen etu saa erilaisia sisältöjä ja tulkintoja niin, että painotukset vaihtelevat kasvatuksesta (kasvatusteoriat), persoonan kehittämisestä (kehitysteoriat), kiintymyssuhteesta (lapsipsykologia), lapsen käyttäytymiseen (lastenpsykiatria) ja lapsen oikeuksien turvaamiseen (juridinen näkökulma).

Lapsen etu -käsite ilmenee teksteistä psykologisena (Bardy 2001, Järventie 2001, Lahikainen 2001), kasvatustieteellisenä (Valkonen 1995), sosiaalisena (Heino 1997, Hurtig 2003), filosofisena (Nätkin 2003, Forsberg 2003), tekstuaalisena (Kivinen 1994, Kääriäinen 2003) ja juridisena (Sinko 2004, Korhonen 1997, Oulasmaa 1994) sekä myös ideologisena tai poliittisena (Taskinen 2001, Kananoja & Turunen 1996, Taskinen 1999, 2001a, 2001b, Törrönen 1994, 2001) käsitteenä.

⁹ Tästä tutkimuksesta on jätetty pois ns. suurelle yleisölle suunnatut, usein poleemisesti ja retorisesti kirjoitetut tekstit, vaikka ne edustavatkin tiedelähtöisyyttä ja tieteellistä tulkintaa. Nämä mediasta tunnetut asiantuntijat ja vakuuttavat kirjoittajat, kuten Jeja-Pekka Roos, Tuula Tamminen, Jari Sinkkonen, ja Juha Siltala ovat ottaneet kantaa vaikuttavalla tavalla lapsen parhaaseen, lapsuuden muutokseen ja vanhemmuuteen. Heidän tekstinsä vaatisi vahvasta retorisuudesta huolimatta kuitenkin toisenlaista lähtökohtaa.

¹⁰ Vaikka tutkimuskirjallisuutta on määrällisesti paljon, löytyi niistä yllättävän vähän lapsen etua huostaanotossa käsitteleviä tai pohtivia tekstejä.

2.4.3 Aineiston ja analyysin ongelmia

Tutkin lastensuojelun lapsiasiantuntijoiden tapaa hahmottaa lapsen etua tutkimusteksteissä sisällönanalyysin avulla, ja toisaalta retorisen analyysin avulla etsin kirjoittajien tapaa arvottaa lapsen etua tai paljastaa taustalla vaikuttavia arvostuksia. En siis tarkastele lapsen edun käsitteen tiedelähtöisiä tulkintoja, vaan tarkastelen sen yleistä määrittystä sekä sisältöanalyttisesti, erilaisista lastensuojelun käytännössä esiintyvistä näkökulmista, että retoriikka-analyysin lähtökohdista ja sen tarjoamin välinein.

Valitsin lähtökohtaisesti lastensuojelun tutkimustekstit löytääkseni lapsen edun käsitteen kriteereitä tai määrittystapoja, sillä lastensuojelun asiakirjoissa tai niitä koskevissa tutkimuksissa ei sen paremmin määritellä lapsen edun yleisiä kriteereitä. Asiakirjoja ovat tutkineet Kähkönen (1993), Forssen (1993), Törrönen (1994), Pohjola (1994) ja Mäenpää & Törrönen (1996). Näistä tutkimuksista voi yllättävästi päätellä, että lapsi ei näy asiakirjoissa, vaikka lastensuojelun käytännössä lapsen etu onkin jatkuvasti pohdinnan alla. Lapsen näkymättömyys ilmenee uusimmistakin 2000-luvun tutkimuksista (Saurama 2002, Kääriäinen 2003, Hurtig 2003).

Mäenpää & Törrönen (1996, 57-58) toteavat, että *lapsi ei yksilöidy viranomaisten tekemissä muistiinpanoissa. Lasta ei kuvata elämäkokemuksistaan, tunteistaan eikä kehitystarpeistaan käsin.*¹¹ Varsinkin pienen lapsen vaikeudet jäävät vanhempien vaikeiden elämäntilanteiden varjoon.

Tieteellistä tekstiä kirjoitetaan yleensä asiallisesti, kantaa ottamatta ja välttämällä arvolatautuneita sanoja, joten arvoväritteisyys ei ilmene aineistoni lastensuojelun tutkimusteksteissä tunnistettavan selkeästi, vaan jouduin lukemaan referaatit moneen kertaan oivaltaakseni, miten retorisen ilmaisukeinot erottuvat normaalista tutkimuskirjoituksesta tai arvolataukset piiloutuvat taustaoletuksiin. Tutkimustekstiä ei kirjoiteta perinteisin retorisin painotuksin, vaan tekstit on kirjoitettu erityisyleisölle eli alan asiantuntijoille, tutkijoille tai lastensuojelun työntekijöille. Aineistoni erityislaadun eli tutkimustekstien asiallisuuden vuoksi sovellan uuden retoriikan

¹¹ Lapsen oikeus kasvuun eli kehitykseen, huolenpitoon ja kasvatukseen osiossa käytän lähteinä muitakin yleisempiä teorioita ja näkökulmia, koska huostaanotossa painottuu ja saa sisältöä erityisesti lapsen huolenpidon ongelmat.

laajasta menetelmäskaalasta vain muutamia menetelmiä tai työvälineitä, joiden avulla lapsen etua perustellaan.

Käytin menetelmänä *sisällönanalyysiä* (Tuomi & Sarajärvi 2003, 93-121) tyypitellessäni lapsen etua käsitteleviä tekstejä erilaisiin näkökulmiin. Koska tutkimukseni tarkoitus oli ensisijaisesti selvittää tutkimusteksteistä lapsen edun käsitteen sisältöä sen *erilaisissa käyttöyhteyksissä*, keräsin tiivistelminä ensin lapsen etua käsittelevät tekstiosuudet aineistostani. Tiivistyksistä valitsin näistä lapsen edun käyttöyhteyksistä (tai sen kyseenalaistamisesta) vain huostaanottoa käsittelevät tekstit. Tämän tekstiaineiston¹² luokittelin erottuviin lapsen edun käsitteen käytön *näkökulmiin*.

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

3.1 Arvotutkimuksen teoriapohja

3.1.1 Perinteiset moraaliteoriat

Lastensuojelun toimenpiteiden taustalla on velvoite tehdä jotain, puuttua lapsen vahingollisiin tai haavoittaviin kasvuoloihin, eli kysymys on moraalista, hyvän ja pahan määrittelystä ja lapsen edun eli parhaan tulkitsemisesta. Se, miten lapsen edun puolesta toimijat vastuunsa ymmärtävät ja mihin toimenpiteisiin päätyvät, perustuu heidän moraaliseen ajatteluunsa ja orientaatioonsa.

Moraalinen orientaatio voi perustua hyvin erilaisiin ajattelutapoihin. Etiikka on oppi moraalista, ja moraalilla tarkoitetaan toimimista eettisesti käytännössä. Esitän ensin perinteisiä moraaliteorioita tai etiikkaa koskevia teorioita Jaana Hallamaan artikkelin pohjalta (1998, 226-230) tiivistäen. Hän esittää, että moraalinen argumentointi liittyy *hyvän inhimillisen elämän* kysymyksiin ja siihen, kuinka ihmisten tulisi toimia oikein toisiaan kohtaan.

¹² Lapsen etua käsittelevistä tutkimusteksteistä tekemäni aineistoreferaatit eivät olleet keskenään vertailukelpoisia, koska ne on kirjoitettu eri tieteiden lähtökohdista ja kukin kirjoittajan omista tutkimuksellisista näkökulmista. En ole siis verrannut tutkijoiden erilaisia tai samanlaisia tapoja käsitellä lapsen etua.

Hallamaan (1998) kuvaukset erilaisista moraaliteorioista käsittelevät moraalikysymyksiä koskevaa väittelyä. Tarkemmin sovitan Carol Gilliganin (1982) kehittämiä oikeudenmukaisuuden ja välittämisen moraalipiirteitä käytännön lastensuojelutyöhön.

Velvollisuusetiikka (deontologinen etiikka) pitää moraalinormeja toiminnan lähtökohdana ja niiden mukaista toimintaa moraalisesti oikeana. Velvollisuusetiikan mukaan yksilön toiminta edellyttää vastavuoroista ihmisyyden kunnioittamista ja suojelemista. Velvollisuusetiikkaa koskeva väittely ei koske velvollisuutta noudattaa moraalinormeja vaan niiden soveltamisen tapaa.

Seurausetiikka (konsekventialistinen etiikka) lähestyy moraalinormeja toiminnan seurausten näkökulmasta. Moraalinormit ovat hyödyllisiä apuneuvoja valittaessa tarjolla olevista vaihtoehdoista parasta, mutta ratkaisu on tehtävä todennäköisesti parhaan lopputuloksen pohjalta.

Oikeuksiin vetoava moraalikeskustelu on nykyisin tyypillistä, ja oikeuksiin vetoaminen muistuttaa normeihin tukeutumista. Oikeuksia ei yleensä perustella muuten kuin viittaamalla ihmisarvoon tai tasapuolisuuteen. Oikeudet antavat yksilölle yhteiskunnallista toimintatilaa ja mahdollisuuden toteuttaa omia pyrkimyksiään ja päämääriään.

Hyve-etiikan kannattajat ymmärtävät etiikan laajasti. Hyve-etiikka ei tarkastele niinkään normeja, tekojen seurauksia tai oikeuksia vaan hyvää inhimillistä elämää. Hyve-etiikassa moraalien taustaoletukset tai käsitykset, kuten ihmisen luonne, yhteisön merkitys ja kulttuuri ovat tärkeitä.

Erilaisista moraaliteorioista löytyy erilaisia painatuksia oikein tai hyvän elämisen ymmärtämiseksi. Voidaan siis pitää velvollisuutena toisten kunnioittamista vastavuoroisuutta. Kun etsimme parasta vaihtoehtoa, voimme tehdä ratkaisun päättelemällä valintamme seurauksia. Oikeudet vetoavat ihmisarvoon ja tasapuolisuuteen ja antavat itse kullekin toimintatilaa omien pyrkimysten toteuttamiseksi. Hyve-etiikka korostaa luonteen, yhteisön ja kulttuurin merkitystä inhimillisen elämän perustana.

3.1.2 Välittämisen ja oikeudenmukaisuuden moraalit

Välittämisen ja oikeudenmukaisuuden moraalit tarjoaa toisenlaisen näkökulman perinteisiin moraaliteorioihin ja selventää sosiaalityön moraalitajattelua, kuten lastensuojelun toimintaperiaatteitakin.

Carol Gilligan (1982, 8-13) väittää, että miehen ja naisen moraalitkäsitykset kehittyvät eri perusteilla ja kumpikin ajattelee ja ratkaisee moraalitkysymyksiä eri tavoilla. Näitä moraalit ajattelun tapoja hän nimittää oikeudenmukaisuuden moraaliksi (OM) ja välittämisen moraaliksi (VM). Gilligan jakaa moraalitajattelun tavat sukupuolten kesken.

Vaikka Gilligan on rajannut kehittämänsä oikeudenmukaisuuden ja välittämisen moraalit käyttöä määritellessään ne kategorisesti naisen ja miehen ajattelutavoiksi, on hänen klassinen moraalitutkimuksensa tästä huolimatta luonut ja laajentanut ns. välittämisen etiikan ymmärtämistä ja merkitystä.¹³

Gilliganin (1982, 8-13) mukaan miehen moraalit ajattelu perustuu liberaaliin käsitykseen yksilön oikeuksista, jotka luovat hänelle vapauden piirin. Tämän sisällä hän saa vapaasti tavoitella omaa hyötyään millä tavalla tahansa, kunhan ei loukkaa muiden oikeuksia. Tästä johtuen mies kokee toisen kilpailijaksi ja uhkaksi itselleen. Hän pitää kilpailijan turvallisella etäisyydellä vetoamalla oikeuksiinsa ja yleisiin oikeudenmukaisuuden sääntöihin. Tämän moraalitajattelun tavoite on yleisten oikeus- ja oikeudenmukaisuusperiaatteiden löytäminen. Kun yksilö oppii moraalitperiaatteiden hallinnan, voi hän niiden avulla ratkaista moraalit ongelmia.

Naisen moraalit ajattelu on Gilliganin (1982, 21-23) mukaan lähempänä hyveetiikkaa eli moraalitsten taipumusten toteuttamista. Naisen ajattelun lähtökohtana eivät ole oikeudet tai oikeudenmukaisuus vaan välittäminen ja huolenpito (care). Nainen ei näe toisessa uhkaavaa kilpailijaa vaan jonkun, josta pitää välittää ja jonka

¹³ Vaikka tietynlainen ajattelutapa olisikin tyypillisempää naiselle kuin miehelle, ei se tarkoita sitä, että sukupuoli geneettisesti määrää tai rajoittaa moraalit ajattelun tapaa, sillä juuri moraalitajattelu opitaan yhteisössä. Silti nämä kaksi erilaista tapaa ajatella selittänevät osaltaan sosiaalityön naisvaltaisuutta.

intressit pitää ottaa huomioon, ei pelkästään oikeudenmukaisuuden sääntöjen kautta vaan välittömässä arkipäivän toiminnassa. Naisille tyypillisen moraalijattelun tavoite on moraalisten taipumusten eli hyveiden kehittäminen ja yksityistapauksiin eli ihmisten välisiin suhteisiin, huolenpitoon ja välittämiseen soveltuvan menettelytavan löytäminen.

Esimerkiksi 11-vuotiaat Jake ja Amy ratkaisevat ja perustelevat moraaliongelman ratkaisun eri tavoilla. *Ongelma on, että Heinzin vaimo on kuolemaisillaan, mutta Heinzillä ei ole varaa ostaa lääkettä, joka parantaisi hänen vaimonsa. Pitäisikö Heinzin nyt varastaa lääke? Jake vastaa vetoamalla yleisiin elämään ja omaisuutta koskeviin periaatteisiin: "Ihmiselämä on tärkeämpi kuin omaisuus", ja hyväksyy varastamisen. Amy ehdottaa, että Heinzin pitäisi mennä keskustelemaan apteekkarin kanssa, jotta he löytäisivät ratkaisun ongelmaan. (ref.¹⁴ Gilligan 1982, 33-37.)*

Gilligan (1982, 151-174) päättelee, että naiset eivät usko jokaisen moraaliongelman ratkaisuksi löytyvän yleistä periaatetta. Hänen mielestään miehet uskovat, että jos ongelma on ratkaistavissa, löytyy ongelmatilanteeseen jokin yleinen periaate. On myös mahdollista keksiä uusi periaate, jonka avulla voidaan ratkaista tulevat samankaltaiset ongelmat.

Koska tutkimukseni pyrkii selvittämään lapsen edun käsitteen tulkinnoista niitä arvoja ja normatiivisia käsityksiä, joilla lapsen etua perustellaan, tarkastelen Jaana Hallamaan (1998, 226-230) esittämien moraaliteorioiden viitekehyksessä lapsen etu - käsitteen näkökulmaulottuvuuksia. Oleellista moraaliteoreettista pohjaa sosiaalityön ja erityisesti lastensuojelun ymmärtämiselle löytyy Carol Gilliganin (1982) tekemästä erottelusta oikeudenmukaisuuden ja välittämisen moraaliiin. Erottelu auttaa ymmärtämään myös lapsen edun toteuttamisen edellyttämiä ratkaisuja ja käytäntöjä.

3.2 Retoriikka-analyysi

3.2.1 Retoriikka-analyysin lähtökohdat

Aristoteles tutki Topiikassaan (suom. 1997) paremman eli järkeväen mielipiteen perustelemisen mahdollistavia dialektisia päätelmiä. Dialektisessa päättelyssä, toisin

¹⁴ ns. Heinzin tapaus on klassinen moraalitutkimuksen ongelma, jonka ratkaisua on tutkittu paljon ja eri tavoin.

kuin analyttisessä, premissit ovat yleisesti *hyväksytyjä mielipiteitä*. Päättelyssä haetaan hyväksyntää väitteille, jotka ovat, tai voivat olla, kiistanalaisia. Dialektisella päättelyllä ja retoriikalla voidaan vaikuttaa ihmisten arviointeihin ja ohjata heitä järkeviin kannanottoihin. Dialektinen päättely ei ole yleispätevää, vaan sen arvo riippuu aina sen *vaikutuksesta jonkun ajatteluun*, joten päättely koskee enemmän mielipidettä kuin totuutta. (Perelman 1996, 13-14, 173.)¹⁵

Argumentaation¹⁶, dialektiikan ja retoriikan ominta aluetta ovat *arvosidonnaiset* kysymykset eli kysymykset oikeudenmukaisuudesta, kauneudesta, hyvästä ja näiden vastakohtista, yleisesti sanottuna *suosituimmuudesta*. Kun tarkastellaan moniarvoisia, uskonnon, filosofian, moraalin tai oikeuden ilmiöitä, voi niiden rationaliteetti perustua vain argumentatiivisiin keinoihin eli päteviin perusteluihin, joita kulloisenkin väitteen puolesta tai vastaan on esitettävissä.¹⁷ (Perelman 1996, 179-180.)

Argumentaatiolla ei tavoiteta pelkästään älyllistä hyväksyntää, vaan usein pyritään luomaan myös toiminta-alttiutta. Tästä kirkkoisä Augustinus kirjoittaa tutkielmassaan ”Kristinuskosta” (ref. Perelman 1996, 19-21).

”Jos opetetaan sellaisia asioita, joista riittää, että ne tiedetään tai niihin uskotaan, ei tarvitse muuta kuin osoittaa, että ne ovat totta. Mutta kun opetettua niin ikään on määrä soveltaa käytäntöön ja kun sitä opetetaan juuri tällaista käytäntöä silmälläpitäen, esitetyn myöntäminen todeksi ja sen esittämisen tavasta nauttiminen raukeavat tyhjiin, ellei sitä omaksuta käytäntöön pantavaksi. Kun siis pappi saarnassaan ilmaisee sovellettavaksi tarkoitetun totuuden, hän älköön opettako vain neuvoakseen ja miellyttäkö vain säilyttääkseen kuulijoiden huomion, vaan pyrkiköön vaikuttamaan myös heidän tahtoonsa.”

Chaïm Perelman (1996, alkup. 1977, 15) on tehnyt merkittävimmän teoreettisen työn uuden retoriikan kehittäjänä. Perelmanin mukaan argumentaatio voidaan rinnastaa käytännölliseen järkeen. Hän määritteli uuden retoriikan praktisen päättelyn

¹⁵ Retoriikan historiaa ovat koostaneet Chaïm Perelman teoksessaan Retoriikan valtakunta, Kari Palonen ja Hilikka Summa toim. kirjassa Pelkkää retoriikkaa, ja sovelluksen näkökulmasta Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila toim. kirjassa Argumentti ja kritiikki.

¹⁶ Käytän retoriikka-analyysi -käsitettä tarkoittamaan myös argumentaatioanalyysiä.

¹⁷ Filosofiasa joudutaan erottamaan toisistaan merkityksellinen ja toissijainen, oleellinen ja satunnainen, konstruktio ja tieto. Näiden pysyvyys ja paremmuus eivät ole ilmeisiä, vaan on välttämätöntä tukea valittua näkökulmaa analogioihin ja metaforiin turvautuen argumentaatiolla.

tutkimukseksi, jonka tavoitteena on esittää teoria siitä, miten *arvopäätelmien uskottavuus* rakennetaan vakuuttavan kielenkäytön avulla.¹⁸ Uuden retoriikan avulla voidaan tutkia määritelmiä, malleja ja analogioita tai tiettyä tutkimusaluetta koskevaa kieltä.

Käytännöllinen päättely liittyy Perelmanin (1996) mukaan läheisesti toimintaan, jolloin väite ilmaisee aikomuksen, *kehotuksen, suosituksen*, arvon tai normin. Molemmissa tapauksissa väite voi olla yleinen tai yksittäistapausta koskeva, ja molemmat edellyttävät usein *kuvausta asiaintilasta*. Tavoitteita ja keinoja koskeva harkinta edellyttää tietoa syy-seuraus -suhteista ja normeihin vetoaminen edellyttää kuvailevaa tietoa, *jotta yhteisö hyväksyisi* esitetyt normit.

Perelman korostaa argumentaatioteoriassaan *yleisön merkitystä*, koska argumentaatio on aina osoitteellista kommunikointia ja siihen liittyy tietoisuus yleisöstä. Perelman esittää vakuuttamisen ja suostuttelun eron ilmenevän puhujan yleisökäsityksestä. (Summa 1996, 65, 67-68.) Kaiken argumentaation edellytyksenä on universaalin tai erityisen eli tunnetun yleisön hyväksyntä. *Universaaliyleisö* tarkoittaa kaikkia, joihin halutaan vaikuttaa, ja se vakuutetaan järkeen perustuvalla argumentoinnilla, ja *erityisyleisöllä* tarkoitetaan tietyn aihepiirin tuntevia. Erityisyleisö tarvitsee suostuttelun retoriikkaa, jonka avulla vedotaan tunnettuihin yleisön odotuksiin ja intresseihin. (Perelman 1996, 16-25. 28.)

Argumentin hyvyys tai voima riippuu tilanteen sisältämisestä *taustaehdoista* eli esisopimuksista, jotka eivät ole julkilausuttuja, vaan kommunikaation osapuolten yhteisiä taustaoletuksia. Koska yleispätevillä, abstrakteilla arvoilla (hyvyys, kauneus, oikeus) on universaaliyleisön hyväksyntä, käytetään niitä suostuttelukeinoina, työkaluina, jotka *edeltävät soveltamista*. Argumentaatiossa niistä voidaan johtaa erilaisia yksittäistapauksia *ryhmäyksimielisyyden pohjaksi*. Uskollisuus, lojaalisuus, yhteisvastuu ja kunniallisuus voidaan määritellä ja käsittää vain suhteessa ainutlaatuisiin, erityisiin konkreettisiin (kirkko, isänmaa) arvoihin. (Perelman 1996, 34-36.)

¹⁸ Argumentaation voi jakaa teoreettiseen ja käytännölliseen päättelyyn ja uusi retoriikka antaa työvälineitä sekä käytännöllisiin ongelmiin että teoreettisen ajattelun työstämiseen.

Kun yleiset päättelysäännöt koskevat sitä, mitä pidetään arvokkaampana kaikilla alueilla eli yleisesti, koskevat erityiset päättelysäännöt sitä, mitä on *pidettävä suotavampana* tietyllä erityisalueella. Erityiset päättelysäännöt liittyvät: määrään ja laatuun, järjestykseen, olemassaoloon, olemukseen ja henkilöön. (Perelman 1996, 37-38.)

Taustaoletukset rakentavat linkin perustelun ja väitteen välille. Linkki eli sidos selittää, miksi *vastaanottaja hyväksyy väitteen*, jos hän hyväksyy perusteet. Argumentti vastaa kysymykseen, miksi tulee hyväksyä väite, ja selitys vastaa motiivikysymykseen, miksi tapahtui se, mitä tapahtui.¹⁹ (Kakkuri-Knuutila 1998, 62-57.)

Argumentaatioissa premissit (taustaoletukset) saattavat olla huonosti määritellyt tai vain implisiittisinä tekstissä, mutta esityksen vaikuttavuus edellyttää, että ne ovat yhteisesti hyväksytyjä tosiseikkoja. Kaikkein implisiittisimpiä pmissettä, jotka ovat usein perusteluina valinnoillemme, kutsutaan lokuksiksi, joista Perelman (1996, 30-31) on johtanut *argumentaatiotekniikoita* eli lokus-ohjeita ja argumentoinnin lähtökohtia. Premissit esiintyvät joko sidosmuotoisina tai erottelumuotoisina. Kun argumentaatio esitetään sidosmuotoisena, on perustelun tarkoitus *hyväksyttää* itsestäänselvyksinä pidettyjen premissien avulla myöhemmin annettavat *johtopäätökset*. Sidostyyppejä ovat:

- *kvasiloogiset argumentit* (epäjohdonmukaisia päätelmiä, joita perustellaan vahvemmin tai heikommin argumentein ja joita voidaan vahvistaa muunlaisin argumentein),
- *todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit* (kun tietyt todellisuuden tekijät on liitetty toisiinsa tunnustetulla sidoksella, voidaan sen pohjalta kehittää argumentaatiota, joka mahdollistaa siirtymisen yleisesti hyväksytystä sellaiseen, mikä halutaan saada hyväksytyksi) ja

¹⁹ Argumentin osat ovat väite, perustelu ja taustaoletukset. Selityksen osat ovat selitettävä asia, selittävä asia ja taustaoletukset. Toisinaan tekstin täsmennys voi toimia sekä perusteluna että selityksenä.

- **todellisuuden rakennetta luovat argumentit** (esimerkit, havainnollistukset, mallit tai analogiat ja metaforat sekä käsiteerottelut). (emt. 30-31.)²⁰

Tunnettua tai oletettua **totuutta** tai todellisuutta koskevat tosiseikat ja otaksumat, ja **mieltymystä** koskevat arvot ja hierarkiat sekä päättelysäännöistä johdetut **suotavuutta** ilmaisevat käsitykset on erotettava toisistaan, ja ne voidaan kyseenalaistaa. Totuuden ja tosiseikan asema ei ole itsestään selvästi annettu, ellei puhujalla ole erehtymätöntä auktoriteettia takaamassa sitä. Todellisuus ja todellinen ovat siis monitulkintaisia. Kun tosiseikoille tai totuuksille osoitettu hyväksyntä on riittävän yleistä, ei niitä voi kyseenalaistaa joutumatta naurunalaiseksi. (emt. 30-32.)

Tosiseikkojen ja totuuksien ohella nojaamme **otaksumiin**, jotka eivät ole yhtä varmoja, mutta tarjoavat silti riittävän perustan mielekkäälle vakaumukselle. Otaksuma perustuu ajatukseen **tapahtuman normaaliudesta**. Esimerkiksi otaksuma, joka ilmentää tekijänsä luonnetta, saa meidät pitämään kuulemaamme totena, tai intressin otaksuma, jonka nojalla päätelemme, että tietoomme saatetut lausumat ovat tärkeitä, sekä inhimillisen toiminnan mielekkyyttä koskeva otaksuma. Otaksuman seuraamuksena on, että se langettaa **todistustaakan soveltamistaan vastustavalle**. (emt. 32-33.)

Kenneth Burke (1969, alkup. 1950) ymmärtää kielenkäytön sosiaalisesti toiminnaksi. Burken mukaan emme tulkitse vain tapahtumia vaan tulkitsemme tulkintojamme. Hän korosti retoriikassaan sen huomioon ottamista, mitä **mitä otetaan puheeksi, käsittelyn kohteeksi** ja mitä ei oteta sekä käsitteiden sisältämiä ja käytännön paljastamia arvolatauksia tai normisisältöjä. Hänen ansiotaan on erityisesti kielen painoarvo sosiaalisena toimintana²¹ sekä tulkintojemme monikerroksellisuuden ymmärtäminen.

Keskeisin Burken (1969, 22-25) käsite on **identifikaatio**, jolla pyritään samastamaan omat ja yleisön eli lukijan intressit, ja joilla luodaan perusta suostuttelulle ja yleisön

²⁰ Perelman tarjoaa laajan keinovalikoiman ja metodisen mallin retoriikan lähtöoletuksista johtopäätöksiin, mutta ei esitä teoriaansa systemaattisena konstruktiona, vaan analysoijan on otettava itse vastuu tulkintamahdollisuuksista, kuten Perelman ilmaisee, käyttämällä käytännöllistä järkeä.

²¹ Kaiken toiminnan olennainen piirre on Burken mukaan kokemusten, toiminnan ja aikomusten pukeminen kielellisiksi ilmaisuiksi ja niiden symbolinen representaatio. Näiden symbolisten representaatioiden tuottaminen on jo sinällään merkityksiä luovaa toimintaa.

yhteistyöhalulle. Retoriikalla etsitään siis yhteyttä tai identifioidutaan johonkin tai erottaudutaan jostakin ryhmästä. Tehokas retorinen keino on myös *vastakkainasettelu* 'me ja muut', mikä toimii identifioimisena ja erotteluna.

Identifikaatio on väline, jonka avulla etsitään retorista motiivia sieltä, missä sitä ei yleensä huomata tai missä sen ei ajatella esiintyvän. Toiminnassamme ja ajattelussamme on alue, joka ei ole täysin harkittua tai tietoista, mutta ei myöskään täysin tahatonta tai tiedostamatonta. Esimerkiksi yksilö voi *identifioida omat tavoitteensa* tai kunnianhimosna *yhteisönsä hyvään*, mikä voi olla samaan aikaan sekä oikeutettua että epäoikeutettua. Hän voi toisaalta saada samasta asiasta henkilökohtaista etua muiden kustannuksella, mutta olla kuitenkin samalla vilpitön tai uhrautuvainen. Eri teot on mahdollista tulkita saman motiivin eri ilmentymiksi. Burke käyttää motiivien selvittämiseen dialektista välinettä, *yleistämistä*, joka mahdollistaa siirtymisen suppeasta kuvakielestä laajempaan. (Burke 1969, 7.)

Kolmas uuden retoriikan teoretikko **Stephen Toulmin** tarjoaa teoksessaan *The Uses of Argument* (1958) analyyttisen työkalun argumentoivan tekstin ja sen yksittäisten väitteiden rakenteen tutkimiseen. Toulminin luonnollisen argumentin anatomia -mallin ansio on, että sen avulla voi tuoda esiin siirtymäsääntöjä, joiden välityksellä tietyistä julkilausutuista *lähtökohdista tulee esitetyn väittämän perusteluja*.²² (ref. Summa 1996, 80-81.)

Kakkuri-Knuutila (1988, 249-250) selventää ja yhdistelee päättelysääntöjä uuden retoriikan teoreetikkojen esittämältä pohjalta. Argumentin voimaa voidaan arvioida määrän topoksista eli arvoja koskevista *määrällisistä ilmaisuista* (paljon, vähän, hyvä, paha), *järjestyksen topoksista*, jotka nojaavat vastakkaisiin periaatepareihin (ennen, nyt) tai *dualismin yhdistämis- ja erottamistekniikoista*.

Yhdistämistekniikkana käytettyjä ovat esimerkiksi syy-seuraus- ja keino-tavoite-suhteet, rinnastukset tai metaforat, joiden avulla asian *arvo siirtyy* siihen yhdistetylle asialle. Erottelutekniikkana toimivat käsiteparit (näennäinen - olennainen, teoria - käytäntö, muoto - sisältö, kirjain - henki, järkisyys - tunnesyyt), joiden taustaperiaate on, että *vastakohdat* ovat eriarvoiset.

²² Luonnollisten argumentin anatomia -mallilla voidaan paneutua yksittäisten argumenttien tai tekstin usein julkilausumattomaan sisäiseen logiikkaan, kuten tosiasioiden, piilevien oletusten, arvoasetelmien ja legitimointiperiaatteiden vyyhteen.

Uusi retoriikka käsittää teorioiden lisäksi *tulkinnan viitekehysten* ja erilaisia tulkintakeinoja eli *menetelmällisiä välineitä* irrottaa tekstistä mm. arvoväritteisiä ulottuvuuksia. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilan (1996) toimittamassa kirjassa Argumentti ja kritiikki käsitellään pääasiassa uuden retoriikan käytännön sovelluksia.²³

Kun sovelletaan uutta retoriikka-analyysiä teksteihin, jotka käsittelevät käytännössä sovellettavia arvoja, on analyysin lähtökohtana tekstin tavoite *vaikuttaa yleisönsä* eli lukijaansa. Tekstin tulkitsemisessa on oleellista suhteellista teksti oletettuun yleisöön ja sen kykyyn ymmärtää ja hyväksyä taustalla vaikuttavat kirjoittajan oletukset ja arvot. Uuden retoriikan teoriaa on rakennettu perinteisen puheretoriikan perustalle siten, että nämä teoreetikot (oikeustieteilijä, filosofi, kirjailija) ovat kehittäneet perinteisen filosofian pohjalle eri lähtökohdista uusia retorisia menetelmiä soveltuviksi erilaisiin viestinnän tai ilmaisun konteksteihin.

3.2.2 Arvojen argumentoinnista

Moraalikäsityksillä on vahva yhteys lapsen edun käsitteeseen. Kulloinenkin moraalikäsitys vaikuttaa lapsen edun tulkitsemiseen, mikä on vahvasti sidoksissa yleisiin eettisiin ja sosiaalisiin arvoihin. Arvot ja arvostukset kytkeytyvät pääasiassa lapsen oletettuihin subjektiivisiin tarpeisiin. Arvovalinnat näkyvät lapsen hyvän hoidon ja huolenpidon takaavien *keinojen valinnassa* ja siinä, miten seurausvaikutuksia perustellaan reaalisilla argumenteilla. Samoin erilaiset arvostukset sävyttävät suhtautumista perheen autonomiaan. (Korhonen 1997, 191-195.)

Hallamaa (1998, 226-230) toteaa, ettei ero moraalisen (eettisen) ja käytännöllisen argumentaation välillä ole suuri, mutta se on tärkeä. Molemmat sisältävät arvoja ja normeja ja ovat siltä osin samanlaisia. *Käytännöllisiä arvoja* ovat mm. taloudellisuus, tarkoituksenmukaisuus, tehokkuus ja toimivuus. *Moraalisia arvoja* ovat vapaus, oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja itsemääräämisoikeus.

²³ Nämä sovellukset eivät tarjonneet esimerkkejä lapsen edun käsitteen analyysiin eivätkä myöskään tieteellisesti kirjoitetun tekstin arvoanalyysiä varten.

Hallamaan (1998) mukaan moraalisia argumentteja esitetään, kun pyritään perustelemaan tarvetta *muuttaa vallitsevia oloja* tai kun yritetään torjua vaatimukset asioiden muuttamisesta. Perusteluissa nojataan hyvää elämää koskeviin käsityksiin, kuten tosiasioihin ja arvoihin. Näiden tueksi otetaan normeja ja tukeudutaan taustaoletuksiin. Samoin vedotaan käytännöllisessäkin argumentaatiossa, paitsi että arvot, normit ja taustaoletukset sisältävät moraalisia arvoja, normeja ja oletuksia.

Moraalikeskustelussa on *tosiasiaväittämien* todenperäisyyttä vaikea erottaa puhujan moraalista tulkinnasta. Koska tavoitteena on asioiden muuttaminen, viitataan usein toteutumattomiin asiantiloihin eli esitetään *tulevaisuutta koskevia ehtolauseita*.

Moraalipuheessa puhujan taustaoletukset eivät tule näkyviin, sillä ne ovat maailmankatsomukseen ja *ihmiskäsitykseen liittyviä*. Varsinaiset erimielisyydet eivät paljastu yksittäisten argumenttien tasolla, joten moraaliarvoista puhuttaessa on vaikea päätellä puhujan arvoja. Käytetyt *adjektiivit* ja niiden vertailumuodot paljastavat sen, mitä puhuja *pitää hyvänä*, tavoiteltavana ja kannatettavana ja mikä taas on pahaa, vältettävää ja torjuttavaa. (Hallamaa 1998, 227-228.)

4 LAPSEN EDUN NÄKÖKULMA-ANALYYSI

4.1 Lapsen edun näkökulmat

Lapsen oikeus kasvuun eli huolenpitoon, kehitykseen ja kasvatukseen sisältyy Lastensuojelulakiin (683/1983) ja on jokaisen lapsen perusoikeus. Vanhemmat ovat itsestään selvästi lapsen edun toteuttajia. Huostaanotossa joutuvat lapsen etua pohdittaessa uudelleen arvioinnin kohteiksi riittävän hyvä vanhemmuus, lapsen ja vanhemman kiintymyssuhde sekä psykologinen vanhemmuus. Näitä tutkittuja ja teoreettisestikin määritettyjä lapsen edun taustatekijöitä tarkastellaan ja arvioidaan aineistossani lapsen ja hänen etunsa näkökulmasta.

Lapsen etua valotetaan ja painotetaan aineistoni tutkimusteksteissä eri tavalla kirjoittajan omista tutkimusintresseistä tai lähtökohdista johtuen. Aloitan lapsen edun

sisällöllisen tarkastelun siitä, mitä lapsen etu -käsitteellä on pyritty tavoittamaan, eli miten tutkijat ovat osanneet ilmaista lapsen edun toteutumista. Käytän sisällön analyttistä jaottelua eli näkökulma-analyysiä. Erottelen lapsen edun käsitteen käytön tarkastelunäkökulmiin. Näitä eri suunnista lapsen etua pohtivia näkökulmia löytyi tekstikontekstien perusteella: lapsen huolenpidon, kehityksen, kasvatuksen, vanhemmuuden, lain, juridiikan ja sosiaalityöntekijän sekä lapsen oman arvion näkökulmat. Tarkastelen siis lapsen edun sisältöä siten, että irrotan tekstiaineistosta ne osuudet, jotka *valottavat jotain näkökulmaa* lapsen edun määrittämiseksi tai kuvaamiseksi.²⁴

Suojelulla pyritään turvaamaan lapsen *mahdollisuus kasvuun*, mikä sisältää myös lapsen tarvitsemat kehityksen edellytykset, huolenpidon ja kasvatuksen. Toiseksi tarkastelen vanhemmuutta ja *vanhemmuuden kyseenalaistamista* lapsen edun tulkinnassa ja huostaanottotilanteessa. Kolmas valitsemani näkökulma on *lapsen oikeuksien* näkökulma ja samalla juridinen tulkinta. Koostan myös entistä tärkeämmäksi muodostuneita *juridisoitumisen* aiheuttamia haasteita ja hankaluuksia lapsen edun puolustamiseksi pääasiassa Päivi Sinkon (2001, 2004) kirjoituksista.²⁵ Lopuksi pohdin lastensuojelun *sosiaalityöntekijän näkemystä* lapsen edusta hänen toimiessaan lapsen edun ajajana ja päätöksentekijänä sekä lapsen omaa arviota oman etunsa toteutumisesta.

Koska aineistonani on tutkimustekstejä lapsen edusta, sisältävät ne tarkoituksensa mukaisesti tutkimuksina myös *analyttistä pohdintaa*, joten aineisto ja analyysi eli päätelmät sitoutuvat samoihin teksteihin. Käytän myös esittämäni aineiston ulkopuolisia tekstejä valottamaan joitakin näkökulmia, joten lapsen edun sisältöanalyysissä en pitäydy pelkästään sosiaalityön sisäiseen keskusteluun.²⁶ Olen siis valinnut lastensuojelussa käytettäviin näkökulmiin tekstinäytteitä valaisemaan lapsen etua ja koostanut teksteistä yleistä, periaatteellista käsitystä lapsen edusta.

²⁴ Näistä lapsen edun käsitteen näkökulmia kuvaavista aineistoni osista en ota käsittelyyn niiden retorista vakuuttavuutta, sen paremmin kuin muitakaan tekstiin liittyviä konnotaatioita, vaikka olen korostanut myös retorisia sanoja kursivoinnilla.

²⁵ Lain, oikeuden ja juridisoitumisen teemat korostuvat aineiston teksteissä, sillä lapsen oikeuksien sisällyttäminen lapsen etuun on muuttanut lastensuojelun käytäntöä ja suhdetta lapseen ehkä eniten kymmenen viime vuoden aikana.

²⁶ Varsinkin lapsen oikeus kasvuun nojautuu kehityspsykologiaan ja jää yleensä käsittelemättä lastensuojelun huostaanottoa käsittelevissä aineistoni kirjoituksissa.

Kriittistä ja yhteiskunnallista näkemystä lastensuojeluun ja lapsen etuun edustavat Bardyn (2001) ja Törrösen (1994, 2001) lisäksi erityisesti ruotsalaiset lapsuustutkijat: Sandin, Halldén ja Petersson (2003).

4.2 Lapsen oikeus kasvuun

4.2.1 Lapsen oikeus kehitykseen

Koska huostaanoton perusteena on lapsen kasvun ja kehityksen turvaaminen, joudutaan huostaanotosta päätettäessä ottamaan kantaa myös lapsen kehitysmahdollisuuksiin.

Syksyllä 2000 Suomi sai Genevessä määräaikaiseurannan selonteosta kiitosta hyvinvointipolitiikastaan ja YK:n lapsen oikeuksien toteutumisesta. Suomen lainsäädäntö vastaa Lapsen oikeuksien sopimuksen henkeä ja vaatimuksia. Kiitosten myötä esitettiin Genevessä pohdittavaksi kysymys: toteutuuko Suomessa lapsen oikeus kehitykseen? (Taipale 2000, ref. Bardy et al. 2001, 13)

Hyvinvointivaltiossa lapsen oikeuksien ymmärretään toteutuvan hänen oikeutenaan perheeseen, terveydenhuoltoon, päivähoitoon ja koulutukseen sekä erityiseen suojeluun. Kysymystä lapsen oikeudesta kehitykseen on vaikea ymmärtää hyvinvointivaltion kontekstissa, vaikka tutkimukset osoittavatkin, että noin kolmannes lapsista voi Suomessa huonosti. (Bardy et al. 2001, 13.)

Lasten kehitystä on tutkittu runsaasti kaikkialla länsimaissa, ja lapsen kehitysedellytykset voidaan (Taskinen 2001, 54) kiteyttää objektiivisinakin tarpeina:

- *perushoivaan ja huolenpitoon (ruoka, lepo, vaatetus, terveydenhoito, turvallinen ympäristö),*
- *vuorovaikutukseen (puhe, kommunikaatio, sosiaalistaminen kulttuuriseen perintöön ja normeihin) sekä*
- *hyväksyntään (ymmärretyksi tuleminen, olemisen oikeus).*

On lukuisia teorioita, jotka selvittävät sitä, mitä minkäkin ikäinen lapsi tarvitsee voidakseen hyvin ja kehittyäkseen. Jo alle kouluikäinen lapsi (Lahikainen 2001, 21-25) osaa ilmaista arkeen liittyvät tarpeensa ja toiveensa itsekin, jos niitä osataan häneltä kysyä. Lapsi haluaa kertoa myös pelkonsa ja ahdistuksensa, kun joku ottaa hänet tosissaan ja kuuntelee.

Liisa Keltinkangas-Järvinen (2000, 277-279) toteaa, että lapsi tarvitsee kaikki voimavaransa kehittymiseen:

*Lapsen kehityksen tukeminen tarkoittaa usein jonkin kokemuksen siirtämistä sellaiseen kehitysvaiheeseen, jossa lapsella on kyky ymmärtää ja hallita muutosta. Lapsen kyky selviytyä ja sopeutua olosuhteiden pakosta on eri asia kuin hänen kehittymisensä, ja lapsen **selviytyminen ja kehittyminen** saattavat olla hyvinkin kaukana toisistaan. Kun lapsi sopeutuu vaikeaan tilanteeseen, tarkoittaa se, että hän joutuu hyväksymään olosuhteet ja mukautumaan niihin. Sopeutuminen ja itsenäinen selviytyminen eivät tarkoita samaa kuin lapsen hyvä kehitys.*

Gunilla Petersson (2003, 158-159) toteaa, että *lapsi tarvitsee **kehittyäkseen tasapainoiset aikuiset**, jotka tarjoavat hänelle sekä turvallisuutta että huomiota ja käyttäytyvät tietyllä tavalla, **jotta lapsi voisi olla lapsi**. Sijoituksen tarkoitus on tarjota tyydyttävät kotiolosuhteet, joiden avulla lapsi saa mahdollisuuden kehittyä lapsena sekä suhteessa aikuisiin että toisiin lapsiin.*²⁷

Lastensuojelun tutkimuksissa ei pohdita huostaanoton yhteydessä kovinkaan syvästi lapsen kehitystä edistäviä tai haittaavia tekijöitä, sillä kehityksen arviointi on huostaanoton lapselle aiheuttamassa kriisissä vaikeaa, ja huostaanotolle löytyy usein muita, painavampia perusteita lasta uhkaavista ja vaarantavista tekijöistä. Lapsella on vähän keinoja käydä läpi huostaanoton aiheuttamaa traumaa ja kriisiä, vaan hän joutuu sopeutumaan huostaanoton myötä muuttuneisiin olosuhteisiin.

Taskinen (2001a, 43-44) toteaa, että *kaikkien toimien tulee olla lapsen edun mukaisia, eli niiden tulee sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä **edistää lapsen kehitystä** ja poistaa sen esteitä. Lapsen edun turvaamisessa on kysymys kokonaisharkinnasta, jossa joudutaan monipuolisesti arvioimaan eri tekijöiden yhteisvaikutusta. Harkinnassa otetaan huomioon tietyn lapsen yksilöllinen tilanne ja mahdolliset erityistarpeet eli tehdään niin sanottu riskianalyysi, jossa punnitaan uhkia ja vahvuuksia.*

Marjatta Bardyn (2001, 74-78) pohdinnan ylisukupolvittaisesta lastensuojelun tarpeesta ja näkemyksen pienten lasten huostaanotosta voisi tiivistää:

*lapsen kehityksen turvaamisen edellytyksenä on pitkäaikainen, **mahdollisimman varhainen** sijoitus tai huollon siirto, **mieluiten** adoptio. Näin saataisiin katkaistua ylisukupolvittaiset vauriot. Hän toteaa kiintymisen olevan **helpompaa** pitkäaikaisessa sijoituksessa alle 3-vuotiaiden kohdalla. Yli 3-vuotiaan sijoittamista kodin ulkopuolelle **pitäisi välttää**, jos mahdollista.*

Lapsen etu suhteellistetaan vallitsevaan huonoon tilanteeseen, sillä huostaanotossa lapsen paras ei ole enää realistinen vaihtoehto. Aineistoni huostaanottoa

²⁷ Petersson (2003) toteaa kuitenkin: Vaikka biologiset vanhemmat eivät perheenä voisikaan tyydyttää lapsen tarpeita, ovat he tärkeitä lapselle hänen taustansa ja identiteettinsä ymmärtämisen kannalta

käsitlevissä kirjoituksissa, ei erikseen pohdita lapsen kehitysvaiheita tai viiveitä, eikä oteta kantaa lapsen kehitysmahdollisuuksiin.²⁸ Kysymys suomalaisen lapsen oikeudesta kehitykseen tarkoittanee lastensuojelussa sopeutumisen ja kehityksen eron ymmärtämistä ja huomaamista.

4.2.2 Lapsen oikeus huolenpitoon

Lapsi tarvitsee aikuisen huolenpitoa, välittämistä ja arvostusta. *Lapsen edun mukaista ovat pysyvät ihmissuhteet ja asuinympäristö sekä erityisesti yksi välittävä ja luotettava ihminen, jolle lapsi voi uskoutua (Mäenpää & Törrönen 1996, 59-60).*

Lapsen hoitajien vaihtuminen aiheuttaa varsinkin pienessä lapsessa turvattomuutta, pettymystä ja hylätyksi tulemistä, mikä saattaa toistuessaan traumatisoida niin, että hänen on vaikea myöhemminkään tuntea myötätuntoa, kiintyä ja rakentaa luottamusta toiseen ihmiseen.

Irmeli Järventien (2001, 84-103) tutkimuksessa pääkaupunkiseudun (365 ala-asteikäisestä eli) 7-12 -vuotiaista vain **26 % voi erittäin hyvin, puolet ilmaisi pulmia joko perushoivassa tai hyvinvoinnissa ja 29 % ilmaisi puutteita ja pulmia sekä perushoivassa että koetussa hyvinvoinnissa ja heidän identiteetikokemuksena oli erittäin kielteinen.**

Lapsen pahoinvointi on joskus ilmiselvää, ja sen tunnistaminen kuuluu niille aikuisille, jotka sen näkevät tai siitä tietävät. Lastensuojelun Keskusliitto (2005) on kotisivuillaan julkaissut konkretisoituja esimerkkejä tilanteista, jolloin on syytä huolestua lapsen hyvinvoinnista ja tehdä lastensuojeluilmoitus:

- *lapsi on usein ulkona epätavallisina aikoina tai hänen vaatuksensa ei usein ole säiden mukainen;*
- *lapsen käyttäytyminen on normaalista poikkeavaa, esimerkiksi hyvin vetäytyvää, apaattista tai yliaggressiivista;*
- *vanhemmat lyövät lasta;*
- *vanhemmat ovat lapsen seurassa vahvassa humalassa tai huumausaineiden vaikutuksen alaisena;*
- *lapsi on päihtynyt tai huumausaineiden vaikutuksen alaisena.*

²⁸ Näkökulma-analyysissä lapsen oikeus kehitykseen on kuitenkin oleellinen lapsen edun ymmärtämisessä, vaikka sitä ei pohdita varsinaisen aineiston teksteissä. Sosiaalityöntekijä pyytää huostaanottoa valmistellessaan tarvittaessa lapsen kehityksen ongelmista lausuntoja psykologilta tai joltain lasta hoitavalta muulta asiantuntijalta.

Nämä lapsen pahoinvointia kuvaavat konkreettiset tilanteet edustavat jo vakavaa lapsen laiminlyöntiä. Lastensuojelun käytännössä lastensuojeluilmoituksesta kuluu vielä pitkä aika lasta suojaaviin tukitoimiin tai mahdolliseen huostaanottoon.

Anja Riitta Lahikainen (2001, 25-27) on tutkinut lasten pelkoja ja todennut, että *lähes kaikki lapset pelkäävät. Yleisimmin lapset pelkäävät (jonkin verran tai paljon) painajaisunia (67 %), televisioita (59 %), eläimiä (39-44 %), mielikuvitusolentoja (24 %), pimeää (17 %), pieniä onnettomuuksia (12 %), vieraita ihmisiä (11 %) ym. Televisio tarjoaa turvallisessakin kodissa potentiaalisia uhkavaihtoehtoja lapsen tulkinnoille. Esimerkiksi väkivalta, nälänhätä, sota, tai kuolema saattavat lapsen mielessä omat tulkintansa. Vaikka yksi kymmenestä lapsesta oli kokenut vanhempiensa avioeron, huolettua se joka kolmatta lasta.*

Lahikaisen (2001, 24) mukaan lapsen kokema turvattomuus voidaan ymmärtää subjektiivisen hyvinvoinnin puuttumisena. Jokainen kokee turvattomuutta silloin, kun omat keinot eivät riitä käsittelemään sitä, mitä kohtaa. Turvattomuutta voi hallinta läheisten ihmisten saatavilla olon avulla. Koska lapsella on vähemmän keinoja hallita turvattomuuttaan, on lapselle turvattu hoivan ja huolenpidon tyydyttäminen lainsäädännön keinoin.

4.2.3 Lapsen oikeus kasvatukseen

Vanhempien tehtävä on turvata lapsen kasvatuksen edellytykset²⁹ ja huostaanotto kyseenalaistaa vanhempien kyvyn huolehtia ja kasvattaa lastaan. Lapsuus on ehkä eniten muuttunut juuri perheroolien muutoksen, kasvatusvastuun ja kasvatuksen institutionalisoitumisen myötä kymmenen viime vuoden aikana.

Äidit ovat nykyisin entistä useammin työelämässä ja sen myötä on kehittynyt erilaisia lastenhoitomuotoja. Lapselle tämä merkitsee (Sandin 2003, 221-240):

aikuismaista käyttäytymistä: tunnehallintaa, sopeutumista aikatauluihin ja suuriin ryhmiin. Tämän seurauksena lapsi valmentautuu aloittamaan koulunkäynnin entistä aikaisemmin. Lapsuuden ja varsinkin varhaislapsuuden institutionalisoituminen on entistä vahvempaa, ja uusia professioita, ammattiryhmiä ilmestyy entistä enemmän (esikouluopettajat, vapaa-aikapedagogit, lapsipsykiatrit ja -psykologit) täydentämään, tukemaan ja kyseenalaistamaan vanhempien huolenpitoa ja

²⁹ Lastensuojelulaissa (LSL 683/1983) käytetään käsitteitä: kasvatusta, kasvuympäristöä, kasvuolot, kasvatusmahdollisuudet, hyvinvointi, huolenpito, terveys ja kehitys.

*kasvatuskyykyä. Koulut voivat toteuttaa erilaisia kasvatuservoja, lapsuusmaailmoja ja -kulttuureja.*³⁰

Mäenpää & Törrönen (1996, 9-10) esittävät Pulkkinen & Hämäläisen (1992) pitkäaistutkimukseen viitaten, että perheen vuorovaikutuksella ja ilmapiirillä on merkitystä lapsen sosiaaliseen kehitykseen.

Tyypillistä epäsosialisuutta tuottaville kasvatustavoille ovat epäjohtonmukaisuus ja impulsiivisuus, satunnainen kuritus, rangaistusten vähäinen perustelu sekä ennakoivien ja hyväksyttävien vaihtoehtoisten toimintamallien puuttuminen. Kasvatuskyyttömyyden taustalla on usein myös köyhyyttä, puutteellisia asumisololoja, päihteiden käyttöä, väkivaltaa, psyykkisiä sairauksia, rikollisuutta sekä perheessä aikuisten vaihtuvuutta.

Tutkiessaan lasten pelkoja, Lahikainen (2001, 32-35) selvitti myös lasten vanhempien käsitystä lapsensa peloista. Hän toteaa, että vanhemmat eivät ole tietoisia lapsen turvattomuudesta ja peloista, vaikka tietävät kyllä lapsen somaattisista oireiluista.

*Lapset viettävät suuren osan valveillaoloajastaan kodin ulkopuolella omine ihmissuhteineen esimerkiksi päiväkodissa, koulussa ja kavereiden kanssa. Vanhemmat eivät ole tietoisia, mitä lapselle päivän mittaan tapahtuu, mitä hän kokee tai pelkää. Vanhemmat eivät olleet myöskään tietoisia läsnäolonsa ja hyväksyntänsä tärkeydestä lapselle.*³¹

Erilaisten lapsiammattilaisten vaikutus perheeseen on vahvistunut hyvän lastenhoidon takeena. Vanhempien roolien ja yhteiskunnan muutos, esimerkiksi naisten urasuuntautuneisuus työelämässä³², ilmenee lapsuuden ihmissuhteiden vaihtuvuutena ja arjen pätkittäisyytenä muovaten lapsen suhtautumista muihin ja itseensä. Lasten toisenlainen, muuttunut lapsuus toteutuu koulussa ja vapaa-aikana. Entistä enemmän lapsen vapaa-aika kutistuu ja ohjelmoituu organisoiduksi toiminnaksi. (Sandin 2003, 235.)

³⁰ Lasta kasvattavat usein muutkin kasvatuksen asiantuntijat kuin vanhemmat, esimerkiksi päivähoitossa ja koulussa.

³¹ Lahikaisen et al. (1995, 204) tutkimasta 7-12 -vuotiaista kärsi väsymyksestä 81 %, keskittymisvaikeuksista ja levottomuudesta 56 %, päänsärystä 50 % ja unettomuudesta ja painajaisista 41 % sekä yksinäisyydestä 33 %.

³² Aikaisemmin naisten äitiysrooli ja miehen elättäjärooli olivat yhdensuuntaisia rajatessaan erityyppisen lapsuuden (Sandin & Halldén 2003, 15-17).

4.3 Vanhemmat lapsen edun takaajina

Vanhemmat ovat jokaisen lapsen ensisijaisia huoltajia ja itsestään selvästi lapsen edun ylläpitäjiä. Sosiaalityöntekijän tulee tukea ja kannustaa vanhempia isänä ja äitinä toimimiseen. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (artikla 8) turvattu oikeus perhe-elämän suojaan asettaa myös viranomaisille velvoitteen pyrkiä aktiivisesti edistämään lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa. (Taskinen 2001a, 36-37.)

4.3.1 Kiintymyssuhteen merkittävyys

Huostaanoton yhteydessä on pohdittu ja tutkittu paljon lapsen ja äidin kiintymyssuhdetta. Lapsen kiintymys ensimmäiseen hoitajaansa ei ole aina selkeää ja yksiselitteistä. John Bowlby (1973, 1980) on tutkinut, miten lapsi kokee eron vanhemmistaan ja miten se määrää lapsen tulevaa kehitystä. Kun lapsi uskoo rakastamansa ihmisen olevan väliaikaisesti poissa (ero), reagoi hän ahdistumalla. Kun lapsi huomaa poissaolon pysyväksi (menetyks), hänen reaktionsa on tuska ja sureminen. Bowlby pitää menetyksestä johtuvaa surua vakavana uhkana lapsen terveelle psyykkiselle kehitykselle. (ref. Valkonen 1995, 25-22.)

Michael Rutterin (1986) mielestä on tärkeää erottaa toisistaan kiintymyssuhteen katkeamisen lyhytaikais- ja pitkäaikaisvaikutukset. Hän pitää Bowlbyn esittämiä eron ja siitä johtuvan surun lyhytaikaisvaikutusta oikeana, mutta pitkäaikaisen eron syyt ja seuraukset ovat hänen tutkimuksensa mukaan monimutkaisempia. Rutter ei näe eron sinänsä aiheuttavan lapselle myöhemmin esimerkiksi psyykkisiä häiriöitä, epäsosiaalista käyttäytymistä tms., sillä eihän vanhempien kuolemallaakaan ole sellaisia vaikutuksia.

Rutterin (1986) mukaan merkittävämpi tekijä lapsen kehityksen kannalta on **eron syy** kuin ero sinänsä. Varsinkin jos lapsen ja vanhemman välille ei ole varhaisessa vaiheessa kehittynyt tunnesidettä lainkaan, on sillä vakavampia seurauksia lapsen kehitykselle. Lapsi kykenee moniin kiintymyssuhteisiin, ja ongelmallisempaa on, jos hoitaja suhtautuu lapseen torjuvasti tai välinpitämättömästi. Rutterin (1988) mukaan suuri osa erokokemuksen pitkäaikaisvaikutuksista johtuu pikemminkin lapsi-vanhempi kiintymyssuhteen puuttumisesta kuin sen menetyksestä. Lapsen

kehityksen kannalta erokokemusta tärkeämpää on siis kiintymyssuhteen laatu, ja erolla on vaikutusta senhetkisiin tunnesuhteisiin ja lapsen kykyyn muodostaa uusia kiintymyssuhteita.

Lapsen ja vanhemman *kiintymyssuhdetta* korostavan suuntauksen mukaan kiintymys- ja samastumissuhde jää huostaanotetun lapsen sisään (separaatio), ja siksi vanhempi-lapsi -suhdetta pyritään huostaanotossa varjelemaan, ettei lapsi menettäisi (loss) vanhempansa. Psykologista vanhemmuutta korostava eli *tarveorientoitunut* suuntaus pitää tärkeänä lapsen tarpeita, ja jos niihin ei ole vastattu, on lapsi-vanhempi -suhde häiriintynyt tai katkennut (loss) jo ennen huostaanottoa tai sitä ei ole syntynytäkään (lack). (ref. Valkonen 1995, 22.)

Rutterin (1971) mukaan mahdollisuus uuden, pysyvän kiintymyssuhteen muodostamiseen edistää lapsen myönteistä emotionaalista kehitystä eron ja menetyksen kokemuksen jälkeen. Bowlbyn (1980) mukaan onnistuneen suremisprosessin seurauksena lapsen sitoutuminen vanhempaan vähenee ja lapsi kykenee solmimaan uusia kiintymyssuhteita. (ref. Valkonen 1995, 21-23.)

Valkonen (1995) osoittaa, että Rutterin (1971) ja Bowlbyn (1980) näkemykset menevät ristiin lapsen edellytyksissä luoda uutta kiintymyssuhdetta. Näistä teorioista ja tutkimuksista on kiteytetty lastensuojelun käytäntöön vastakkaiset johtopäätökset sovellettavaksi huostaanottoon.

Toisaalta huostaanotto nähdään haitallisena katkaistessaan lapsen kehitykselle perustavan kiintymyssuhteen. Toisaalta rinnakkaishuolto, jossa pyritään ylläpitämään biologisen vanhemman ja lapsen kiintymyssuhdetta, ei anna lapselle mahdollisuutta luoda uusia kiintymyssuhteita. (ref. Valkonen 1995, 22-23.)

Valkonen (1995, 18) esittää, että päättely huostaanoton haitallisuudesta on tehty yhdestä tutkimuksen tuloksesta. Lapsi kiintyy kasvatustutkimuksensa, jos rinnakkaishuoltajuutta ei käytännössä toteuteta, tai jos se toteutetaan, lapsi samastuu ja pitää yllä kiintymyssuhdetta vanhempansa.

Usein lapsen huostaanotto joudutaan tekemään lapsen kiintymyssuhteesta tai sen laadusta huolimatta esimerkiksi lapseen kohdistuvan pahoinpitelyn, hyväksikäytön, vanhemman mielenterveysongelmien tai päihteidenkäytön vuoksi (Valkonen 1995,

22). Ero vanhemmasta on vaikea, vaikka lapsen ja vanhemman suhde olisikin ollut puutteellinen tai häiriintynyt.

4.3.2 Riittävän hyvä vanhemmuus

Lastensuojelun asiakkuudessa ja varsinkin huostaanotossa lapsen edun kyseenalaistuessa, kyseenalaistuu samalla myös vanhemmuus. Vanhemmuuden tukeminen on kuitenkin ensisijaista lastensuojelutyötä.

Johanna Hurtig (2003, 148) esittääkin, että *lapsen hyvinvointi nähdään sitoutuneena perheeseen ja vanhempien hyvinvointiin. Kun lapsen luotetaan hyötyvän vanhempien saamasta avusta³³, ei lapsen tarpeiden täsmentämistä pidetä välttämättömänä.*

Riittävän hyvän vanhemmuuden arvioiminen perustuu ajatukselle, että lapsi tarvitsee vanhemmat, jotka lapsen eri kehitysvaiheissa pystyvät **vastaamaan lapsen tarpeisiin** kunkin vaiheen edellyttämällä tavalla. Varsinaisesti vanhemmuuden toteutuminen joutuu arvioitavaksi silloin, kun päädytään lapsen huostaanottoon. Vanhemmuutta arvioitaessa pohditaan samalla (Taskisen 2001a, 10-22 laatimien arjen teemakysymysten avulla)³⁴ samalla niitä seurauksia, joita vanhemmuuden puuttuminen tai lapsen tarpeisiin vastaamattomuus saattaa lapsessa aiheuttaa. Lapsen tarpeiden ja kasvatuksen tavoitteiden arkitason tarkastelu selvittää usein vanhemmille itselleenkin heidän mahdollisuutensa ja rajoituksensa. (Taskinen 2001a, 19-22.)

Auli Korhosen (1997, 206) mukaan *vanhemmuutta arvioitaessa selvitetään lapsen ja vanhemman suhteen laatu, perheenjäsenten voimavarat ja heidän subjektiivinen käsityksensä tilanteesta. Lisäksi havainnoidaan perheen ja ympäristön vuorovaikutusta ja ulkoisten tekijöiden vaikutusta perheen elämään sekä ennen kaikkea vanhempien käyttäytymisen vaikutusta lapseen.*

Lapsen, joka on saanut osakseen hellyyttä ja rakkautta, on helppo luottaa ja rakastaa, kun sen sijaan lapsi, joka on kohdannut alistamista ja itsetunnon loukkauksia,

³³ Johanna Hurtig (2003, 37-40) nimeää tätä vanhemmuuden tukemisen painottamista ja näkemystä, jonka mukaan lapsi hyötyy vanhempien saamasta avusta tihkuvan auttamisen malliksi. Malli tai periaate on huostaanottoja tai niiden viivästyttämisestä arvioitaessa saanut paljon kritiikkiä osakseen.

³⁴ Arviointiteemat koskevat: myönteisen ja läheisten ihmissuhteiden turvaamista, hyvää hoitoa ja kasvatusta, iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa, turvallista ja virikkeitä antavaa kasvuympäristöä, lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaavaa koulutusta, ymmärryksen, turvan ja hellyyden antamista, ruumiillista koskemattomuutta ja mahdollisuutta itsenäistymiseen (Taskinen 2001a, 19-22).

aiheuttaa herkästi muille samanlaisia kokemuksia. Millä keinoin puutteellisen vanhemmuuden seurauksia lapsen kannalta arvioidaan ja miten niiden vaikutuksia voidaan korjata, on lapsen edun määrittelyä ja koko lastensuojelun haaste. (Koski 1995, 7.)

Lapsi-vanhempi -suhteen laatua ja varsinkin sen häiriintymistä voidaan päätellä eriytymis-yksilöitymisvaiheiden aikaisesta vuorovaikutuksesta.

Kun lapsen kasvatuksessa on pitkin matkaa kysymys riippuvuudesta ja irrottautumisesta suhteessa vanhempiin, ovat erityisen herkkiä tällaisia eriytymis-yksilöitymisvaiheita lapsen kolmannella ikävuodella ja murrosiässä. Lapsen eriytyemisessä ja irrottautumisessa näkyy myös vanhempien kyky sallia sen tapahtuvan. (Koski 1995, 3-5.)

4.3.4 Psykologinen vanhemmuus

Huostaanotossa joudutaan arvioimaan vanhemmuuden toimivuutta. Tämän arvioinnin taustalla vaikuttavat erilaiset teoriat tai näkökulmat vanhemmuudesta. Lapsen tarpeiden huomioimista on peilattu kolmen vanhemmuutta kuvaavan ulottuvuuden, biologisen, sosiaalisen ja psykologisen äidin (vanhemman) avulla. Sosiaalinen ja psykologinen vanhemmuus ovat kietoutuneet toisiinsa: sosiaalinen sisältää arjen konkreettisen huolenpidon ja psykologinen sen, kenet lapsi kokee vanhemmakseen. Psykologiseksi äidiksi luonnehditaan äitiä, jolle lapsen etu on tärkeämpi kuin äidin omat tarpeet. (ks. Koski 1995, 3-4; Valkonen 1995, 15-20.)

Leena Valkosen (1995, 101) haastattelemat 18 perhehoitonoorta määrittivät vanhemmuuden enemmänkin kasvatustehtävänä kuin kiintymyssuhteena, vastoin perinteisiä psykologisen vanhemmuuden koulukuntien lähestymistapoja. Haastateltavat nuoret odottivat vanhemmilta **vastuun ottamista**³⁵ ja sellaisia kasvattajan 'vanhanaikaisia' ominaisuuksia kuin rehellisyyttä, esimerkillisyyttä ja kurinpitoa, joiden he arvioivat olevan merkittäviä lapsen kehityksen kannalta. Vanhemmuus edellyttää nuoren näkökulmasta tiettyjen tehtävien hoitamista, tietoista ja tavoitteellista toimintaa.

Teoriat siitä, mihin lapsen ja vanhemman välinen psykologinen suhde perustuu, johtavat erilaisiin näkemyksiin lastensuojelun toimenpiteistä.

Tarvesuuntautuneen (lapsen tarpeisiin vastaamattomuus) koulukunnan edustajat pitävät huostaanottoa ja pitkäaikaista perhesijoitusta huomattavasti useammin

³⁵ Nuorten ilmaisema vastuun ottaminen liittyy myös ruotsalaisten tutkijoiden Sandinin, Halldénin ja Peterssonin tutkimuksiin lastensuojelulasten vanhempien aikuisuuden puuttumisesta.

välttämättömänä lapsen hyvinvoinnin kannalta kuin kiintymysteorian (kiintymyssuhde häiriintynyt) kannattajat. (ref. Valkonen 1995, 96-97)

Lapsen parhaasta huostaanotossa Valkonen (1995, 105-107) päätelee: ”Jos näyttää siltä, että tunnesuhde lapsen ja vanhemman välillä puuttuu esimerkiksi siksi, että lapsen perustarpeet laiminlyödään **jatkuvasti**, huostaanottopäätös olisi tehtävä nopeasti ja näin turvattava lapsen oikeus psykologisiin vanhempiin. Jos taas laiminlyönti on **ajoittaista** eikä ole estänyt tunnesuhteen syntyä, huostaanotto- ja varsinkin perhesijoituspäätöstä voidaan harkita pitempään pyrkien samalla tukitoimin lisäämään biologisten vanhempien hoitovastuuta ja -kykyä.”

Sandin (2003, 235) toteaa, että lapsen riippuvuus, suojan ja huolenpidon tarve menee äärimmäisyyksiin arvioitaessa vanhempien epäpätevyyttä:

Kompetentit lapset edellyttävät kompetentteja vanhempia. Uudenlainen lapsuus eli nykyajan lapsi tarvitsee pedagogisesti taitavia, vastuullisia ja tulevaisuutta suunnittelevia isiä ja äitejä.

Korhonen (1997, 193) toteaa, että huostaanotossa perheen olosuhteita kuvattaessa löytyy sosiaalityön asiakirjoista viittauksia, tai vanhempien käyttäytymisen vertaamista jonkinlaiseen **yhteiskuntakelpoisuuteen**.

4.4 Laki lapsen edun turvaajana

Sosiaalityöntekijä on aloitteentekijä huostaanottoa koskevan valmisteluprosessin käynnistämisestä, jolloin hän tekee valinnan yhteiskunnan väliintulosta ongelmatilanteen ratkaisemiseksi. Lastensuojelulaki (638/1983) ja Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) korostavat kumpikin lapsen edun ensisijaisuutta suhteessa vanhempiin määrittelemättä kuitenkaan lapsen edun sisältöä tai tarkoitusta. Lastensuojelulain 2 §:n 2. momentissa viitataan Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 §:ään, jossa määritellään lapsen huollon ja kasvatuksen päämäärä ohjeellisesti ja positiivisesti. Tämän mukaisesti kasvatuksen tavoitteena on **turvata** lapsen tasapainoinen **kehitys** sekä **myönteiset ja läheiset ihmissuhteet** lapsen ja erityisesti hänen vanhempiensa välillä. Tätä voidaan pitää lakiin kirjattuna lapsen etuna. Molemmat lait korostavan lapsen edun ensisijaisuutta suhteessa vanhempiin.

Huostaanottosäännöksen tulkinnassa tavoitellaan siis suurinta mahdollista etua ja pienintä mahdollista haittaa (Korhonen 1997, 201). Lapsen edun negatiivinen

määrittely löytyy huostaanoton kriteereistä, jotka kuvaavat tilanteita, jossa lapsen etu ei toteudu. Lastensuojelulain 10 §:ssä tarkennetaan, että viranomaisen on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet vaikuttavat lapsen kehitykseen (liite 1).

Lapsen edun arvioinnissa huostaanoton yhteydessä tarkastellaan:

- *kodin olosuhteita,*
- *lapsen elämäntavan vahingollisuutta,*
- *avohuollon tukitoimien tarkoituksenmukaisuutta,*
- *sijaishuoltoa lapsen edun kannalta parempana vaihtoehtona eli voidaanko sijaishuollossa huolehtia, valvoa, turvata lapsen arki, tarjota hellyyttä ja ymmärtämystä paremmin kuin lapsen kotona* (Taskinen 1999, 19-27).

Petri Oulasmaa (1994, 115) korostaa huostaanotossa huomion kiinnittämistä enemmän lapsen *vakiintuneisiin* hoito- ja elinolosuhteisiin kuin tulevaisuuden ennustamiseen tai arvioimiseen. Perheen autonomian ja oikeusturvan kannalta huostaanotto edellyttää puuttumisperusteiden yksityiskohtaisuutta, vaikka huostaanoton kriteerien olemassaolo sekä oikeuttaa että samalla velvoittaa sosiaalityöntekijää puuttumaan perheen sisäisiin asioihin. Puuttumiskynnyksen ylittyminen tarkoittaa, että lapsen sen hetkinen huolto ei ole lapsen edunmukaista.

Auli Korhonen (1997) tarkastelee Lastensuojelulain 16 §:ää juridiselta kannalta. Hänen analyysistään voi päätellä, että lakitieteen ajattelutavoilla ja teorioilla on merkitystä lapsen edun tulkintoihin päätettäessä huostaanotosta. Teleologinen eli *tavoitteellinen laintulkinta* edellyttää konkreettisia, täsmennettyjä tavoitteita, joita ei lastensuojelussa voida tarkasti identifioida. Finalisoiva laintulkinta eli *seurausorientaatio* pyrkii suotuisaan lopputulokseen, ja tällöin lapsen edun toteutumista tarkastellaan huostaanoton edellytysten, perustelevien (hyötyjen ja haittojen) reaalisten argumenttien, harkintaa rajoittavien oikeusperiaatteiden ja sosiaalihuollon yleisten toimintaperiaatteiden valossa. (Korhonen 1997, 196-201.)

Korhonen (1997, 207) korostaa, että oikeusturvan kannalta olisi huostaanotossa valittava se vaihtoehto, joka olisi lapselle *vähiten vahingollinen*. Lastensuojelussa käytetään pääasiassa tooppista eli *ongelmaperustaista* argumentaatiota, jossa tulkintaa ohjaavat usein keskenään erisuuntaiset ja mahdollisesti erilaisesti painottuvat periaatteet. Huostaanottoa eivät ratkaise pelkästään loogiset operaatiot, vaan ratkaisun tueksi esitetään erilaisia argumentteja.

Korhosen mukaan (1997, 207) itsemääräämisen periaate ja huostaanoton etuihin ja hyötyihin nojaavat näkökohdat, tai näkemys vanhemmuuden vaihdettavuudesta (tarveorientoitunut näkemys), tai täydentävyydestä (relaatio-orientoitunut näkemys) voivat esiintyä huostaanoton argumentteina. Lainsoveltaja saattaa asettaa etusijalle joko tarveorientoituneen teorian, jolloin painottuvat sijaisperheen turvalliset ja pysyvät kasvuolot, tai relaatio-orientoituneen³⁶ teorian, jossa tärkeimpänä pidetään jatkuvuutta ja yhdessäoloa omien vanhempien kanssa riskialttiissa ympäristössä.

Huostaanotto toimenpiteenä edellyttää kolmen ehtolauseen täyttymistä. Jos lapsen turvallisuus, terveys tai kehitys *uhkaa vaarantua*; jos avohuollon *tukitoimet* eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia, ja jos sijoitus arvioidaan *lapsen edunmukaiseksi*. Kaksi ehtolauseetta liittyy tosiasioihin, vaikka sisältävätkin normatiivisen tulkinnan ja kolmas edellyttää tulevaisuuden arviointia. Lapsen edun toteutuminen kolmannessa ehtolauseessa on totuusarvoltaan kyseenalainen, ja sitä käytetään kehäpäätelmänä (esimerkiksi Tarja Pösön (1994) tutkimus koulukotisijoitusten perusteluista tarkoituksenmukaisuuden pohjalta).

Päivi Sinko (2004) tarkastelee lastensuojelun juridisoitumista kriittisesti ja toteaa, että lainmukaisuus ei itsestään selvästi merkitse oikeudenmukaisuutta eikä oikeus totuutta. Laki määrää vain siitä, mikä on laillista ja mikä laitonta, mikä lainmukaista ja mikä lainvastaista. Jos päätös on laillinen mutta sisällöllisesti huono, ei se juridisesti tarkasteluna auta sen enempää lasta, vanhempia kuin sosiaalityötäkään. Lastensuojelun säännösten väljyys mahdollistaa laajaan harkinnan, mikä on ristiriidassa hallinnollista ratkaisutoimintaa ohjaavan lainmukaisuusvaatimuksen kanssa. Lapsen edun tulkintataito ja harkintavalta sen suhteen mitä otetaan käsittelyyn ja mitä ei, ovat sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta.

4.4.1 Lapsen oikeudet

Suomi ratifioi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen kesäkuussa 1991, ja se saatettiin asetuksella voimaan saman vuoden elokuussa. Sopimus on osa sisäistä lainsäädäntöämme. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsi nähdään yksilönä ja

³⁶ Relaatio-orientoitunut teoria tarkoittaa samaa kuin kiintymyssuhdeteoria.

lapsen perustarpeet oikeuksina³⁷, joita aikuisten tulee kunnioittaa ja toteuttaa. Sopimus määrää, että lapsella tulee olla oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Lapsella on myös oikeus esittää näkemyksensä ja tulla huomioiduksi häntä itseään koskevissa asioissa. Lasten mielipiteitä on kuunneltava, ja ne on otettava huomioon.

Lasten oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen edun on määrättävä myös vanhempien, tai lapsen muiden huoltajien toimintaa (artikla 18). Sopimuksessa korostetaan perheen merkitystä yhteiskunnassa ja lapsen ensisijaisena kasvualustana, joten yhteiskunnan on tuettava vanhempia tai huoltajia kaikin tavoin heidän kasvatustehtävässään. Niissäkään tapauksissa, kun perhe ei pysty huolehtimaan lapsesta, ei lasta saa erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti, paitsi kun viranomaiset toteavat sen *olevan lapsen edun*mukaista.

Huostaanoton edellytyksiin liittyviä oikeusturvaongelmia on parannettu Auli Korhosen (1997, 206) mukaan:

- *määrittelemällä perhe- ja yksilökohtaiset lastensuojelun keskeiset periaatteet,*
- *kuulemalla lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoita,*
- *alistamalla tahdonvastaiset huostaanotot alempaan hallinto-oikeuteen,*
- *velvoittamalla sosiaaliviranomaiset huoltosuunnitelman laatimiseen ja säätämällä valitusoikeus sijaishuoltopäätöksiin.*

Lapsioikeudellinen järjestelmä sisältää kolme keskeistä periaatetta:

- *Lapsi on itsenäinen, omien oikeuksiensa subjekti, jonka etu ja tarpeet saattavat olla jopa vastakkaiset vanhempien ja perheiden tarpeiden kanssa.*
- *Lapsella on oikeus tulla kuulluksi, ja hänen toiveensa ja mielipiteensä tulee ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaisesti, kun vanhemmat tai viranomaiset tekevät häntä koskevia päätöksiä.*
- *Lapsen etu tulee asettaa ensisijalle lasta koskevissa ratkaisuihin. (Valtioneuvosto, 1995, 9.)*

Kirsti Kurki-Suonio (1999, 322-323) toteaa, että tuomioistuimen ja myös sosiaalitoimen on kiinnitettävä lapsen etua arvioidessaan huomiota lapsen omiin

³⁷ Lapsen oikeuksien huomioon ottaminen on muuttanut lapsikäsitystä suojelua tarvitsevasta lapsesta autonomisena toimijana ja kansalaisena pätevään lapseen. Tätä muutosta käsittelevät enemmän Petersson & Sandin & Halldén (2003).

tahdonilmaisuihin. Lain mukaan lapsen mielipide ja **toiveet**³⁸ ovat selvitettävä ja otettava huomioon hänen henkilöään koskevissa asioissa. Araneva (2001, 126) esittää lapsen oikeusturvan ja prosessuaalisen aseman parantamiseksi **puolueettoman edustuksen** järjestämistä, mikä lisäisi lapsen mahdollisuutta osallistua oman asiansa käsittelyyn.

Mirja Kajavan (1997) väitöskirja ”Lapsen etu huostaanotto-prosessissa” paljastaa, että lapsen etua ei huomioida käytännön toiminnassa riittävästi suhteessa vanhempien oikeuksiin: *Huostaanottoon päädytään useimmiten vasta siinä tilanteessa, jossa*

- *kaikkia muita vaihtoehtoja on jo kokeiltu eli*
- *tukitoimia on tarjottu useita vuosia ja*
- *lapsi oirehtii ei-toivotulla ja näkyvällä tavalla, ja kun*
- *ongelmat ovat jo niin kärjistyneitä, että tilanteeseen on pakko puuttua.*

Huostaanottosäännöksen negatiiviset ja LHL 1 §:n positiiviset kuvaukset koostuvat **eettisistä arvolauseista**, joista seuraa vahva lataus kuvattaessa perheen olosuhteita sosiaalityön asiakirjoissa. Kuvauksista löytyy esimerkiksi ilmaisu ’puute’, joka on suhteellinen ja sen merkitys vaihtelee kunkin ihanteiden, pyrkimysten ja arvojen mukaan. (Korhonen 1997, 193.)

Korhonen (1997, 107) ottaa myös kantaa huostaanoton moraaliulottuvuuteen:

Lapsen huostaanoton edellytysten toteamisessa on ainakin osittain kysymys moraalisten väitteiden esittämisestä. Koska moraalisia väitteitä ei voida perustella objektiivisesti, hyvän elämän etsimisessä ihminen ja lain soveltaja on oman arvostelukykynsä ja omien subjektiivisesti määräytyvien tavoitteidensa varassa.

4.4.2 Juridisoituminen uhkana lapsen edulle

Laki korostaa lapsen etua, ja lapsen etu on ensisijainen arviointien, tulkintojen ja valintojen kriteeri (Korhonen 1997, 201). Oulasmaa (1994, 121) toteaa, että ensisijaisuus tarkoittaa sitä, että lapsen etu on myös juridisesti todistelun kohteena. Tosin lapsen etu huostaanoton ratkaisukriteerinä antaa mahdollisuuden hyvin laajaan todistusaineiston hankintaan sekä monitieteelliseen (psykologia, psykiatria, kasvatustieteet jne.) näkökulmien hyväksikäyttöön. Toisaalta se antaa ratkaisijalle

³⁸ Törrönen (1994, 61) tekee eron toiveiden ja tarpeiden välillä, todeten että tarve pitää tyydyttää, toiveet eivät tarvitse tyydytystä. Silti toiveet voivat ilmaista lapselle hyödyllisiä ja tyydytystä tuottavia asioita.

lähes vapaat kädet arvioida ratkaisuaineistoa ja päätöstä voidaan tukea jollakin aineistosta löytyvällä perusteella.

Kun lastensuojelussa puhutaan lain takaamasta lapsen edusta, tarkoitetaan sillä käytännössä lapsen edun kyseenalaistamista ja lähestytään juridisoitumista. Tällöin vanhempi tai vanhemmat alkavat vaatia oikeuksiaan, jotka saattavat olla lapsen edun vastaisia tai ristiriitaisia, huostaanoton lopettamiseksi, sijoituspaikan tai yhteydenpidon muuttamiseksi.

Päivi Sinko (2004) kirjoittaa tutkimuksessaan ”Laki ja lastensuojelu” juridisoituvista käytännöistä, että uudenlainen juridisoituminen tarkoittaa sitä prosessia, jossa juridiikka alkaa ottaa valtaa sosiaalityössä ja määrittämään sosiaalityön prosesseja, työssä käytettävää kieltä ja asiantuntijuutta. Tämä tarkoittaa asiakkaan - pääasiassa vanhempien - oikeusturvan takaamista ja oikeusturvakeinojen käyttöä.

Lastensuojelussa lapsen oikeus sekä suojeluun että osallisuuteen nähdään ristiriitaisena, vaikka suojelun toteuttaminen on kiistaton ja velvoittava. (Sinko 2001, 138.) Lastensuojelulain mukaan lapsi on aktiivinen, sosiaalinen toimija, yksilö, jonka ajatukset, toiveet ja mielipiteet vaativat vakavasti ottamista. Lapsen oikeuksien korostaminen vahvistaa, että lapsella on omia, aikuisen intresseistä poikkeavia oikeuksia, joiden pohjalta lapsi nähdään *yksilönä ja täysivaltaisena*, perheestä ja yhteisöstä irrallisena. Nykyisen oikeudellisen lapsikuvan mukaan lapsi näyttäytyy enemmän aikuisen kaltaisena, yhtä täysivaltaisena kuin aikuinen. Vaikka Sinko (2001, 137-138) ymmärtää täysivaltaisuuden tarkoittavan ihmisoikeuksia ja kunnioitettavaa ihmisarvoa, toteaa hän (2001, 144-145), että lapsesta tehdään juridisesti kompetentti, omatoiminen (ei avuton) ja vastuuseen tottunut, joka on otettava osallisena mukaan lastensuojelun prosessiin.

Sinko (2001, 134-136) vertaa oikeustoimen ja sosiaalityön ajattelutapoja³⁹ ja prosesseja todeten, että ne ovat keskenään erilaisia ja sosiaalityön kannalta juridinen prosessi on hämmentävä. Lapsen edun näkökulmasta:

³⁹ Olen tiivistänyt Sinkon tekstistä nämä kategoriat ja rinnastanut ne vastakkaisiksi lastensuojelu - oikeusprosessi -asetelmaksi. Sinko pohtii prosessien erilaisuutta, mutta ei aseta niitä vastakkain.

- 1) Lastensuojelussa lapselle on *oikeus* ennen kaikkea *suojeluun*, mutta juridisessa prosessissa lapsen oikeus *osallisuuteen* korostuu, ja tämä käsitys osallistuvasta lapsisubjektista saattaa kääntyä suojelun tarvetta vastaan.
- 2) juridisoituminen suuntaa mielenkiinnon menneeseen eli juridiset kysymykset *etsivät syyllisiä tai vastuullisia*: kuka teki, mitä, kenelle ja milloin, sen sijaan että pohdittaisiin, millaista lapsen elämä on tässä ja nyt;
- 3) juridisesta näkökulmasta lapsen hyväksi ei voida toimia pelkän riskin perusteella eli silloin, kun vasta arvellaan tai hiljaisesti 'tiedetään' lapsen joutuvan vaaraan, vaan *on oltava näyttöä* - eli lapsen on vaurioituttava, ennen kuin huostaanotto voidaan toteuttaa;
- 4) lastensuojelun juridisoituessa arvioidaan toiminnan painopisteen siirtyvän enemmän ennalta ehkäisevistä interventioista reaktiivisiin eli sellaisiin, joita toteutetaan *vasta sitten*, kun jotain on jo tapahtunut;
- 5) juridiikkaan liittyy ajatus *oikeassa tai väärässä* olemisesta, voittamisesta tai häviämisestä. Sosiaalityössä ristiriitatilanteet ovat erilaisia totuuksia ja tulkintoja sisältäviä huolta aiheuttavia tilanteita;
- 6) juridiikassa sosiaalityön *yhteistyökumppanista tulee vastapuoli* ja kun juridiikka muotoilee ongelmat uudelleen, saattaa käydä niin, etteivät osapuolet enää tunnista itseään tai tavoitteitaan oikeudellisista määritelmistä;
- 7) juridisoituminen korostaa *nykytilanteen hyväksyttävyyttä* (jolloin asiakas keskittyy juridiseen prosessiin), eikä yksilön mahdollista muuttumista ja vastuuta tilanteestaan ja toiminnastaan;
- 8) oikeusprosessi voi jatkua valituksineen vuosikausia, joten oikeus on enemmänkin *ylläpitämässä, luomassa ja kärjistämässä konflikteja*, mikä ei voi olla lapsen edun mukaista (Sinko 2001, 134-136.)

Sinkon juridisen ja sosiaalityön prosessien erilaisuudesta nousee vaatimus lapsen edun toteutumisen arvioinnille. Lapsella pitäisi olla oikeus ilmaista tahtonsa myös siten, että hän saisi elää tällaisten ristiriitojen ulkopuolella. (Sinko 2001, 147-148.)

Sinko (2004, 38) päätelee lastensuojelun tulkintojen muuttuneen huostaanotoissa juridisoitumisen seurauksena:

Viime vuosina on otettu huostaan ja sijoitettu lapsia entistä enemmän, ja silti huostaanottojen toteuttamiset ovat pitkittyneet ja niiden kynnys on noussut. Vaikka lastensuojelulaissa huostaanoton edellytyksenä on lapsen terveyden ja kehityksen vakava vaarantuminen, ryhdytään huostaanottoon vasta, kun lapsi on jo selvästi vaurioitunut. Huostaanottoon tai lastensuojelutoimien alkamiseen on tullut entisestään tiukkeneva näyttövaatimus.

Klami (1990, 41) toteaa, että juridisessa tarkastelussa *ei ole kyse totuudesta vaan vakuuttavuudesta ja uskottavuudesta* – siitä, kuka osaa argumentoida vakuuttavimmin. Vaikka lapsen edun puolustaminen jää lastensuojelulle, on tulkitseminen keskeinen tehtävä lainopissakin. (ref. Sinko 2001.)

4.5 Sosiaalityöntekijä lapsen edun tulkitsijana

Maija-Liisa Koski (1995, 7-8) toteaa, että kun viranomaiset joutuvat puuttumaan perheen kasvatustuuseen eli lapsen turvallisuuteen tai hänen kehityksensä vaarantumiseen, ei ole enää kysymys lapsen parhaasta, vaan silloin pohdinnan kohteena on 'lasta *vähiten vahingoittava vaihtoehto*'. Suomalainen lapsen etu - käsite kantaa esimerkiksi lapsen huostaanoton häntä vähiten vahingoittavana vaihtoehtona. Sijoitustilanteessa lapsen etu toteutuu parhaiten suomalla lapselle mahdollisuus solmia kestävä side ainakin yhteen aikuiseen, joka haluaa olla ja josta voi tulla hänen psykologinen vanhempansa.

Lastensuojelulain 10 §:n 3 momentti sisältää velvoitteen, jonka mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on 1) valvottava lapsen edun toteutumista, 2) avustettava lasta ja 3) ohjattava hänet saamaan riittävää apua. Kananoja & Turunen (1996, 89) ovat jäsentäneet lastensuojelun sosiaalityöntekijän moneen suuntaan vetävät roolit:

- *juridinen rooli lapsen edun ajajana,*
- *asiakkaan⁴⁰ tukijan rooli kasvun edistäjänä tai*
- *asiakkaan ongelmien jäsentäjänä*
- *yhteistyöntekijän rooli voimavarojen verkostoinnissa,*
- *koordinoijan rooli erilaisten toimenpiteiden järjestelyssä ja*
- *yhteiskunnan arvojen ja normien edustajan rooli.*

Tarja Heino (1997, 370) lisää näihin vielä tutkijan, arvioijan ja päättäjän roolit. Näiden roolitehtävien avulla sosiaalityöntekijä joutuu arvioimaan lapsen perhetilanteen kokonaisvaltaisesti sisältäen lapsen elämänhistorian ja olemassa olevan ihmissuhde- ja lähiverkoston merkityksen. Hän toteaa lastensuojelun asiakkuuden määrittelystä, että huoli lapsen edun toteutumisesta on luonteeltaan hämärä ja se muuttuu näkyväksi vasta, kun määrittely lastensuojelun asiakkaaksi

⁴⁰ Tässä asiakkaalla tarkoitetaan myös lapsen vanhempia.

vaatii luokittelua, ilmiöiden tuottamista ja sijoittamista käsitteellisiin luokkiin (Heino 1997, 376).

Tarja Heino (1997, 363-365) on mallintanut sosiaalityöntekijän päätösprosessin kulkua väitöskirjassaan.

*Sosiaalityöntekijä tunnustelee eri vuorovaikutussuhteissa sellaisia toiminnan mahdollisuuksia, jotka toteuttavat lapsen etua. Tunnustelua eivät ohjaa teoria, tiedot, tunteet eikä moraalit erillisinä, vaan näiden yhdistelmänä sosiaalityöntekijä muodostaa **intuitiivisen tulkinnan**. Tämän avulla hän tajuaa lapsen olosuhteet, toimintansa kontekstin sekä näiden kohtaamisessa konkretisoituvat toiminnan mahdollisuudet. Sosiaalityöntekijän työtä ohjaa siis ennakoiva ja intentionaalinen orientaatio, jonka pohjalta hän havainnoi ja kerää tietoa ja vakuuttuu tiedon paikkansa pitävyydestä ja luotettavuudesta.*

Huostaanottopäätöstä varten sosiaaliviranomaisten on hankittava selvitykset (lapsen mielipiteen lisäksi) mm. seuraavista tosiseikoista:

- *Millainen on lapsen ja vanhempien välinen suhde?*
- *Millä tavoin ja miksi lapsen terveys tai kehitys vakavasti vaarantuu? (kodin puutteellisten olosuhteiden tai nuoren käyttäytymisen kuvaus sekä lapsen tai nuoren hoidon ja huolenpidon tarve)*
- *Miten lapsen erottaminen vanhemmistaan voi vaikuttaa hänen tulevaisuuteensa?*
- *Mitä lyhyen ja pitkän aikavälin etuja huostaanotolla on saavutettavissa?*
- *Millainen on perheen ja lapsen tai nuoren suhde muuhun sosiaaliseen lähiympäristöön (koulu, päiväkotit, naapurusto, sukulaiset jne.)?*
- *Millaisia sosiaalipalveluja / muita palveluja perheelle tai nuorelle on järjestetty?*
- *Millainen on ollut perheen tai nuoren aikaisempi elämänselämä?*
- *Millaiset ovat perheen tai nuoren nykyiset sosiaaliset suhteet?*

Huostaanotto-prosessissa ovat mukana sosiaalityöntekijän lisäksi kasvatusvastuussa olevat lapsen vanhemmat sekä muut lapsen kanssa mahdollisesti tekemisissä olevat viranomaiset: neuvola, päivähoito, koulu, sosiaali- ja terveystoimi tai oikeusviranomaiset.

Sosiaalityöntekijä sosiaalisen asiantuntijana

Lastensuojelun sosiaalityö sitoutuu lainmukaisuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja **moraalisesti oikeaan**. Sosiaalityöntekijän tehtävä huostaanotossa on ensisijaisesti

toimia lapsen edun ajajana, perustella lapsen etua ja toimia hänen tulkkinan. Lastensuojelun juridisoituessa sosiaalityöntekijän on perusteltava myös suojelun tavoitteita ja periaatteita ammatillisesti *'sosiaalisen' asiantuntijana*. Tämä asiantuntijuus tarkoittaa lapsen tilanteen ymmärtämistä, ja sosiaalityöntekijän tehtävää lapsen aseman ja kehityksen turvaajana. (Kajava 1997; Hurtig 2003.)

Sosiaalityön asiantuntijuuden kehittymisen välineenä on *reflektiivisyys*, millä tarkoitetaan totuttujen ja turvallisten käsitysten kyseenalaistamista eli toimijoiden oppimista ja kehittymistä (Meltti 2004, 407). Reflektiivistä käytännön tarkastelua pidetään sosiaalityössä oleellisena oppimisen keinona, jonka tavoitteena on tunnistaa työntekijän toiminnan taustalla vaikuttavat taustaoletukset.

Johanna Hurtigin (2003, 195) mukaan *sosiaalityöntekijöiden on arvioitava, pohdittava ja tarvittaessa tarkistettava* työtä ohjaavien ideologioiden, arvojen ja menetelmien suhdetta työn tavoitteeseen eli lasten auttamiseen. Sinkon (2004) mukana sosiaalityöntekijän *vakuuttavuus* asiantuntijana ei perustu pelkästään juridiseen argumentointiin, vaan hänen *kykynsä perustella*, miten faktat on valittu ja miksi ne ovat tärkeitä. Sinko korostaa myös, että sosiaalityön tiedon luotettavuus paranee työskentelyprosessin analytyttisyyden myötä.

Kananoja & Turunen (1996, 91-92) esittävät ohjaavia ja rajattuja tavoitteita lastensuojelun toimivuuden takaamiseksi. Heidän mukaansa *lastensuojelutarvetta on arvioitava ajallisesti rajatun kartoituksen pohjalta moniammatillisesti lapsen ja perheen kanssa. Lapsen pysyviä ihmissuhteita on tuettava ja hylkäämistä kompensoitava*.

Mäenpään & Törrösen (1996, 22) kertovat lastensuojelun palvelujärjestelmän hitaasta reagoinnista oman tutkimuksensa kautta.

50:stä yli 10-vuotiaasta huostaanotetusta lapsesta oli 26 lapsen asiakkuus kestänyt alle 10 vuotta ja 24 lapsen yli 10 vuotta. Useimmat lapset olivat olleet lastensuojelun asiakkaina jo vuosia ennen pitkäaikaista sijoitusta, ja tänä aikana heidän elämänsä oli saattanut olla hyvinkin epävakaa. Jo asiakkuuden alkuvaiheessa, kun lastensuojeluun oli saatu lastensuojeluilmoitus lapsen elinolojen selvittämistarpeesta, oli perheen elämäntilanteeseen liittynyt ristiriitoja, päihderiippuvuutta ja mielenterveysongelmia.

Vaikka sosiaalityö pyrkii *hyväksytysti normaaliuteen*, vaikuttavat viranomaisen oma elämäkokemus, arvot ja asenteet tosiseikkojen arviointiin ja keinojen valintaan. Normaalisuuden periaate edellyttää asiakkaan käyttäytymisen vastaavan vallitsevia normeja. Tämä säätelee tarvittavien rajoitusten ja valvonnan ehtoja. (Korhonen 1997, 195.)

Sosiaalityöntekijän on esitettävä lasta koskevat asiantilat ja olosuhteet konkreettisinakin lapsen kohdalta erikseen. Stephen Toulminin (1958) luonnollisen argumentin anatomia -mallin avulla olisi mahdollista selvittää lapsen edun käsitteen logiikkaa lainsäädännössä, jossa lapsen etu ilmaistaan sekä *edellytyksenä huostaanottoon että huostaanoton perusteluna*. Se, että lapsen etua ei tosiasiallisesti voi, tai sitä ei pitäisi käyttää kehäpäätelmänä - lapsen etu edellyttää huostaanottoa ja huostaanotto perustellaan lapsen edun toteutumisena - pohjautuu siihen, että huostaanoton perustelut on yksilöitävä sekä edellytysten että päätöksen osalta.

4.6 Lapsen kokemus omasta edustaan

Sosiaalityöntekijän on selvitettävä lapsen oma mielipide ja tahto, eli lapsen itsensä näkemys ja ymmärrys omasta edustaan. Gunilla Peterssonin tutkimuksessa lapsiperspektiivistä (2003, 145-163) on selvitetty, kuinka lapsi tehdään näkyväksi lastensuojelun asiakkaana. Mielenkiinnon kohteena tutkimuksessa on ollut, miten huostaanotossa selvitetään ja artikuloidaan lapsen paras ja tahto ja toisaalta, mikä asema annetaan sosiaalityöntekijän selvityksille ja ratkaisuille

Petersson tutki 27 huostaanottoa, jotka koskivat 36 lasta (19 tyttöä ja 17 poikaa). Viisi lapsista oli alle 7-vuotiaita, joilla oli vanhempia sisaruksia. Lasten huostaanotto tapahtui kodin olosuhteiden vuoksi. Yleisimmät syyt sijoitukseen olivat lapsen vanhempien päihteidenkäyttö ja fyysinen tai psyykinen sairaus. Kaikilla (paitsi kahdella) oli aikaisempi asiakkuus sosiaalitoimeen (taloudellinen tuki, tukiperhe, aikaisempi sijoitus). Kaksi sisarussarjaa (kuusi lasta) oli sijoitettu toistaiseksi biologisten vanhempiensa luokse, yksi isän luokse. Vanhempien kiinnittyminen työelämään oli heikko, vain muutama oli tilapäisesti työssä. Vain yksi huostaanotto tapahtui nuoren käyttäytymisen vuoksi. Lapsista 31 oli sijoitettu perheeseen (kuusi sukulaisperheeseen) ja viisi laitokseen.

Lapsi tuli Peterssonin (2003, 154-158) tutkimuksessa näkyviin aikuisen perspektiivissä, eli *aikuiset kuvaavat lasta, lapsen käyttäytymistä, hänen kotiolojaan*

ja antavat tällä tulkinnallaan perustetta huostaanotolle. Kun lapsen tilannetta perheessä, hänen käyttäytymistään, käsityksiään tai tunteitaan kuvataan ongelmallisina, käytetään selvityksissä arviota ”lapsi ottaa aikuisen vastuun”. Perusteluna tälle lasta kuvataan vakavaksi ja pikkuvanhaksi, joka ottaa vanhemman roolin. Selvityksissä näkyy myös lapsen tunteista levottomuus ja pelko, samoin normaalina tai epätavallisena pidettävät olosuhteet tai lapsen iän mukainen kypsyys. Usein lapsi määrittyy vakavaksi, pelokkaaksi, alistetuksi ja sopeutuvaksi, joka kantaa liian suurta vastuuta ikäänsä nähden.

Lapsen tarinat puuttuvat selvityksistä, eli he puhuvat poissaolollaan. Lapsi saa kuitenkin usein kertoa (Petersson 2003, 163) tahtonsa kodin ulkopuolelle sijoittamisesta. *Jos lapsen tahto ei täsmää sosiaalityöntekijän arvioon lapsen tarpeesta ja parhaasta, johtaa tilanne pakkohuostaanottoon.* Lapsiperspektiiviä, kuten lapsen etuakin saatetaan käyttää väärin perusteluna, kun ei päästä yksimielisyyteen huostaanotosta (Sandin & Halldén 2003, 15-17).

Lapsen parasta tai etua huomioitiin enemmän objektiivisena kuin subjektiivisena. Objektiivisesta lapsen edusta käytettiin myös käsitettä **lapsen intressi**, joka määritellään etukäteen tarkoittamaan sitä, mitä lapsen katsotaan tarvitsevan, osittain yleisenä lapsena ja erityisesti yksilöllisissä olosuhteissaan. Intressiä kuvattiin termillä *tarve* tai *saada tarve* tyydytetyksi mieluummin kuin *tahto*-termillä. Sijaishuoltoa perusteltiin sillä tarpeella, mitä vanhemmat eivät voineet tyydyttää, mutta sijaishuolto voi. Siinä määrin kuin lapsen intressi samaistuu lapsen tahtoon, määrää lapsen tahto sen, mikä arvioidaan hänelle parhaaksi.⁴¹ (Petersson 2003, 151.)

Lapsen edun tulkinnan mahdollisuuksista kirjoittavat Sandin & Halldén (2003, 38):
että lapsen etu pitäisi tulkita sekä objektiivisesti että subjektiivisesti. Objektiivinen näkökulma sisältää päättäjän eritasoisia päätöksiä, jotka perustuvat tieteelliseen tai koeteltuun kokemukseen. Subjektiivinen näkökulma tarkoittaa lapsen ilmaisemaa näkemystä tai lapsen tahtoa.

Marjatta Bardy on tutkinut (2001, 64-71) *pikkulasten sijoitusta kodin ulkopuolelle ja heidän syrjäytymistään tai liittymistään eli sijoituksen onnistumista tai epäonnistumista. Hän tarkastelee huostaanotettujen ja sijoitettujen pikkulasten (57*

⁴¹ Lapsiperspektiivi saattaa toimia välineenä, jolla sosiaalityöntekijä oikeuttaa ja perustelee selityksen vanhempien tilanteesta ja ehdotuksen oikeasta toimenpiteestä (Petersson 2003, 151).

alle 7-vuotiasta) syrjäytymisuhkaa, jonka hän määrittelee liittymisen vaikeutena.⁴² Tutkimuksessa ilmenee yllättävänä lasten olosuhteiden vakiintumattomuus vielä vuosi huostaanoton jälkeenkin.

Bardy (2001, 65-78) vetoaa kansainvälisiin tutkimuksiin perhesijoitusta perustellessaan ja pohtiessaan sijoituksen kriittisiä kysymyksiä ja tuloksia:⁴³

- lapsi tarvitsee **vanhemmiltaan luvan** voidakseen kiintyä sijaisvanhempiansa huostaanoton syistä huolimatta;
- sijaisvanhempien ja biologisten **vanhempien kyky yhteydenpitoon** auttaa lasta ja vapauttaa hänet aikuisiin liittyvästä huolesta ja mahdollistaa liittymisen;
- lapsen on helpompi myöhemmin **hyväksyä sijoitus**, jos hän ymmärtää sen välttämättömäksi, kun taas vanhempien hylkääminen tai pahoinpitely saattaa jäytää lapsen ja nuoren itsetuntoa pitkään;
- lapsen osallisuuden ja turvallisuuden tarvetta **puolustaa pitkäaikaisen sijoituksen paremmuus** lapsen kasvuolojen vakiinnuttamiseksi;
- joskus vaativatkin kehitystarpeet ja terveysongelmat **voivat parantua** sijaishoidossa, kun lapsi **voi toipua** emotionaalisesti **hyvässä suhteessa** sijaisvanhempiin.

Bardy (2001, 69-79) toteaa, että sijoitetut lapset kohtaavat elämässään enemmän ongelmia kuin normaaliperheiden lapset. Heillä on useimmiten vähäisempi koulutus, pulmia terveydentilassa, häpeän, juurettomuuden ja yksinäisyyden kokemuksia.

Nuoret, lapsena huostaanotetut, pitivät huostaanottoa omalla kohdallaan hyvänä ratkaisuna, mutta usein liian myöhään toteutettuna. Tytöt toivoivat, että ulkopuolinen aikuinen olisi huomannut ja puuttanut perheen tilanteeseen. Samalla he kuitenkin perheen vastuunkantajina halusivat suojella vanhempiaan ja itseään muutoksilta siten, että eivät kertoneet perheen ongelmista ulkopuolisille. Pojat eivät taas toivoneet puuttumista silloin kun heillä meni lujaa - ja kun pysäytys tuli, sitä koeteltiin puolisen vuotta. Kasvattajan on oltava oikeudenmukainen auktoriteetti. Hänen on kyettävä osoittamaan, että hän oikeasti välittää lapsesta. Häneen pitää voida luottaa ja kiinnittyä.” (Laakso & Saikku 1998.)

Kuten Riitta Laakso & Peppi Saikku (1998) toteavat yhteenvetona, että monet lapset ovat kokeneet sijoituksen helpotukseksi ja toivoneet **jo varhemmin** apua tilanteeseensa, vaikka ovatkin kiintyneitä vanhempiinsa.

⁴² Irmeli Järventie (2001, 127) kirjoittaa lasten normatiivisesta syrjäytymisestä eli normaalisuuden rikkomisesta, poikkeavaksi leimaamisesta, ja siihen liittyvästä identiteetistä.

⁴³ Olen tiivistänyt vain osan Bardyn (1991) laajasta ja kriittisestä sijoituksen onnistumisen ehtoja koskevasta pohdinnasta.

4.7 Moraali lapsen edun näkökulmissa

Olen tarkastellut sisällönanalyysillä lapsen etu -käsitteen käyttöä huostaanotossa aineistoni tutkimusteksteissä. Olen valinnut aineistostani erottuvat ja käytännön lastensuojelussakin käytetyt näkökulmat analyysin kohteiksi.

Nämä näkökulmat valottavat lapsen etua mm. lapsen kasvun mahdollistamisen (luku 4.2), vanhemmuuden tärkeyden (luku 4.3) laissa korostetun lapsen edun ensisijaisuuden (luku 4.4) sekä sosiaalityöntekijän näkemyksen (luku 4.5) ja lapsen oman kokemuksen (luku 4.6) näkökulmista. Koska lapsen etu on moraalinen käsite, tarkastelen vielä aineistostani näkökulmista ilmenevää lapsen edun moraaliulottuvuutta tai määrittystä luvussa 3.1 esittämieni moraaliteorioiden valossa.

Lastensuojelussa korostuu ongelmasisällöstään huolimatta vanhemmuuden vahva tukeminen. Tätä voisi perustella sillä, että vanhemmilla on *luontainen taipumus* toteuttaa lapsensa parasta. Vaikka nykyisin ihmistä ei määritellä hyveiden, hyvien taipumusten⁴⁴ tai luonteen mukaan, voisi ajatella, että vanhakantainen sana *hyve* sopisi lastensuojelun periaatteeseen vanhemmuuden tukemisesta. Muuten lastensuojelussa käytetään enimmäkseen psykologian, lääketieteen, kasvatustieteen tai juridiikan käsitteitä.

Lastensuojelussa *velvollisuusetiikka* toteutuu, kun sosiaalityöntekijä on velvoitettu puuttumaan tilanteeseen, esimerkiksi silloin, kun lasta laiminlyödään tai kohdellaan kaltoin. Vaikeutena on puuttumisen tapa, eli miten tai *millä keinoin* pitää turvata lapsen huolenpito ja kehitys. Lastensuojelu on lähestymistavaltaan ja argumentaatioltaan pääasiassa *ongelma-perusteista* ja toimintamuotona sidoksissa velvollisuusetiikkaan.

Lapsen huostaanotto perustellaan seurausetiikan mukaan *parhaana tarjolla olevista vaihtoehtoista*. Seurausetiikan normi on kirjoitettu lastensuojelulakiin, jonka mukaan sosiaalityöntekijä joutuu arvioimaan huostaanotosta päättäessään huostaanoton

⁴⁴ Carol Gilligan (1982) väittää naisen moraalijattelun muistuttavan hyve-etiikkaa (luku 4.2).

seurauksia ja perustelemaan huostaanottoa seurausten eli sijoituksen myönteisellä vaikutuksella lapsen kehitykseen.

Sosiaalityöntekijä ilmaisee ammatillisuutensa käyttämissään toimintatavoissa ja keinoissa, joilla hän perustelee ja arvioi huostaanottopäätöstä antaessaan sisällön lapsen edulle. Lastensuojelun sosiaalityöntekijälle kehittyy reflektiivisen kokemuksen myötä ns. *sosiaalisen asiantuntemus*. Haasteelliseksi lapsen edun ajamisen tekevät työn määrittämät, moneen suuntaan vetävät sosiaalityöntekijän roolit. Tarja Heino (1997) on mallintanut huostaanoton päätöksentekoa intuitiiviseksi prosessin *kokonaistulkinnaksi*. Sosiaalityöntekijän on ilmaistava huostaanoton edellytykset konkreettisina lasta ja lapsen edun toteutumattomuutta koskevinä kuvauksina ja arvioitava perusteluissa kunkin lapsen etu mahdollisuutena muuttaa olosuhteita lapsen edunmukaisiksi.

Laki lapsen edun turvaajana on nykyisin korostunut lasten oikeuksien toteuttamisen, lapsen huomioimisen ja yksilöllistymisen kautta. Kun laki edellyttää puuttumista, löytyy lain soveltamisesta aineistoteksteissän myös kritiikin aiheita. Tulkinnat huostaanoton *puuttumiskynnyksestä* silloin, kun lapsen kehitys tai terveys uhkaavat vaarantua on käytännössä pitkittynyt tilanteisiin, jolloin on jo näyttöä lapsen kehityksen vaarantumisesta. Tämä siitä huolimatta, että lastensuojelun yhteisenä ja perusteltuna periaatteena on *varhaisen puuttumisen tavoite*. Huostaanoton oikeudellinen käsittely sisältää myös sosiaalityön omat teoriat ja tämä saattaa vahvistaa entisestään sosiaalityön ongelmaperustaista ajattelua. Päivi Sinko (2001, 2004) avaa näkökulmaa *juridisoitumisen uhasta* lapsen edun toteutumiselle. Hän vertaa sosiaalityön prosessia juridiseen prosessiin ja toteaa, että lapsen etu muuttuu lastensuojelun juridisoituessa tai jää juridisessa tulkinnassa sivuun.

Huostaanotto toimii toisaalta *lapsen oikeutena* saada hyvää huolenpitoa ja välittämistä. Lapsen oikeuksien painottaminen lainsäädännössä vaikuttaa lapsen asemaan hänen subjektiivisuuttaan korostamalla. Koska lapsen oikeuksia ei sinänsä perustella, on huostaanotossa ongelmallista päättää lapsen edunmukaisuudesta siten, että myös hänen subjektiivisuutensa ja oikeutensa tulisivat näkyviin. *Lapsen subjektiivisuus*, esimerkiksi lapsen kuulemisessa ilmoittama mielipide tai hänen tahtonsa saattaa olla ristiriidassa hänen etunsa kanssa. Oikeuksiin vetoavassa moraalissa on ongelmallista

se, että keskustelussa yleensä ei nimetä oikeuksien toteuttajaa ja eri osapuolten oikeudet voivat olla ristiriidassa, kuten lastensuojelussa vanhempien ja lasten välillä useimmiten on. Vastuu lapsen oikeuksien toteutumisesta siirtyy tämän vuoksi vanhemmilta sosiaalityöntekijälle.

Vaikka lapselle on annettu asema vaikuttaa häntä itseään koskeviin päätöksiin, ei hän voi suoranaisesti vaikuttaa huostaanottopäätökseen. Tutkimuksissa käy ilmi, että **aikuiset asiantuntijat arvioivat ja tulkitsevat lapsen etua** huostaanotossa, ja lapsi arvioi usein etunsa tulkintaa vuosia myöhemmin (Valkonen 1995, Petersson 2003). Vaikka huostaanotetut lapset kohtaavat enemmän vaikeuksia elämässään kuin omassa perheessään eläneet, on nuorten arvio huostaanotosta kuitenkin myönteinen. Nuorille oli kehittynyt käsitys riittävän hyvästä vanhemmuudesta ja sen kriteereistä. Monet nuoret pitivät huostaanottoa hyvänä, vaikka usein liian myöhään tapahtuneena. (Valkonen 1995, Laakso & Saikku 1998.)

Lastensuojelun asiakkaana lapsen asemaa ja tilannetta kuvataan enimmäkseen olosuhteita ja käyttäytymistä arvioimalla. Sosiaalityöntekijä välttää moraalisia arvioita, sillä hän perustelee jonkin olevan epänormaalia tai väärin käyttäen joko kielellisesti **neutraalia kuvausta** tai laista lainattuja sanontoja. Lapsen persoonan kuvaaminen taipumuksilla, tai vanhempien tekojen vääryyden ilmaiseminen, tai lapsen oikeuksien polkeminen, ei kuulu sosiaalityöntekijän kielenkäyttöön.⁴⁵ Sosiaalityössä toteutetaan sekä välittämisen että oikeudenmukaisuuden moraalialia. Koska lastensuojelun ratkaisuihin ja varsinkin huostaanotossa korostuu yksittäisen lapsen tarpeet ja huolenpito, edellyttää se välittämistä ja **välittämisen korostamista**.

Oikeudenmukaisuuden moraalialia sisältyy ennen kaikkea sosiaalityön lainmukaisuuteen eli lain antamiin reunaehtoihin ja niistä johdettuihin periaatteisiin. Laki vahvistaa eettisiä periaatteita velvoittaessaan tasa-arvoiseen kohteluun ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vaikka antaakin lastensuojelussa oikeuden puuttua lapsen edun nimissä moniin vahvasti suojeltuihin perusoikeuksiin, kuten esimerkiksi perhe-elämän suojaan.

⁴⁵ Vaikka päätöksiin taustalla vaikuttavat vahvat moraaliset arviot, näkyy arviointi laista lainatuissa perusteissa ”Kotiloissa lapsen kehitys vaarantuu tai huostaanotto katsotaan lapsen edun mukaiseksi”.

Aarnio (1989, 40) toteaa, että argumentaatiota voidaan kuvata *subjektiivisen arvoteorian* mukaan silloin, kun käsitykset hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä perustuvat lakia soveltavan viranomaisen asenteisiin. *Objektiivisesta arvoteoriasta* voidaan puhua silloin, kun lapsen perustarpeita ja elämänlaatua voidaan mitata yleisesti hyväksytyjen arvo-ominaisuuksien avulla. Tosin objektiivista arvoa ei ole olemassakaan. (ref. Korhonen 1997, 195.) Tästä voisi päätellä, että lapsen etu on aina jonkun, lastensuojelussa sosiaalityöntekijän subjektiivisesti arvioima.

5 RETORIikka-ANALYYSI

5.1 Lapsen edun arvottamisesta

Koska lapsen etu on moraalinen käsite, on se sopiva kohde uuden retoriikan analyysiin. Tarkastelen lapsen edun perusteluja normittamisen, normaalin ja normeja sisältävien arvolatausten avulla huostaanotossa ja lastensuojelussa. Näitä arvoväritteisyyksiä etsin tutkimustekstejä sisältävästä aineistostani tutkimalla erilaisia retorisia keinoja. Retoriikka-analyysi ei ole irralliseksi kehitetty, systemaattinen menetelmä uuden retoriikan teorioista, vaan teoriat ja keinot ovat sisäkkäisiä ja mahdollistavat lukuisia erilaisia retoristen ilmaisujen etsintätapoja ja tulkintoja.

Tiivistän aluksi käyttämäni teoreetikkojen viitekehyksiä, joiden avulla löysin omaan aineistooni sopivat tarkastelumenetelmät. Retoriikalla voidaan tarkastella siis kiistanalaisia totuuksia. Puhuja tai kirjoittaja haluaa, myös omassa aineistossani, vaikuttaa retorisiin keinoihin yleisönsä. Lastensuojelun tutkimustekstien yleisö eli lukijat muodostavat alaa tuntevan erityisyleisön. Tämä oletettu yleisö jakaa kirjoittajan kanssa yhteistä ymmärrystä alan lähtökohdista ja yleisistä arvoista.

Lähtökohta retorille tarkastelulle on, että käsitteillä on Burken (1969) mukaan kyky luoda ilmiöitä ja puhekeksiottamiset synnyttävät toimintaa ja rakentavat toiminnan sisältöjä, kriteereitä ja yhteyksiä. Tieteellisetkään *käsitteet eivät* ole Burken mukaan *viattomia* tai arvovapaita, vaan niiden painoarvo näyttäytyy

käytännön toiminnassa. Lastensuojelussakin huomio kiinnittyy sellaisiin asioihin, joita on *käsitteellistetty ja kategorisoitu*⁴⁶, ja jotka vaikuttavat taustaoletuksina sosiaalityöntekijän päätöksissä, kuten esimerkiksi vanhempien kasvatuskyvyn arviointi.

Sandin & Halldén (2003, 39, 41) toteavat, että kun lapsen paras on avoin konsepti, ilman määrättyä sisältöä, tarkoittaa se, ettei *käsitettä voi analysoida oikein-väärin -* koodin mukaan, kuten oikeusjärjestyksessä normaalisti tehdään. Heidän käsityksensä mukaan vain yksittäisen lapsen kohdalla voidaan olosuhteita arvioitaessa osoittaa tai kiistää oikea ja väärä. Silti lapsen etua ei käytetä avoimena käsitteenä, vaan työstetään *alkuoletuksia*, kuten lainvalmistelussa tehdään ja laaditaan lapsen parhaan määriteltäviä tulkintoja.

Jokainen lapsi tarvitsee huolenpitoa, turvaa ja rakkautta ja lapsen tarpeet ovat vanhemman tai aikuisen velvollisuuksia. Lapsen etu on konkretisoitava jokaisen lapsen tilanteeseen ja näissä konkreettisissa tilanteissa eli huostaanottopäätöksissä lapsen edun toteutumattomuutta kuvataan tarkasti ja konkreettisesti. Perustelut huostaanotolle jäävät kuitenkin usein yleiselle tasolle eli ”kotiolosuhteet uhkaavat lapsen turvallisuutta, kehitystä tai terveyttä”. Ammatillisesti lapsen edun moraalinen sisältö on vaikea, sillä sosiaalityöntekijä ei voi perustella lapsen etua pelkästään oikealla tai väärällä, hyvällä tai huonolla. Sosiaalityöntekijä siis suhteuttaa ja *määrittelee normaalin rajat* eli mikä on riittävää huolenpitoa, mikä laiminlyöntiä, mikä tervettä ja mikä sairasta.

Sosiaalityöntekijä joutuu päätöksiä tehdessään perustelemaan lapsen edun Oulasmaan (1994, 119-120) mukaan *oman kokemus- ja arvomaailmansa* sekä ammatillisen näkemyksensä pohjalta ja kirjoittamaan perustelut oikeudelliseen muotoon.⁴⁷ En kuvaa aineistoreferaateissa konkreettisia olosuhteita, tai tilanteita, jossa lapsi on huostaanotettava tai jätettävä ottamatta, vaan aineistoni

⁴⁶ Sosiaalityössä, kuten instituutioissa yleensä, käsitteet, kuten syrjäytyminen neutralisoituvat ja vieraantuvat ajan myötä arkikielestä ja ulkopuolisten antamista merkityksistä.

⁴⁷ Oulasmaan (1994) mukaan sosiaalityöntekijän on arvioitava myös ns. tosiseikaston riittävyys, kun muilla lapsen etua puolustavilla osapuolilla saattaa olla jyrkästikin toisistaan poikkeavia näkemyksiä ja vaatimuksia.

tutkimusteksteissä pohditaan yleisesti huostaanottoa, lastensuojelua, lapsen pahoinvointia, vanhemmuutta, suhdetta lapseen ja kodin olosuhteita.

Erja Saurama (2002, 221) toteaa, että *lastensuojelu on normaalistamistyötä, kuten muukin sosiaalityö, ja lastensuojelun täytyy olla tietoinen valtuudestaan - sekä oikeudestaan että velvollisuudestaan - puuttua lasten ja vanhempien väliseen suhteeseen.*

Saurama (2002, 238-240) tiivistää lastensuojelun sosiaalityön ongelmat tulkintaongelmiksi.

*Valta sosiaalityössä on tulkintavaltaa, sillä sosiaalityöntekijä antaa merkityksen välittömille havainnoilleen. Hän päättää, mitä asioita otetaan keskusteluun ja mitä ei. Jos lastensuojelija pyrkii pelkästään rationaalisesti perustelemaan toimenpiteensä tiedolla lapsen uhanalaisista oloista, asetetaan tämä tieto totuudeksi, joka ylittää vanhempien valtasuhteen lapsiinsa. Vaikka teoreettiset trendit ovat tarjonneet käsitteellisiä välineitään ja näkökulmiaan, käytännön realiteetit ovat sanelleet hyvin pitkälle sen, mikä teorioista on ollut käyttökelpoista. Käytännön työssä muutokset pohjautuvat myös käsitteellistämiseen, diskursiivisten käytäntöjen uudelleen muotoutumiseen. Lastensuojelussa ei etsitä absoluuttista totuutta, vaan totuutta asiantilasta.*⁴⁸

Sauraman (2002) tekstioitteessa näkyy tulkinnan lisäksi se, miten tietyt asiantilat muuttuvat totuuksiksi ja samalla toiminnan hyväksytyiksi lähtökohdiksi.

Retoriikka-analyysi menetelmänä

Valitsemani retorinen analyysimenetelmä tuo aineistostani näkyviin ennen kaikkea kirjoittajan näkökulmaa ja arvostuksia sekä lapsen edun arvioinnin vaikeutta, ei niinkään perinteisen retoriikan mukaan vakuuttavuutta.

Tarkastelen ensin joitakin lastensuojelun itsestäänselvyksiä, jotka perustuvat tosiseikkojen ohella *otaksumiin*. Otaksumat perustuvat ajatukseen tapahtuman normaaliudesta ja ovat siten vaikeita kyseenalaistaa. (Perelman 1996, 30-32.) Otan

⁴⁸ Totuudella tarkoitettaneen tässä todenmukaista tietoa, mikä edellyttää refleksiivisyyttä eli herkistymistä tiedon luonteelle ja tietolähteelle (Saurama 2002, 240).

tähän tarkasteluun Leena Valkosen (1995) kyseenalaistamia lastensuojelun yleisesti hyväksytyjä totuuksia.⁴⁹

Lastensuojelussa tiettyjä, *perustavanlaatuisia toiminnan lähtökohtia* eli alkuoletuksia, ei aineistossani kyseenalaisteta. Löysin kyseenalaistuksia tekemällä aineistoni teksteistä rinnastuksia, silloin kun kirjoittaja antoi siihen aihetta (Sinkon oikeudellisen ja sosiaalityön prosessien rinnastaminen).

Puuttumisoikeus on itsestään selvä esimerkiksi lapsen turvaan viemisenä, kun tapahtuu räikeä (näkyvä ja todistettavissa oleva) lapsen pahoinpitely, perustarpeiden laiminlyönti, ilmeinen ja jatkuva kaltoinkohtelu. Yleensä *puuttumisen kynnys* on kuitenkin tulkinnanvarainen. Lastensuojelun teksteistä ei löydy kriteereitä sille, mitä voidaan pitää pahoinpitelynä, laiminlyöntinä tai kaltoinkohteluna. Lastensuojelun käytännöissä puuttumiset perhetilanteisiin ovat määrittäneet työn myötä ja usein 'näyttöjen' lisääntyessä. Tämä lastensuojelun arkikäytäntö jää aineistoni teksteissä perustelematta, mutta esiintyy kyllä kriittisissä, retorisisissa kysymyksissä.

Perelmanin (1996) esittämistä argumentaatiotekniikoista todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit, jotka on liitetty toisiinsa tunnustetulla sidoksella, ilmenee aineistoni teksteissä käänteisenä eli väitettä ei yleensä perustellakaan, vaan esitetään kyseenalaistus, kritiikki tai oma näkemys tulee esiin erityisesti *retorisena kysymyksenä*.

Perelman (1996) esittämä käytännön päättelyyn perustuva analyysi liittyy toimintaan,⁵⁰ mutta tutkittava ilmiö voi olla myös *kehotus tai suositus*, jotka edellyttävät yleisön hyväksymiseksi kuvausta asiantilasta. Osassa lastensuojelun tutkimustekstejä esiintyy yhteenvedonomaaisesti päätelmä- tai johtopäätösosiossa tutkimuskonventioon liittyen *kehittämisen- ja parannusehdotuksia*. Nämä ilmentävät lastensuojelussa julkilausuttuja, yleisesti hyväksytyjä arvoja ja moraalista pohjaa ja

⁴⁹ Retoriset tekstiotteet ovat esimerkinomaisia, koska ne on noukittu lapsen edun sisällönanalyysia varten kerätystä referaatti-aineistosta. Tämän vuoksi suuri osa retorisia nyansseja jäi tekstiotteista pois. En siis voi analysoida yksittäisten sanojen, esimerkiksi arvoväriteisten adjektiivien tai suhdetta ilmaisevien sanojen jne. käyttöyhteyksiä.

⁵⁰ Vaikka retoriikalla voidaan tutkia myös arvopäätelmien uskottavuutta, en etsi aineistoni sellaisia ulottuvuuksia. Abstrakteja arvoja voidaan käyttää suostutteluna, mutta niiden argumentaatio, kuten lapsen etukin, edellyttäisivät näyttöä käytännön soveltamisesta.

toimivat vahvoina kannanottoina.⁵¹ Kehotukset, suositukset ja parannusehdotukset esitetään lukijoiden tuntemista ja hyväksymistä lähtökohdista ja niissä käytetään selvemmin perinteisiä retorisia keinoja eli ne ilmaisevat vakuuttavuutta ja vetoavat toiminta-alttiuteen.

Todellisuuden rakennetta luovista argumenteista eniten huomiota kiinnitti aineiston laadusta johtuen *käsite-erottelut* (Perelman 30-31), jotka kuuluvat luontevasti tutkimusteksteihin. Esiin ottamani *dikotomiat ja käsittekatgoriat* kuuluvat lastensuojelussa toiminnan ytimeen, kun jokin käytettävä käsite määritellään usein erilaisuutta ilmaisevan vastakohtansa kautta. Tarkastelen käsittemäärittelyjä aineistossani sellaisenaan ilmenevinä ja esimerkinomaisina. Usein erilaiset retoriset ilmaisut esiintyvät samoissa tekstinäytteissä.

- Tarkastelen ensin joitain lastensuojelun itsestäänselvyyksinä pidettyjä asiantiloja, otaksumia ja niiden *kyseenalaistuksia*. Vaikka otaksumiin perustuvia asiantiloja oli aineistostani vaikea hahmottaa, horjuttavat ne esiin tulleina joitakin lastensuojelun perusperiaatteita. Otan näistä vakiintuneista otaksumista esiin ennen kaikkea Leena Valkosen (1995) kyseenalaistukset.
- Teksteissä esiintyy runsaasti *retorisia kysymyksiä*, kun kirjoittaja epäilee tai osittain kyseenalaistaa yleisenä pidetyn totuuden, mutta ei argumentoi näkemyksensä puolesta. Kirjoittaja tuo näkyviin retorisella kysymyksellä asian tärkeyttä tai omaa käsitystään, mutta myös kritiikkiä.
- Lastensuojelussa käytetään *dikotomis* käsitteitä ja *katégorisointeja* (lapsi-vanhempi, lapsi-aikuinen, oikeus-velvollisuus, haavoittavatsuojaavat olosuhteet, huolenpito-laiminlyönti, tarve-toive jne.). Näiden käsitteiden käytön tarkoitus on selventää ja puolustaa tiettyä näkemystä antamalla käsitteelle enemmän arvoa määrittelemällä se myös vastakohtansa kautta.
- Tarkastelen teksteissä esiintyviä *kehotuksia ja parannusehdotuksia*, joissa käy ilmi lastensuojelun yleisiä epäkohtia ja eettistä päätöstä. Kehotuksissa vedotaan ammattikunnan etiikkaan ja ilmaistaan vaatimukset kaikkien ymmärtäminä itsestäänselvyyksinä. Yhteistä ymmärrystä ja vakuuttavuutta ilmaistaan usein modaalisanoilla: on huomioitava, täytyy puuttua, on huolehdittava, on korostettava jne.

⁵¹ Uuden retoriikan teorianäkemyksiä ja menetelmiä oli vaikea soveltaa lapsen edun tulkintaan, koska aineistoni kirjoittajat eivät pohdi lapsen edun käsitteen yhteistä, näkyvästi määriteltyä ymmärrystä, ja koska tekstit sisältävät eri lähtökohdista nousevia näkökulmia.

Ritva Nätkinin (2003, 37) käsiteanalyttisestä kirjoituksesta on pääteltävissä, miten tieteellisessä kirjoituksessa vapaudutaan moraalisesti neutraaliin pohdintaan. *Koska lapsen hyvä on moraalista kannanottoa vaativa termi, käytetään mieluummin (arvovapaata) sanaa lapsen hyvinvointi tai (juridisesti neutraalilta kuulostavaa) käsitettä lapsen etu.*

Moraalikeskustelussa voidaan vedota suoraan normeihin, mutta useimmiten ne vaikuttavat *lausumattomina taustaoletuksina*, ymmärryksen pohjana toimivina reunaehtoina, joita ei pidetä tarpeellisina tuoda esiin tai perustella.

Velvollisuusetiikan ja seurausetiikan kannattajien välinen väittely ajautuu helposti umpikujan, jos ei keskustella normien taustaoletuksista, moraal sääntöjen paikasta ja merkityksestä suhteessa arvoihin sekä argumentaation taustalla olevien normien muotoilemisesta.⁵²

Hallamaan (1998, 230) mukaan moraalialue koskevassa väittelyssä voidaan argumentoida moraalitermien nojalla, kielen ominaisuuksilla, joten jos argumentti rikkoo *moraalikäsitteiden merkityksiä*, se ei ole pätevä. Moraalisten termien sisältämä toiminta kuten 'ei ole lupa tehdä' ei mahdollista vastakohtaista toimintaa eli vastakohtainen toiminta ei voi olla 'velvollisuus'. Jos jokin, esimerkiksi vanhempien huolenpito lapsesta, on velvollisuus, niin sen vastakohtainen toiminta eli lapsen jättäminen heitteille ei olla luvallista.

Monia perustavia moraalinormeja, kuten lasta ei saa alistaa, pidetään ilman muuta hyväksyttävänä. Tässä kuten yleensäkin, toinen osapuoli voi hyväksyä toisen esittämät yksittäiset perustelut ja tavan, jolla tämä rakentaa niistä kokonaisuuden, mutta ei silti hyväksy tämän moraalialue johtopäätöksiä. Sosiaalityöntekijän johtopäätös lapsen *toistuvasta* alistamisesta voi johtaa perheen lastensuojelun asiakkuuteen. Vanhempien tulkinnan mukaan se, mitä *silloin tällöin*⁵³ tapahtuu, ei ole alistamista, vaan liittyy kasvatukseen, eikä lapsi siten tarvitse viranomaisten suojelua.

⁵² Tämä käytännöllisten arvojen sisältyminen moraaliarvoihin, tekee arvoargumenttien löytymisen lapsen edun perusteluista lastensuojelun käytännöllisyyden vuoksi vaikeaksi.

⁵³ Retorisessa perustelussa jokin määrällinen ilmaisu voidaan tulkita vastakohtakseen, kuten usein, harvoin, vähän, paljon jne. Oleellista tämänkaltaisten määreiden tulkinnassa on, kenellä on valta tulkita.

Moraalia koskevassa argumentaatiossa edellytetään Hallamaan (1998, 239) mukaan myös, että jos jokin toimintavaihtoehto *esitetään parhaaksi*, on toimittava sillä tavalla eikä jollakin toisella. Samoin edellytetään *vastavuoroisuuden* huomioon ottamista, joten muilta ei voi edellyttää sellaista, mitä itse ei ole valmis tekemään. Moraalia koskeva väittely tai sen tulos ei tuota oikeaa ratkaisua, vaan vasta käytännön toiminta eli *teot paljastavat* ihmisen arvot, normit ja elämänhanteet.

Hallamaa (1998) kokoaa yleisesti moraaliargumentaatiota esittäessään myös sen problemaattisuuden, mikä liittyy lapsen edun tulkintoihin ja argumentaatioon. Se moraalipuhe, mitä lastensuojelun toimien perustelut tutkimusaineistossani ovat, liittyvät sosiaalityön ja sosiaalityöntekijän sisäistämiin taustaoletuksiin, arvoihin ja ihmiskäsitykseen.

5.2 Kyseenalaistamista lastensuojelussa

Ritva Nätkin (2003, 36) pohtii perheideologioita tutkiessaan, että postmodernin ajattelutavan mukaan ei ole selvää, mikä on sosiaalinen ongelma ja mikä vain erilaista elämäntapaa. *Ongelmiin pitää puuttua, mutta erilaisuuteen ei*. Tämä tarkoittaa, että myös puuttumisen oikeutus on kyseenalaistettu. Myös Aino Ritala-Koskinen (2001) on tutkinut perherakenteen muutosta ja todennut, että kun kodissa asuvien roolikoostumus poikkeaa tavanomaisesta, on lapsen vaikea hahmottaa perhettään. Lastensuojelussa joudutaan entistä useimmin määrittelemään perhe ei-perinteisesti, kun kotona aikuiset ja heidän roolinsa lapseen nähden vaihtuvat.

Vaikka lastensuojelun käytännön toimintaperiaatteita ei yleensä kyseenalaisteta, voidaan teksteissä silti kyseenalaistaa jopa totuuksina pidettyjä lastensuojelun alkuoletuksia. Leena Valkonen (1995, 102-104) kyseenalaistaa lastensuojelun neljää perinteistä myyttiä, jotka ovat lastensuojelun toimintaa ohjaavia ja sosiaalityön yleisesti hyväksymiä periaatteita:

- 1) *lapsi rakastaa (aina) vanhempiaan, olivat nämä millaisia hyvänsä,*
- 2) *lapsi kiintyy ruokkijaansa,*
- 3) *vanhemmat pitävät yhteyttä lapsiin ja*
- 4) *sijaisvanhemmuus on (aina) jaettua vanhemmuutta.*

Valkonen esittää perusteluna väitteille poikkeuksia, vasta-argumentteina vastakohtaisia asiantiloja. Valkonen ei kiistä väitteitä suoraan vaan asettaa niille ehtolauseet.

- 1) *Jos lapsi on pahasti laiminlyöty, ei hän kiinny pahantekijäänsä.*
- 2) *Lapsi ei myöskään kiinny tai rakasta ruokkijaansa, oli se vanhempi tai sijaisvanhempi, vaan lapsen täytyy kokea olevansa hyväksytty ja rakastettu sellaisenaan.*
- 3) *Yhteydenpito vanhempien ja lapsen välillä ei toteudu vain vanhemman varassa, vaan lapsi joko haluaa tai ei halua pitää yhteyttä.*

Tästä Valkosen rakentamasta aikuisen ja lapsen näkökulmista ja niiden rinnakkaisuudesta voi päätellä vakavasti otettavan kyseenalaistuksen. Kun väitteet ovat aikuisten käsityksiä lapsen tunnesuhteista, ja ehtolauseissa ilmaistaan lapsen tahdonilmaisuja samasta asiantilasta tunteidensa subjektina, näyttäytyvät aikuisen esittämät väitteet lapsen kiintymisestä vaatimuksen luonteisina. Mielestäni Valkonen osoittaa perustellusti, että lapsen kokemukselliset perustelut (ehtolauseet) riittävät kumoamaan aikuisen periaatteelliset väitteet. Eli lapsen kokemuksellisuus toimii pätevänä perusteluna silloin, kun tehdään tämänkaltaisia lasta koskevia ratkaisuja.

- 4) *Jaetun vanhemmuuden idea on syntynyt lyhytaikaisen sijoituksen tarpeisiin, jolloin sijaisvanhemmat korvaavat, täydentävät ja tukevat biologisia vanhempia. Pitkäaikaisessa sijoituksessa vanhemmuuden jakaminen on ongelmallista.*

Koska jaetun vanhemmuuden käsite on itsestäänselvyys, asettuu Valkonen (1995, 106) epäilevän kysyjän rooliin: *Tämä tutkimus pakottaa kysymään, onko jaettu vanhemmuus vain aikuisten keksintö ja ajatus, joka heidän itsensä on helpompi omaksua kuin lasten.* Valkonen kyllä toteaa, että lapsen ja hänen vanhempiensa yhteydenpitoa on tuettava, erityisesti sijoituksen alkuvaiheessa.

Järventie (2001, 106) arvioi laajasti lapsuutta määritteleviä teorioita, joiden näkemys ainakin kahdesta lapsen minuuden ja sosiaalisuuden kehityksen välttämättömistä edellytyksistä ovat samansisältöisiä.

Ensimmäinen on lapsen tarve aikuiseen, joka sitoutuu jatkuvaan ja säilyvään suhteeseen hänen kanssaan. Toiseksi lapsi tarvitsee välittävää huolenpitoa eli rakkautta. Järventie perustelee vanhemmuuteen sisältyvien valmiuksien kuten niiden häiriöidenkin periytyvän sosiaalisesti sukupolvelta toiselle. Hän esittää päätelmänsä: rakastamme lasta, kuten meitä on lapsena rakastettu ja huolehdimme

*aikuisina ikääntyvistä vanhemmista, kuten he ovat meitä rakastaneet ja hoivanneet. Ja sitten epäsuora kysymys: **voiko** murtuma vanhemmuudessa, sukupolvien sosiaalinen perimä **selittää lasten pahoinvointia**.*

Järventie esittää retorisen kysymyksen taustaksi **otaksuman ja rinnastuksen**: kuten meitä - niin mekin. Rinnastus ei ole kuitenkaan niin yleisesti hyväksytty, että se toimisi johtopäätösten hyväksymisessä, eli selittääkö vanhempimme rakkaus tai sen puute **yleistien** lasten pahoinvoinnin.

5.3 Retoriset kysymykset kannanottoina

Tutkimusteksteissä esiintyy runsaasti retorisia kysymyksiä silloinkin, kun vastaus on luettavissa samasta tekstistä. Monen ongelman kohdalla useampi tutkija pohtii samaa asiaa retorisin toteamuksin tai ihmettelyin.

*Usko ehkäisevään työhön, projekteihin, uusien työmallien kehittämiseen ja työn arviointiin, asiakkaan voimavaroihin ja omaan asiantuntemukseen sekä moniammatillisuuteen on ollut toiveikasta, mutta avohuollon tukitoimien lisääntyessä on **päädytty pohtimaan**, pitkittääkö loputon tukitoimien tarjoaminen **vain** lapsen hätää. (Sinko 2001, 131.)*

*Kaikki perheet eivät syystä tai toisesta kykene ottamaan apua vastaan, tai vanhemmille tarjottu tuki ei välttämättä kanavoidu lapselle, lapsen arkeen. **Olisiko** lastensuojeluperheiden tilanne ilman tukitoimia kriisiytynyt nopeammin ja **lapsi saanut avun** nopeammin. (Kajava 1997, 134.)*

Forsberg (2003, 7, 9-10) käsittelee teoksessa ”Perhe murroksessa” perheen muuttumista nykyisenä postmodernina aikana käsiteanalyttisesti. Hän toteaa, että kriittiset kysymykset ja vastaukset perheestä ovat ”*auttamatta sidoksissa myös siihen, miten perhe käsitteellistetään jälkimodernin yhteiskunnan kontekstissa*”.

Ritva Nätkinin (2003, 27) mukaan postmodernia ajattelutapaa tuntuu olevan vaikea soveltaa lapsuuteen: ”*Johtuneeko se siitä, että lapset eivät ole vielä yksilöityneet kriteeriemme mukaisesti ja he ovat **käsityksissämme** yhä osa ’luontoa’ tai jonkinlaista ihmisluonnon raaka-ainetta?*”

Päivi Sinko (2001, 147-148) käyttää retorisia kysymyksiä aidon kysymyksen muotoisesti kysymysmerkillä. ”*Voisiko ajatella, olisiko syytä ajatella*” - retoriikkaa on vaikea ymmärtää muuten kuin suostutteluna, jossa herätetään lukija tekemään

omat johtopäätöksensä annetun tiedon pohjalta.⁵⁴ Tai sitten ongelmat tunnustetaan ratkaisemattomiksi, kuten: ”*voidaanko lapsi pakottaa osallisuuteen suojelun kustannuksella ja jos, kumpi on ensisijaista?*”

Erja Saurama kirjoittaa (2002, 200): *Tekee mieli kysyä, mitä tarkoitetaan riskillä tai haavoittavilla olosuhteilla tai normaaliudella, ja kuinka pitkän ajan arvioinnista on kysymys.*

Sauraman esittämä retorinen kysymys haavoittavista olosuhteista ja normaaliudesta johtaa lastensuojelun *ongelmakeskeisyydestä päinvastaiseen suuntaan* eli mitkä ovat kunkin lapsen suojaavat tekijät ja olosuhteet. Toisin sanoen, jos huostaanotossa lapsi otetaan pois haavoittavista olosuhteista, niin miten huostaanotossa tapahtuva sijoitus vahvistaa niitä tekijöitä, jotka eheyttävät lasta. Saurama (2002) vastaa itse tähän kysymykseensä tutkimuksensa kautta ja tarjoaa vastakohtaisten kategoriakäsitteiden kautta toisenlaista näkökulmaa lastensuojeluun ja lapsen edun määrittelyyn.⁵⁵

Saurama (2002, 222) esittää retorisisina kysymyksinä huostaanoton haasteet:

”Mitä pitää tapahtua, että kotitilanne näyttäytyy tarpeeksi huolestuttavana, löytyykö riittävästi näyttöä huostaanottoa varten, pitäisikö enemmän (tai vielä) luottaa perheen kykyyn selviytyä ja siten vähentää tilanteen seurantaa jne.”

Tällainen kysymysmuodossa esitetty pohdinta kuvastaa sitä, ettei ole yhtenäistä ja yleisesti ymmärrettyä käsitystä lapsen parhaasta huostaanottoa valmisteltaessa.

Retorinen kysymys eroaa suorasta kysymyksestä siten, että retoriseen kysymykseen ei odoteta vastausta, tai vastausta ei ole. Tutkimusteksteissä tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, koska useat tutkijat pohtivat teksteissään samaa ongelmaa, esimerkiksi perheen tukitoimien vaikuttavuutta lapsen kannalta. Pohdinnasta jää vaikutelma, että vaikka lapsen etu ei toteutuisikaan tukitoimien pitkittyessä, ei sille ilmeisesti voi mitään.

Kritiikin ja oman näkemyksensä esittäminen retorisisena kysymyksenä vapauttaa kysyjän vastuusta. Retorinen kysymys ei myöskään syytä ketään eikä velvoita

⁵⁴ Sinkon ilmaisutapa on poleemista ja siten myös ”retorista”. Hän esittää piirteitä, jotka olen rinnastanut sosiaalityön prosessista ja oikeusprosessista, ja jättää lukijan vahvasti faktoilla johdateltuna päättelämään lapsen edun toteutumismahdollisuuksia.

⁵⁵ Tästä erikseen ja tarkemmin lastensuojelun dikotomiat ja kategorisoinnit -osiossa.

mihinkään. Retorisen kysymyksen sisältämästä näkemyksestä ei tarvitse tehdä johtopäätöstä tai perustella kantaansa. Aineistossani retorinen kysymys sisältää sekä oivallusta että ymmärrystä, mutta ilmentää samalla kirjoittajan voimattomuutta ja tilanteen hyväksyntää.

5.4 Kategorisoinnit ja dikotomiat

Yleisimmin aineistossani käytetyt käsiteparit ovat *lapsi-aikuinen*, *lapsi-vanhempi*, joissa lasta verrataan yleensä aikuiseen tai vanhempaan joko hänen aikuisenkaltaista subjektiivisuuttaan puolustaen (Sinko 2001, 138) tai vastakohtaisesti hänen suojelutarvettaan korostaen. Samassa yhteydessä, kun korostetaan *lapsen oikeuksia*, jää lausumatta vaatimus vanhempien *velvollisuuksista* (Sandin 2003, 232) ja lastensuojelussa joudutaan ohittamaan lapsen oikeuksien vastavoimana *vanhemman oikeudet*.

Jos hyvinvoinnilla tai pahoinvoinnilla tarkoitetaan yksilön subjektiivista kokemusta omasta voinnistaan ja tarpeistaan, näyttäytyy lastensuojelussa enimmäkseen *lapsen pahoinvointi*. Sillä tarkoitetaan (Törrönen 1994, 60 mukaan) lapsen toiveiden tukahduttamista, lapsen mitätöimistä niin henkisesti, emotionaalisesti, sosiaalisesti kuin fyysisesti ja/tai yhteiskunnallista epätasa-arvoa. *Lapsen hyvinvointi* käsittää sosiaalisen, henkisen ja fyysisen osallisuuden ja turvallisuuden. Törrönen (1994) ottaa esiin monia lastensuojelun käsitteitä ja analysoi niitä kriittisesti.

Törrönen (1994) tarkastelee perheen hyvinvointia ja pahoinvointia dikotomisesti: taloudellisesti huoleton - vaikeuksia, pysyvät - vaihtuvat ihmissuhteet, turvalliset - turvattomat ihmissuhteet, lapsikeskeinen - aikuiskeskeinen elämäntyyli, kontrolloitu - impulsiivinen elämäntyyli, kyky vastata - vaikeus vastata lapsen tarpeisiin.

Käsitteitä lapsen tarve ja toive käytetään usein sekaisin tarkoittamaan samaa, vaikka tarve vaatii tyydyttämistä, toiveet eivät (Törrönen 1994, 61).

Puute ja vaara ovat Lastensuojelulaissa lapsen pahoinvointia kuvaavia käsitteitä. Vaara ymmärretään joko hetkelliseksi tai pitkäaikaiseksi elämänlaadun heikkenemiseksi. Puute on suhteellisempi ja tulkinnallisempi. Haitta ja deprivatio ovat käsitteitä, joilla oikeutetaan interventioita ja kontrollia, mutta silti epäselviä, mielikuviin liittyviä käsitteitä (Törrönen 1994, 61-62).

Käytännöt, kuten esimerkiksi tuki ja kontrolli, eivät ole pelkästään sosiaalityön ydintoimintaa, vaan tuki ymmärretään asiakasta hyödyntävänä ja hyvänä asiana,

kun taas kontrolli ymmärretään negatiivisena byrokratiaa ja alistavaa vallankäyttöä edustavana.

*Vaikka perheiden elämäntilanteet eivät useinkaan ole pysyvästi kaksijakoisia, pahoinvoinnin käsitteet kietoutuvat yhteen. Ne kuvaavat lapsen yksinäisyyttä, **jopa** vanhempien välinpitämättömyyttä lasta kohtaan. Lastensuojelun asiakirjoissa perhe-elämän kuvaukset sisältävät **vahvan** tunnelatauksen ja käsityksen tietynlaisesta yhteiskuntakelpoisuudesta, johon asiakasperheitä verrataan. (Törrönen 1995, 59.)*

Törrönen (1994, 69) toteaa itse vastakohtaparien tulkinnan suhteellisuudesta: *Lastensuojelussa on ongelmallista päättää lapsen elämäntilanteesta silloin, kun tulkinnat heiluvat **kohtuullisen ja kohtuuttoman** rajamaastossa ja jatkuvat pitkään. Käsitteiden viattomuudesta Törrönen toteaa (1994, 63, 67) että käytetyt käsitteet ylläpitävät 'status quota' ja toimivat vallankäytön välineinä tarkoituksenmukaisesti epäselvinä.⁵⁶*

Marjatta Bardy (2001, 49) käyttää lapsen sosiaalisesta kehityksestä käsitteparia **liittyä** (kuuluminen, liittoutuminen) ja **syrjäytyä** (vetäytymistä, tarpeettomuutta), vaikka korostaakin sitä, etteivät ne ole toistensa kertakaikkisia vastakohtia. *Silti taistelu syrjäytymistä vastaan on taistelua liittymisen puolesta.*

Leena Valkosen (1995, 102-105) toteamus: että samoin kuin käsite 'jaettu vanhemmuus' lohduttaa ennen kaikkea biologisia vanhempia, samoin saattaa muidenkin käsitteiden määrittely ja käyttö johtaa kauas arkitodellisuudesta. Hän esittää kysymyksen *"rahan ja rakkauden haavoittavasta yhdistelmästä"* kun lapsi sijoitetaan perhehoitoon.

Valkonen (1995, 105) pohtii myös **sijaisvanhemp**i-nimityksen muuttumista **perhehoitajaksi**. Tämä johtaa päätelmään, että sijaisvanhemmuus muuttuu ammatilliseksi ja tarkoittaa, ettei sijaisvanhemman tarvitse sitoutua rakastamaan ja hoitamaan lasta vanhemman vastuun mukaan. Sijaisvanhemman nimittäminen perhehoitajaksi on yksi esimerkki instituution tavasta muuttaa käsitteitä niin, että niistä tulee neutraalimpia.

Perhe ja nimenomaan **lapsen perhe** on tullut lastensuojelussa entistä hankalammin ja epämääräisemmin käytetyksi käsitteeksi viime vuosikymmenen aikana (tarkemmin Nätkin 2003, Ritala-Koskinen 2001). Se määrittyy aikuisten, siis myös vanhempien ymmärtämänä eri tavalla kuin lapsen maailmassa, ja tieteen piirissä käsite-pohdinnat voivat irrottautua lastensuojelun arjesta hyvinkin kauas.

⁵⁶ Törrönen on valinnut kategoriat itse omaan tutkimukseensa, joten kommentti lastensuojelun hahmottamisen kategorisesta yleistämisestä ja vallankäytöstä toimii tässä myös itsereflektiona.

Saurama (2002, 225) pohtii, että ”jos lapset eivät enää kuulu perheeseen, onko perhettäkään, jos vanhemmilla ei ole enää kasvatusoikeutta, ei ole vanhemmuuttakaan”. Ja toteaa lopuksi, että *lastensuojelu ei perustele toimiaan luonnollisuudella vaan rationaalisuudella.*

Lastensuojelun omimmat käsitteet (huostaanotto, huolto, vanhemmuus, lapsen etu, perhe jne.) ovat lähtöisin osittain menneestä arjesta ja muokkaantuneet soveltuviksi tulkinnoiksi sosiaalityön, hallinnon ja tutkijoidenkin määrittelemänä. Vaikka sosiaalityö ja arki toimivat tieteen teorioiden ja käsitteiden ulkopuolella, vaikuttavat teoriat ja käsitteet usein taustalla sisäistettyinä itsestäänselvyyksinä lastensuojelun toteuttamiseen ja ymmärrykseen. Vasta kun käsitteistä on muotoutunut vakiintuneita, historiallista painotusta, asenteellista latausta ja vallanvoimaa sisältäviä, saattavat ne tulla ongelmallisiksi. Huostaanotto lienee kuvaavin esimerkki vaikeasta ja latautuneesta käsitteestä. Vaikka lastensuojelun kieli, kuten muukin viranomaiskieli, puhumattakaan tutkimuskielestä kehittyy entistä neutraalimmaksi ja näennäisesti arvovapaaksi, ovat lastensuojelun käsitteet silti säilyttäneet ongelmakeskeisyytensä.

Resilienssi - vaurioitumisen vastakohtana

Lastensuojelulapsi on usein ennen huostaanottoa vaurioitunut, jos hän on elänyt *haavoittavissa olosuhteissa*. Lastensuojelun ongelmakeskisestä maailmasta ja riskitutkimuksista tiedetään entistä enemmän lapsen haavoittuvuudesta ja sen seurauksista kuin siitä, miksi lapset eivät haavoitu tai vaurioidu. Lasta suojaavista tekijöistä ei tiedetä lastensuojelussa paljoakaan.

Saurama esittelee (2002, 199-214) tutkimuksia, joiden tuloksena on ollut *resilienssi* eli lapsen ’kyky’ selviytyä haavoittavista olosuhteista ja vastoinkäymisistä vaurioitumatta ja lapsi kasvaa persoonaltaan ehyeksi. Resilienssi-käsitteen tuominen lastensuojelun ongelmamaailmaan määrittää toisenlaisin attribuutein lasta, jonka etu on kyseenalaistunut, ja suuntaa lastensuojelun lapsi näkökulmaa vastakohtaiseen suuntaan. Tulkitsen Sauramaan tutkimusta resilienssistä siten, että se avaa näkökulman, jossa lapsen kokemia vaurioita ei vaan kompensoida, vaan *etsitään parantavia tekijöitä* ja tuetaan lasta niiden avulla.

Saurama (2002, 201, 212) toteaa resilienssin olevan käsitteellisesti monimutkainen vyhytti sosiaalisia ja psyykkisiä prosesseja:

Se on kuitenkin harvinainen lapsen selviytymiskykyä selittävä suojaava tekijä, joka liittyy lapsen itseluottamukseen ja asioiden hallintaan. Resilienssillä tarkoitetaan lapsipsykiatriassa lapsen psykososiaalista joustavuutta, sinnikkyyttä, lannistamattomuutta ja elinvoimaisuutta, mukautumis- ja palautumiskykyä. Resilientille lapselle on ominaista kognitiivinen reflektiivisyys ja impulssikontrolli, samoin kuin yhteistyökyky, osallistumishalu ja tasapainoisuus.⁵⁷

Saurama (2002, 212-213, 225) päätelee oman tapausanalyysinsä pohjalta, että selviytyminen tai **pärjääminen tarkoittaa osaamista ja kykenemistä**. Luonnollisessa kasvuprosessissa tavoitteen asettavat 'elämän normit' ja lapsessa tapahtuu ns. modaliteetin muutos, jossa haluaminen ja tahtominen muuttuvat konkreettiseksi **toiminnaksi** ja vähitellen tietoiseksi ja tavoitteelliseksi suuntautumiseksi. Tämän avulla lapselle kehittyy vähitellen luottamus omaan itseensä ja tietoisuus omista kyvyistään.

Lapsi tarvitsee selviytymiseensä kuitenkin auttajan, joka tukee (resursoi) lasta, merkityksellistää tulkitsemalla tapahtumia lapsen kanssa ja aktivoi suojaverkon eli toimii yhteistyössä lapsen muiden läheisten kanssa. Saurama (2002, 216) nimittää tällaista lastensuojelua eli lapsen tukemista lapsen elämän **ainutkertaisuuden** ja **korvaamattomuuden** suojeluksi, jonka avulla laajennetaan lapsen **itsemääräämisoikeutta**.

Lastensuojelu on ongelmakeskeistä ja samoin käsitteet, joilla lasta kuvataan liittyvät pääasiassa perheen ongelmiin, lapsen vaikeuksiin tai oireisiin. Resilienssi tuo lastensuojeluun päinvastaisen näkökulman. Resilienssin näkökulmasta kiinnittyy lapsen suojeleminen lapsen vaurioitumisesta ja sen estämisestä lapsen selviytymiseen, eli **lapsen eheytymistä edistävien** tekijöiden vahvistamiseen. Resilienssi-käsite voisi toimia positiivisena sisältökriteerinä silloin, kun lapsen edulle määritellään konkreettisia kriteereitä.

5.5 Lastensuojelun velvoiteretoriikkaa

Olen valinnut analysoitavaksi **toimenpide- ja parannusehdotuksia** koskevia tekstinäytteitä erityisesti tutkimustekstien pohdintaosuuden johtopäätöksistä ja

⁵⁷ Nämä resilienttia lasta kuvaavat ominaisuudet tai piirteet puuttuvat perinteisestä lastensuojelulasten kuvauksista eli resilienssi-kuvaukset edustavat myönteistä vastakohtakategoriaa.

parannusehdotuksista. Kirjoitusten pohdintaosuus liittyy lastensuojeluun laajemminkin, ja siinä lapsen etu tulee näkyviin lastensuojelun ja sosiaalityön kokonaisuudessa ei niinkään irrallisena huostaanottotilanteessa.⁵⁸

Miten lapsen hyvinvointia ja etua voidaan toteuttaa yhteiskunnassa yleisesti ja millaista suojelua lapsi tarvitsee, ilmenee tutkimusten johtopäätöksissä yleisinä muutosehdotuksina tai vetoamuksina. Näissä tutkimustulosten sovellusosioissa arvioidaan lastensuojelun ja lapsen edun toteutumisen ehtoja. Tutkija kirjoittaa ehdotuksensa vapautuneemmin luottaen omiin päätelmiinsä ja asiantuntijuuteensa. Tarkastelen näitä kannanottoja ja ohjeistuksiakin, en arvioiden niiden sisällöllistä relevanttisuutta, vaan analysoiden niiden retorisia piirteitä.

Kehotuksen taustalla on aina jokin arvo, normi tai jokin *arvostusta ilmaiseva käsite*. (sovelluksista kirjoittaneet Kakkuri-Knuutila & Halonen 1998, 86-87.) Kun lapsi esimerkiksi tulee usein nälkäisenä päiväkotiin, kannattaa ottaa yhteys vanhempiin ja lastensuojeluun. Ilmaisuuksissa *'kannattaa tehdä'* tarkoittaa, että kyseinen teko on hyvä (arvo) ja siis yhteydessä johonkin, mikä olisi hyvä tehdä. Silti ilmaisu on heikompi sitovuudeltaan kuin normi.

Lastensuojelun kirjoituksissa esiintyy runsaasti 'jotain pitäisi tehdä tai muuttaa' -retoriikka lapsen edun huomioimiseksi. Parannus- tai kehitysehdotusten esittäminen kuuluu toki sosiaalityön tutkimuskirjoituksen konventioon ja Lastensuojelulaissakin esiintyy lapsen edun toteuttamisen kohdalla vaativat ohjeet: on tehtävä, on huolehdittava, on turvattava. Selvimmin moraalisia ja hyväksytyjä retorisia kannanottoja löytyy ohjelmallisista, lähes poliittisista kommentteista, joissa peräänkuulutetaan erityisesti vastuuta, lapsilähtöisyyttä ja yhteistyötä.

Valtioneuvoston selonteossa Lasten ja nuorten hyvinvoinnista 2002 esitetään:

- *lapsen kehityshäiriöiden tunnistamiseen on kiinnitettävä huomiota,*
 - *hyvinvointia uhkaaviin tekijöihin on puututtava välittömästi,*
 - *palvelujärjestelmään on rakennettava varhaisen puuttumisen toimintaperiaate*
- sosiaali- ja terveydenhuollon ja muiden lasten ja nuorten kanssa työskentelevän henkilöstön yhteistyönä. Toisaalta koko lähiyhteisön tulee puuttua lapsen kasvua uhkaaviin tekijöihin.*

⁵⁸ Monet näistä toimenpide- ja parannusehdotuksista on kirjoitettu vetoamuksina päättäjille lastensuojelun kehittämistarpeista.

Kananoja & Turunen (1996, 91-9) esittävät, että *lastensuojelu tarvitsee tavoitteellista johtamista, ja lasten ja perheiden tarpeiden tuntemusta, työmuotojen kehittämistä sekä vastuun ottamista lapsen elinoloista ja kehityksen turvaamista. Yhteistyö ja yhteistä vastuuta eri asiantuntijoiden kanssa (psykiatria, päihdehuolto, päiväkotit, koulu, poliisi) on rakennettava.*

Argumentaation lähtökohtana olevien *esioletusten* täytyy siis olla yleisön eli *oletettujen lukijoiden hyväksymiä*, koska argumentaatio pyrkii lähtökohtien hyväksynnän laajentamisen kautta hyväksyttämään myös johtopäätökset (Perelman 1996, 16-25. 28).

Lastensuojelun kehittäminen edellyttää nykyisten työtä ohjaavien periaatteiden, organisoinnin ja lähestymistapojen uudelleentarkastelua, jotta toiminnan kriteerinä olisi lasten suojelemisen toteutuminen. Lastensuojelutehtävään liittyvää vastuuta on edelleen korostettava, ja sen tulee sitoa kaikkia lastensuojelussa annettavia palveluita. Lastensuojelutyön aikuisjäsenten yksilöoikeuksien turvaamisen sijaan lasten hyödyn tulee olla lastensuojelutyön keskeisin laatukriteeri. (Hurtig 2003, 195)

Lähtökohtana argumentaatiossa toimivat oletetut tai tavoitellut *yhteisymmärryksen alueet*. Tutkimusaineistoni tekstit on kirjoitettu erityisyleisölle eli lastensuojelua tunteville, joten esioletukset tai peruslähtökohdat ovat lukijoiden hyväksymiä. Yhteisymmärryksen alueet voivat koskea sitä, mitä pidetään totena, tai arvostuksia tai *toivottuja asiantiloja*. Yleiset arvot, kuten hyvinvointi ja tehokkuus (tai lapsen paras) saavuttavat faktaluonteen, jos ne nostetaan riittävän korkealle abstraktiotasolle. Näin ne voivat toimia argumentoinnin 'esisopimuksina' eli alkuoletuksina.

On tarkennettava sitä, mitä lapsilähtöisyys erilaisissa lastensuojelun työkäytännöissä merkitsee. Lasten ja nuorten väkivaltakäyttäytyminen on yksi tulevaisuuden suurista haasteista niin kasvattajille kotona, päivähoidossa ja koulussa kuin työntekijöille erilaisissa palvelujärjestelmissä. ..Lapsen häiriötekijöiden tunnistamiseen on kiinnitettävä huomiota ja hyvinvointia uhkaaviin tekijöihin on puututtava välittömästi. Yhteiskunnan palvelujärjestelmään tulee rakentaa varhaisen puuttumisen toimintaperiaate sosiaali- ja terveydenhuollon ja muiden lasten ja nuorten kanssa työskentelevien henkilöstön yhteistyönä. Toisaalta koko lähiyhteisön tulee puuttua lapsen kasvua uhkaaviin tekijöihin. (Valtioneuvosto. Lasten ja nuorten hyvinvoinnista 2002.)

Kun lapsen tilanteesta huolestutaan ensimmäisen kerran, on tehtävä perusteellinen selvitys perheen elämäntilanteesta yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa, arvioitava vanhemmuutta ja tehtävä ennuste sen toteutumisesta. ..Työntekijöiden on pysähdyttävä yhdessä miettimään, mikä on juuri tämän lapsen edun mukainen tukitoimi. Heidän on muodostettava jo asiakkuuden alkuvaiheessa yhteinen käsitys

siitä mitä lapsi tarvitsee, ja **tehtävä työnjako** toteuttaakseen suunnitelmansa määrätietoisesti ja aktiivisesti. (Mäenpää & Törrönen 1996, 58.)

Kun pitäisi tehdä, on tehtävä -käskyjä esiintyy sosiaalityöntekijän työtä tai sosiaalityön työkäytäntöjä arvioitaessa, vaikuttaa ohjeistus ammattikunnan sisäiseltä, 'patriarkaaliselta' päätökseltä.⁵⁹

Normaaliuden määrittäystä

Lastensuojelutarvetta luonnehditaan puhumalla hoidon laiminlyönnistä, heitteillejätöstä ja terveyden tai kehityksen vaarantumisesta. Tällaiset perustelut puuttumiselle tarkoittavat **normaaliuden laadullisia kriteereitä**. Huostaanottoa pidetään lapsen elämässä **poikkeuksellisena**, epänormaalina vaiheena.

Hurtig (2003, 175, 186) pitää lastensuojelun palveluperiaatteen ja lapsen suojelemisen **moraalisen velvoittavuuden** hämärtävän suojelemisen perustaa. Koska lastensuojelua leimaavat sopimuksellisuuden, ymmärtämisen ja palveluiden tarjoamisen periaatteet ja työssä korostetaan vuorovaikutusta ja yhteistyösuhdetta tavoitteiden saavuttamiseksi, on tähän ammatillisuuteen vaikea sovittaa moraaliluottovuutta eli **löytää kriteerejä sille, mistä lapsia tulee suojella ja miten**.

Vaikka Saurama (2002, 221) toteaaakin, että lastensuojelussa vaikeutena on **normaaliuden rajan epäselvyys, normaalin ja patologisen rajankäynti**, ei analysoitavissa teksteissä esiintynyt määriteltyä patologisen rajasta lapsen edun kannalta lainkaan. Saurama kokoaa monia lastensuojelua arvioivia retorisia ilmaisuja: **liian varhain, liian myöhään, liian paljon, liian vähän**, ja toteaa tällaisten ilmaisujen kuvaavan vaikeutta arvioida interventioiden ajankohtaa ja intensiteettiä.

Mäenpään & Törrösen (1996, 21, 58) mukaan lastensuojelun palvelujärjestelmä **reagoi hitaasti** lapsen elämäntilanteeseen. Usein lapset ovat olleet avohuollon asiakkaina **monien vuosien ajan** ennen pidempiaikaista sijoitusta. Heidän elämänolosuhteensa eivät olleet **olennaisesti** muuttuneet tänä aikana. Huostaanottoa perusteltiin usein seikoilla, jotka olivat tiedossa **jo** asiakkuuden alkuaikoina. Psykologin lausunnoissa ilmeni, että kuluneet vuodet olivat viivästyttäneet lapsen kehitystä **jopa** useita vuosia. Lapsen laitossijoitukseen **ajaudutaan** vaihtoehtojen **vähetyssä**.⁶⁰

⁵⁹ Vaikka ohjeistuksen korostuksissa käy ilmi, ettei lastensuojelun sosiaalityöntekijä toimi yksin lapsen etua pohtiessaan, jää ulkopuoliselle lukijalle epäily ohjeistuksen relevanttisuudesta ammattilaisten yhteistyön toteuttamiseksi.

⁶⁰ Mäenpää ja Törrönen (1996) arvioivat lastensuojelun hitautta oman tutkimuksensa kautta ja käyttävät retorisia korostuksia erillisten (olennaisesti, jo, jopa) sanojen ja verbi-valintojen (ajaudutaan, vähetyssä) avulla.

Saurama (2002, 200) päättelee esimerkiksi yleisen itsemääräämisoikeuden laajentamisen ja yksilöllistymisen ihanteen koskevan myös lapsia. Sisällöllisesti tämä tarkoittaa hänen mielestään sitä, että **normaaliuden argumentointi kiertyy nimeämisen kysymykseksi.**

Tutkijat (esim. Oulasmaa 1994, 116-117) esittävät välillä selviä kannanottoja ja ohjeita, vaikka ne olisivat ristiriidassa lastensuojelun työntekijöiden yhteiseen ymmärrykseen nähden. Oulasmaa korostaa retorisesti sekä perheen tärkeyttä että lapsen kuulemista.

*”Vanhempien ja perheen vastuu on **ensisijainen**, sillä viime kädessä **lähes kaikki** lapselle tarkoitettu aineellinen ja henkinen hyvä (ja myös paha) **kuitenkin** kanavoituu vanhempien kautta.”*

*Mitä **pitempivaikutteisesta** ratkaisusta on kyse, sitä perustellumpaa on **nojautua** lapsen omaan mielipiteeseen sekä pitkäaikaiseen ennusteeseen lapsen elämänpiirin ja ihmissuhteiden kehityksestä. Vaikka tulevien olosuhteiden arviointi **onkin vaikeaa**, on se kuitenkin lapsen kehityksen kannalta välttämätöntä. (Oulasmaa 1994, 121.)*

Tyypillinen lastensuojelun arvioinnin kriteeri ja periaate on, että **varhainen** ongelmiin **puuttuminen** tuottaa **parhaan lopputuloksen** (Korhonen 1997, 199-200). Marjatta Bardy (2001, 64) peräänkuuluttaa lastensuojeluun käyttökelpoisia **toimintanormien linjauksia** lasten ja asiakasperheiden tilanteiden ainutlaatuisuudesta huolimatta. Erilaisista tilanteista on Bardyn mielestä **löydyttävä** yhdistäviä piirteitä ja niissä ilmentyvää logiikkaa.

Hurtig (2003, 195) esittää, että **lastensuojelutyön kaikkien palvelumuotojen vastuuta on korostettava.** *Lastensuojelun kehittäminen edellyttää nykyisten periaatteiden, organisoinnin ja lähestymistapojen uudelleentarkastelua, jotta lasten suojeleminen toteutuisi.*

Lapsen edun nimissä etsitään sekä normipohjaa että yhteisvastuuta. Molemmat vaatimukset esiintyvät päätöksenomaisina ja vetoavat yhteiseen ymmärrykseen sosiaalityön velvoittavuudesta ja lapsen edusta.

Mirjam Araneva (2001, 127) tarjoaa ratkaisua lasten lisääntyvään pahoinvointiin. **Yhteisöllisen vastuun ottaminen lapsistamme ja nuoristamme saattaisi vähentää lisääntyvää lastensuojelun tarvetta. Yhteistyö ja rakentava vuoropuhelu eri ammattiryhmien välillä karistaisi keskinäisiä väärinkäsityksiä ja tasoittaisi näkemyseroja.**

Vaikka nykyisin yhteisöt ovat hajonneet, *kaivataan yhteisöjä* määrittelemään normeja, *yhteisvastuuta* lapsista ja yhteistyötä eri asiantuntijoiden välillä erityisesti lastensuojelussa. Instituutiot ovat korvanneet yhteisöt arjen toimintatapojen ja normien määrittelyssä, silti yhteiseen institutionaaliseen vastuuseen vetoaminen esiintyy aineiston teksteissä hyvänä pidettynä ja kiistattomana vaatimuksena asioiden parantamiseksi.

5.6 Päätelmiä tekstiretoriikasta

Käytin retoriikka-analyysia etsiessäni lastensuojelua käsittelevistä tieteellisistä kirjoituksista lapsen edun moraaliulottuvuutta tai käsitteen normatiivista latausta. Aineistoni teksteissä perustellaan lapsen etua huomattavasti hienosyisemmin kuin puheretoriikassa on ollut tapana. Koska retoriikka on aina tulkintaa jonkun tulkinnasta, eivät johtopäätökseni arvojen argumentaatiosta osoita asiantiloja tai totuuksia, vaan paljastavat vain aineistoni näkökulmia tai kyseenalaistuksia kriittisinä kannanottoina lapsen edun käsitteen yleisiin tulkintoihin lastensuojelussa.

Lastensuojelun peruskäsitteistä on yleinen, käytännöllinen ymmärrys ja mielikuva, joten niitä ei aineistossani määritellä, vaan lastensuojelun käsitteet paljastavat pääasiassa praktisen näkökulmansa ja tavoitteensa. Koska aineistoni koostui tutkimusteksteistä, löytyi niistä myös käsitteiden pohdintaa.

Lastensuojelua yleisesti arvioivassa tekstiaineistossa käytettiin jonkin verran jopa perustavien *alkuoletusten kyseenalaistamista*. Alkuoletuksella tarkoitetaan otaksumaa, joka on niin yleisesti hyväksytty, että se on saanut faktaluonteen. Toinen kannanottoa ja kritiikkiä paljastava ilmaisukeino, joka liittyi läheisesti kyseenalaistamiseen, olivat *retoriset kysymykset*. Niihin latautui käsityksiä kirjoittajan omasta arvomaailmasta ja korostuksista. Mitä perustellumpaa eli alkuoletuksia selventävää kritiikki oli, sitä helpommin johtopäätös esitettiin retorisen kysymyksen muodossa. Retorisuudella suostuteltiin lukijaa hienovaraisesti oivaltamaan ja hyväksymään johtopäätöksen itsestäänselvyys.

Sosiaalityön tutkimuskonventiolla tyypillisimpänä arvoja sisältävänä piirteenä olivat *päätelmien toimenpide- tai parannusehdotukset*, jotka koskivat lastensuojelua

yleisemminkin. Nämä ilmaisutavat edustivat lähes perinteistä retoriikkaa johtuen niiden poliittisesta vetoavuudesta, ei-julkilausutuista, mutta lukijoiden itsestään selvästi hyväksymistä lähtökohtaoletuksista. Ehdotukset sisälsivät taustaoletuksina yhteisesti ymmärretyn asioiden epätydyttävän tilan ja moraalisesti vetoavan haasteen sosiaalityölle: jotain pitäisi tehdä, on tuettava, on kiinnitettävä huomiota, on puututtava.

Käsitteet ovat petollisesti muuttuneet arkikieliseksi niin, ettei niihin sisältyvää arvoväritteisyyttä sen paremmin kuin dikotomisuuttakaan helposti huomaa. Lisäksi ajattelumme pohjautuu dikotomioihin ja kategorisointiin. Yleinen tapa määritellä käsitteitä aineistossani tapahtui *kategorisoiden* ja usein *dikotomisesti*, jolla keinoin teksteissä ilmaistiin joidenkin käsitteiden yhteisesti ymmärrettyä sisältöä, tai selvennettiin toisenlaista näkemystään. Jotkut käsitteet osoittautuivat kategorisiksi sen vuoksi, kun ne olivat vakiintuneita luokituksia sekä arkikielessä että instituutioiden käytössä, ja niitä määritettiin toisen vastaavan tai vastakkaisen käsitteen kautta. Vasta vakiintuneina käytäntöinä ne saattavat aiheuttaa ymmärtämisiongelmiä ja vastakohta-ajattelua jakaen ihmisiä tai toimenpiteitä kategorioihin. Kun käsite määritellään vastakohtansa kautta, otetaan asiaan myös moraalista kantaa, kuten kohtuullinen - kohtuuton, riittävä - riittämätön, huolenpito - laiminlyönti tai muiden tällaisten käsitteiden kautta.

Lapsen edun käsitettä etsiessäni oleelliseksi dikotomiaksi nousivat lapsi-aikuinen - tarkastelut, jossa lapsen oikeuksien myötä on jouduttu pohtimaan lapsen asemaa aikuiseen verrattavana, itsemääräämisoikeuden omaavana ja juridisesti täysivaltaisena, tai lapsen ymmärtäminen aikuisesta poikkeavana erityisen suojelun kohteena. Toinen lapsi-aikuinen -rinnastus liittyy lapsi-vanhempi -rooleihin, jolloin lastensuojelussa lapsi saattaa ottaa itselleen vastuullisen aikuismaisen roolin, kun vanhempi ei kykene kantamaan vastuutaan. Käsitepareista muutosvoimaisimmaksi aineistostani löytyi haavoittavat - suojaavat olosuhteet, ja siitä avautuva näkökulma resilienssin käsitteeseen.

Lapsen edun käsitteen arvoväritteisyys ja moraalisuus ilmeni positiivisesti ymmärrettynä lastensuojelutyössä itsestään selvänä pidetystä normaalistamistyöstä. Sosiaalityön poliittisluonteisissa vetoimuksissa ilmenevät moraaliset kannanotot

kaikkein selvimmin, kuten myös lastensuojelun toimijoiden keskinäinen yhteisymmärrys ja vastuu asioihin puuttumisesta. Toiminnan moraalisuutta ei voi kuitenkaan mitata moraalisten käsitteiden avulla, vaan moraalisuus ilmenee vain käytännössä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA POHDINTAA

Tutkielmani lapsen edun näkökulmista ja tulkinnoista huostaanotossa kymmenen viime vuoden ajan tutkimuskirjallisuudesta sisältää yrityksen löytää periaatteellisia tai normatiivisia hahmotuksia lapsen edun käsitteen käytöstä ja määreistä, lapsen edun toteutumisen reunaehdoista ja lastensuojelun huostaanottopäätösten periaatteellisista kriteereistä.

Lapsen etu on lastensuojelun tärkein, lain vahvistama periaate. Lapsen edun erilaiset käytännön näkökulmat ja tulkinnot ilmentävät lapsen edun substanssia eli lapsen etu rajoittuu aineistonani oleviin tieteellisiin teksteihin ja niissä käsiteltyihin lapsen edun näkökulmiin. Aineistoni teksteissä ei esitetä yhteneviä ja yleisiä kriteereitä tai periaatteita lapsen edulle, vaan sitä tarkastellaan erilaisista näkökulmasta.

Olen tarkastellut lapsen edun käsitteen määrittämiä lapsen kasvun mahdollistamisen, vanhemmuuden, lapsen oikeuksien, juridiikan, sosiaalityöntekijän ja lapsen itsensä tulkitsemana. Nämä lastensuojelun käytännöstä löytyvät lapsen edun määrittämiset muodostavat erilaisia näkökulmia ja korostavat silti lapsen edun yksilökohtaisuutta. Lapsen etua käytetään avoimena, määrittelemättömänä konseptina ja huostaanotossa sille annetaan sisältö kunkin yksittäisen lapsen siinä paradoksaalisessa tilanteessa, kun hänen etunsa on joutunut kyseenalaiseksi.

Näkökulma-analyysin tuloksena voisi päätellä, että lapsi on edelleen enemmän aikuisen näkökulmassa kuin ilmaisemassa omaa näkemystään. Aineistoni teksteissä ei pohdita käsitystä lapsen oikeudesta kehitykseen, kun lapsi on vaurioitunut haavoittavissa olosuhteissa. Näyttää siltä, kuin lapsen oikeuksien toteutuminen ja lastensuojelu olisivat hyvinvointiyhteiskunnan takeena lapsen aseman paranemisesta ja hänen mahdollisuuksistaan kasvaa terveeksi aikuiseksi. Huostaanotossa lapsen

oikeus kehitykseen jää ongelmien selvittämisen ja ratkaisun etsimisen taakse oletuksena, että olosuhteiden vaihto parempaan johtaa lapsen hyvään kehitykseen. Huostaanoton jälkeen lapsen sopeutumista muuttuneisiin olosuhteisiin tulkitaan usein lapsen hyvänä kehityksenä, vaikka sopeutuminen ei tarkoita samaa kuin lapsen subjektiivinen hyvinvointi.

Lapsilähtöisyys ja lapsiperspektiivi edustavat lapsen subjektiivisuuden toteutumista ja sen edistämistä. Sosiaalityön tutkimuksen kohteena lapsen subjektiivisuus näkyy lapsen oikeuksien korostumisena, mikä on johtanut enemmän juridiseen ajatteluun lapsesta, jonka mielipidettä on kysyttävä ja kunnioitettava. Haaste lapsen oikeuksien toteuttamiseen käytännössä on johtanut lapsikäsitykseen, jossa lasta pidetään autonomisena, aikuiseen verrattava oikeussubjektina, jonka tahto ja toiveet pitää huomioida. Tämä koskee kaikenikäisiä lapsia, mutta erityinen painoarvo lapsen omalla näkemyksellä ja tahdolla on 12 vuotta täyttäneiden lasten kohdalla. Lapsen oikeuksien ja juridisoitumisen vaikutukset olisivat painottuneet voimakkaammin ja eri tavalla, jos aineistossani olisi ollut myös yli 12-vuotiaiden huostaanottoja käsitteleviä tekstejä.

Lapsi suojelun kohteena ei sovellu lähtökohtaisesti, puhumattakaan lapsen edun tulkintatavasta juridiseen ajattelutapaan tai juridisiin prosesseihin. Kun lisäksi vanhemmat ovat entistä tietoisempia ja valmiimpia ajamaan omia oikeuksiaan, vaatii tämä vastakohtaisuus sosiaalityöltä vahvaa osaamista puolustaa lasta lapsena ja tätä periaatteellisesti määrittelemätöntä lapsen etua. Lapsuuden lyheneminen ja toisinaan lastensuojelussa myös lapsuuden katoaminen on johtanut aineistossani lastensuojelun tutkijat pohtimaan lastensuojelun ydintehtävää eli lasta ja lapsen erityisyyttä suojelun kohteena. Tätä suojelua tarvitsevaa lasta ei uhkaa niinkään lasten oikeuksien toteuttaminen ja lapsikäsityksen muutos kuin yleiseen postmoderniin yhteiskuntaan ja ajattelutapaan sisältyvät seuraukset.

Koska lapsen etu on moraalisesti kannanottoa vaativa käsite, etsin lapsen edun kuvauksista retoriikka-analyysin avulla myös arvomäärittelyksiä tai -latauksia. Laki vaatii sekä huostaanoton edellytyksenä että huostaanoton perusteluna lapsen edun huomioimista, mutta ei esitä kriteereitä sen määrittelemiseksi. Lapsen edulle tai sen toteutumattomuudelle ei löydy myöskään sellaisia yhteisöjen hyväksymiä normeja,

millä lapsen etua voisi mitata tai arvioida. Kun yhteisöt ovat hajonneet, ovat instituutiot ja ammattilaiset saaneet tehtäväkseen arjen normien määrittelyn. Moraaliset ilmaukset ovat lastensuojelussa korvautuneet psykososiaalisilla käsitteillä, ja tämä on irrottanut velvollisuudet oikeuksista, ja kadottanut subjektit eli oikeuksien toteuttajat.

Lapsen edun määrittelee huostaanotossa sosiaalityöntekijä lapsikohtaisesti ja perustelee sen lain edellyttämin kuvauksin lapsen ja perheen tilanteesta. Sosiaalityöntekijän on tehtävä ensin ero sen välillä, mikä on lapsen perheessä erilaista elämäntapaa, ja mitä ovat ne ongelmat, joihin lastensuojelu on velvoitettu puuttumaan. Lapseen kohdistuvaan vääryyteen lastensuojelun pitää puuttua, mutta puuttumista ei voi perustella moraalisin argumentein. Lapsen etu vaatii kuitenkin eron tekemisistä hyvän ja pahan, tai oikean ja väärän välillä, eli sosiaalityö on edelleen normaalistamista ja normatiivista. Sosiaalityöntekijän on siis suhteutettava lapsen etu ja määritettävä, mikä on kyseiselle lapselle sopivaa tai sopimatonta, riittävää hoitoa tai laiminlyöntiä. Sosiaalityöntekijällä täytyy olla valmiudet ja ymmärrys lapsen edun ajamiseen ja normatiiviseen määrittelyyn siitä huolimatta, että perinteiset normit on kyseenalaistettu nykyisessä moniarvoisessa yhteiskunnassa, ja vaikka eri lapsiasiantuntijoiden käsitykset ja tulkinnat lapsen edusta saattavat olla ristiriitaisiakin.

Kymmenen viime vuoden aikana on lapsuus lyhentynyt ja yhteiskunnallinen ympäristö ja ilmapiiri muuttunut median tukemana korostaessaan yksilöllisyyttä, suoritus- ja kulutuskeskeisyyttä sekä valmentautumista menestykseen. Kun yksilöityminen ja lapsen tahdon, itsenäisyyden ja oikeuksien kunnioittaminen ovat yleisiä toimintaperiaatteita niin perheissä kuin yhteiskunnassakin, saattaa käydä niin kuin monet lastensuojelun tutkijat arvelevat, että lapsen erityisyys suojelun kohteena häviää tai vähenee.

Koska aineistoni tekstit ovat tieteellisesti eli asiallisesti kirjoitettuja, voi niistä päätellä, että tutkijat pyrkivät objektivomaan käsittelytavallaan lapsen edun ja riisumaan sen moraalista latausta. Jos lapsen etu -käsite ei sisältyisi lakiin vaatimuksena, voisi se korvautua vähitellen neutraalilla ja tieteellisesti helpommin hahmottuvammalla käsitteellä hyvinvointi. Myös juridista käsitettä lapsen oikeudet

käytetään välillä lapsen edun synonyymina. Vaikka molempien käsitteiden tavoite olisi samansuuntainen, jää oikeuksien ulkopuolelle paljon inhimillistä, joka on lapselle elintärkeää ja sisältyy vielä lapsen edun käsitteeseen, ja vielä selvemmin moraalisesti latautuneeseen lapsen parhaan käsitteeseen. Jos lastensuojelu omaksuu muiden lapsiasiantuntijoiden ja tieteen tarjoamia korvaavia ja neutralisoidumpia käsitteitä, murentaa tämä vähitellen lastensuojelun perustaa.

Koska huostaanotto on moraalisesti äärimmäisen latautunut ja sisältää monenlaisia arvoja ja normituksia, olisi lapsen etua määriteltäessä saatava näkyviin yhteisesti hyväksytyt lapsen etua, hyvää ja parasta toteuttavat kriteerit tai periaatteet sekä lapselle, vanhemmille että lasten kanssa työskenteleville. Tutkimuskysymykseen mitä lapsen edulla yleisesti tarkoitetaan, ei siis löydy periaatteellista vastausta. Käytännössä ei ole oikeaa lapsen edun tulkintaa tai sen ymmärtämisen kriteereitä, vaan käsitettä käytetään enimmäkseen retorisesti, kun sille ei anneta yksilökohtaista sisältöä..

Lähtökotaisesti toisenlaista näkökulmaa lastensuojeluun löytyy Sauraman resilienssi-tutkimuksessa käyttämästä määrittelystä, jossa suojelun kohteeksi nimetään lapsen elämän ainutkertaisuus ja korvaamattomuus, ja jossa lasta tukemalla laajennetaan lapsen itsemääräämisoikeutta. Lastensuojelun tehtävä on, käsitteistä ja niiden vaikeudesta huolimatta, saattaa lapsi takaisin lapsuuteen ja etsiä hänelle turvaa ja huolenpitoa antavat vanhemmat, jotka ovat aikuisia ja kantavat lapsesta vastuun.

KIRJALLISUUS

Aho, Soile & Kulmala, Ulla & Rähkä, Hannele & Porkka, Sirpa & Temlin, Taru (toim.) (1995) Lapsen etu. Täydennyskoulutuskeskus, Sarja B: raportit ja selvitykset. Turku: Turun yliopisto.

Araneva, Mirjam (2001) Lastensuojelulain muutostarpeet. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskunnallinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset ry, 109-127.

Aristoteles, Retoriikka & Runousoppi (1997) Osa II Topiikka, Osa IX Retoriikka. (suom. Paavo Hohti). Tampere: Gaudeamus.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes.

Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle - syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 50-78.

Burke, Kenneth (1969) A Rhetoric of Motives (alunp. 1950). University of Berkeley: California Press.

Eskelinen, Juha & Kinnunen, Petri (2001) Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa Lapsuuden hyvinvointi. Vantaa: Pelastakaa Lapset ry, 10-19.

Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Forssen, Katja (1993) Suojaverkon lapsiperheet. Sosiaalipolitiikan tutkimuksia, sarja A 2. Turku: Turun yliopisto.

Gilligan, Carol (1982) In a different voice. Psychological theory and women's development. Cambridge: Harvard University Press.

Haapasalo, Jaana & Repo, Anu (1998) Sijoitettujen lasten kehitys. Katsaus tutkimuksiin. Aiheita 36. Helsinki: Stakes.

Hallamaa, Jaana (1988) Moraalikysymyksiä koskeva väittely. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.

Halmemies, Sirpa (1998) Paniikista toivoon ja näköalat auki. Lastensuojeluperheen lapsen kokemukset. Tieto kiertoon monistesarja 11/1998. Stakes: Helsinki.

Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittäminen lastensuojelun asiakkaaksi. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.

Hessle, Sven (1988) Familjer I sönnerfall. En rapport från samhällsvården. Göteborg: Nordstedts förlag.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Järventie, Irmeli (2001) Eriarvoisen lapsuuden muotokuva. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 83-124.

Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulun yliopisto, Käyttäytymistieteiden laitos. Acta Universitatis Ouluensis. Scientiae rerum socialium. E26. Oulu: University Press.

Kananoja, Aulikki - Turunen, Merja-Maaria (1996) Tähän suuntaan lastensuojelu! Aiheita 4. Helsinki: Stakes.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (1998) Retoriikka. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Ylikoski Pertti (1998) Merkitys ja tulkinta. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Halonen Ilpo (1998) Argumentaatioanalyysi ja hyvän argumentin ehdot. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.

Keltinkangas-Järvinen, Liisa (2000) Tunne itsesi, suomalainen. Helsinki: WSOY.

Kivinen, Tarja (1994) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittämiseen. Tutkimuksia 45. Helsinki: Stakes.

Kivinen, Tarja & Heinonen, Pekka (1990) Lastensuojelu vuonna 1987. Raporttisarja nro 11/1990. Helsinki: Sosiaalihuolto.

Korhonen, Auli (1997) Lapsen huostaanotto. Lainopillisia ja oikeusteoreettisia näkökulmia lastensuojelulain (683/83) 16 §:n tulkintaan ja soveltamiseen. Julkisoikeuden laitos. Lisensiaatintutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.

Koski, Maija-Liisa (1995) ”Riittävän hyvän vanhemmuuden” arvioiminen. Teoksessa Aho, Soile & Kulmala, Ulla & Räihä, Hannele & Porkka, Sirpa & Timlin Taru (toim.) Lapsen etu. Sarja B raportti ja selvitykset 8. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon - lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. A-sarjan julkaisu 222. Vammala: Suomalaisen Lakimiesyhdistys.

Kähkönen, Päivi (1994) Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Lisensiaatintutkimus. Julkaisusarja 2/1994. Jyväskylä: Jyväskylän opetussosiaalikeskus.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Laakso, Riitta & Saikku, Peppi (1998) Hyvä huostaanotto? Aiheita 28/1998. Helsinki: Stakes.

Lahikainen, Anja Riitta (2001) Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 21-44.

Linnatsalo Saara (2002) Kasvatuksellinen hyväksyntä ja torjunta kolmessa sukupolvessa. Väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulu: Oulun yliopisto.

Litmala, Marjukka (2003) Perhe, parisuhteet ja lapset. Kehityssuuntia ja käsityksiä perhe-elämän oikeusoloista. Julkaisuja 201. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitos.

Meltti Tero (2004) Sosiaalityökeskustelu Januksessa vuosina 1992-2001. Janus 4/2004, vol. 12, 393-411.

Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996) Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Aiheita 4/1996. Helsinki: Stakes.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodosta ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Oulasmaa, Petri (1994) Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu - viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 106-124.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996) Pelkkää retoriikkaa. Tampere: Vastapaino.

Perelman, Chaïm (1996, alkup.1977) Retoriikan valtakunta. Tampere: Vastapaino.

Petersson, Gunilla (2003) Med hänsyn till barnets vilja? Socialtjänstlagens barnperspektiv och den nya välfärdsstaten. Teoksessa Bengt Sandin & Gunilla Halldén (red.) Barnets bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 139-176.

Pösö, Tarja (1994) Laitos lapsen etuna? Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 40-53.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? - Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Julkaisusarja D 38/2001. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.

Rutter, Michael (1986) Psykososiaalinen stressi ja vastoinkäymiset: suojaavat ja parantavat tekijät. Teoksessa Matti Kaivosoja (toim.) Lapsen etu. 30 vuotta lastenpsykiatriasta työtä ja tutkimusta Suomessa. Lastenpsykiatrian tutkimussäätiö, 17-32.

Rutter, Michael (ed.) (1988) *Studies of Psychosocial Risk. The Power of Longitudinal Data*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sandin, Bengt (2003) *Bardomens omvandling - från särart till likart*. I boken Bengt Sandin & Gunilla Halldén (red.) *Barnets bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 221-240.

Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (2003) *Välfärdsstatens omvandling och ny barndom*. Teoksessa Bengt Sandin & Gunilla Halldén (red.) *Barnets bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 7-23.

Saurama, Erja (2002) *Vastoin vanhempien tahtoa*. *Tutkimuksia* 2002:7. Helsinki: Tietokeskus.

Sinko Päivi (2001) *Laki ja lastensuojelu*. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) (2001) *Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro*. Vantaa: Pelastakaa Lapset ry, 128-149.

Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu - juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä*. *Lisensiaatintutkimus. Yhteiskuntapolitiikan laitos*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Palmenia-kustannus.

Sosiaalialan kehittämishanke. Hankesuunnitelma. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Helmikuu 2004. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Summa, Hilikka (1996) *Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan*. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino.

Taskinen, Sirpa (2001a) *Lapsen etu erotilanteissa*. *Opas sosiaalitoimelle*. Oppaita 46/2001. Helsinki: Stakes.

Taskinen, Sirpa (toim.) (2001b) *"Huono ennuste"*. *Mitä on lasten ja nuorten syrjäytyminen?* Aiheita 10/2001. Helsinki: Stakes.

Taskinen, Sirpa (toim.) (1999) *Huostaanotto*. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Oppaita 33. Helsinki: Stakes.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi Anneli (2003) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Maritta (toim.) (1994) *Tutkittu lapsi*. Teoksessa *Lapsen etu - viidakon laki*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 54-71.

Törrönen, Maritta (2001) *Eri-ikäiset ja -arvoiset lapset*. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) *Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro*. Vantaa: Pelastakaa Lapset ry, 58-84.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet. Tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes.

Vinterhed K, Börjeson B, Cederstöm A, Fredin E, Hessle M, Hessle S (1981) Barn i kris. En bok om barn och separation. Stockholm: Almqvist & Wiksel.

Virtanen, Petri (toim.) (1995) Näkökulmia lastensuojeluun. Helsinki: WSOY.

Muita lähteitä

Lastensuojelun keskusliitto 2005. http://www.lskl.fi/showPage.php?page_id=84

Lastensuojelu 2000-tiedonantajapalaute 14/2001.
www.stakes.fi/stakestieto/palautteet.html

Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti (2003) Selvityshenkilöiden väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistio 3. Helsinki

Stakesin tilastotiedote 2004.
www.stakes.info/files/pdf/Tilastotiedote2005/Tt14_os.pdf

Suomen säädöskokoelma:

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983), LHL
Lastensuojelulaki (683/1983), LSL

Valtioneuvosto (1995) Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Julkaisuja 6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Valtioneuvosto (2002) Lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Julkaisuja 12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

YK:n lasten oikeuksien yleissopimus 1991.
http://www.un.dk/finnish/Children/YK_n_lapsen_oikeuksien_yleissopimus.htm

Liite 1

Lastensuojelulain (LSL 683/1983) lapsen etua ja huostaanottoa koskevat kohdat:

1 §. *Lapsen oikeus.* Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja etusija erityiseen suojeluun.

2 §. *Lastensuojelu.* Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen 1 §:ssä mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua.

Lastensuojelulain 2 §:n 2. momentissa viitataan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan pykälään (LHL 361/83)

1 §. *Lapsen huolto.* Lapsen huollon tarkoituksena on turva lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välille.

9 §. Keskeiset periaatteet. Perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi.

10.1 §. Lapsen etua selvitettäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen.

16 §. *Velvollisuus huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen.* Sosiaalilautakunnan otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla rinnastettavalla käyttäytymisellään, jos 4 luvussa tarkoitetut toimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon katsotaan olevan lapsen edun mukaista.